

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Egnshistoriske strejftog

i Lyngø og Jørlunde Herreder

Nutidige betragtninger
over fortidige hændelser

af I. H. Don Johansen

Egnshistoriske strejftog

i Lynge og Jørlunde Herreder

Nutidige betragtninger over fortidige hændelser

I. H. Don Johansen

Kolofon:

Egnshistoriske Strejftog i Lyngø og
Jørlunde Herreder.

Copyright: Eget forlag.
I. H. Don Johansen,
Bastrupvej 20,
3540 Lyngø.

Udgivet: December 2003.

Støtte:

For finansiel støtte til udgivelsen tak-
ker jeg varmt:

Kulturelt Udvalg,
Slangerup Kommune

Udvalget for almen kultur,
Frederiksborg Amt.

Uvelse menighedsråd.

Lokalbanken i Lyngø.

Lyngø/Uggeløse menighedsråd.

Nordea,
Danmarks Fonden.

Allerød Kommunes
Folkeoplysningsudvalg.

Forord

Som første residerende sognepræst i Uvelse sogn i Slangørup - Uvelse pastorat er det mig en stor glæde at få lov at skrive forordet til denne bog.

De fleste véd, at Nordsjælland har stolte, historiske traditioner. Mange indflydelsesrige personer har boet og virket her, har bestemt her og udstedt forordninger, der greb afgørende ind i menneskers dagligliv og virke. Selveste biskop Absalon er én af dem.

Men at netop stormænd fra egnen her omkring de gamle Jørlunde og Try herreder har haft så stor en indflydelse på det øvrige Nordsjælland, som tilfældet er, er nok kun de færreste bekendt.

Uvelse kirke er på mange måder unik. Dens oprindelige skib er ikke ret stort, men den er én af Danmarks første og smukkeste teglstenskirker, hvorom man synger:

*Af sydens sønner lærtes
at lue ler til tegl,
og snart et gudshus rejstes
- et skib med åndens sejl.*

Fra Alle Helgen 1999 og til Kristi Himmelfartsdag 2001 var Uvelse kirke lukket p.g.a. en større restaurering. Og i hele denne periode var

forfatteren en hyppig gæst i kirken, hvor han gravede og kikkede med, studerede og målte op og fotograferede gulvlag, skjulte kalkmalerier og møntfund.

Det var under dette arbejde, at idéen til denne bog opstod. Forud for dette arbejde havde forfatteren nemlig i flere år syslet med at beskrive og belyse flere egnshistoriske forhold, bl. a. udgravningerne ved Hagerup i Jørlunde sogn og historien omkring Bastrup ruin og Uggeløse sogns kirke.

At det er lykkedes at klarlægge og sammenkæde dette er intet mindre end en bedrift. Og det må hilse meget velkomment, at forfatteren har brugt de seneste fire år på at samle og redigere dette spændende stof, så det kan blive bevaret for eftertiden.

I. Don Johansen har en kolossal viden om historie, kulturhistorie, egnshistorie, arkitektur, heraldik o.s.v. Han har gennemgået de gamle kilder og opnået indsigt i byggetekniske og arkitektoniske færdigheder, som har sat ham i stand til at kunne diskutere kvalificeret med både håndværkere, arkitekter, historikere og med nationalmuseets folk.

Jeg er forfatteren dybt taknemlig for, at jeg fra start til mål har fået lov at kikke med over skulderen under

tilblivelsen af denne bog, som jeg på det varmeste anbefaler alle egnshistorisk interesserede.

Uvelse præstegård i oktober 2003

Visti Christensen

Indledning

Jeg har i denne lille bog prøvet at samle mange meget spredte oplysninger, gamle såvel som nye, om nogle historiske lokaliteter i vort dejlige område. Jeg vil fortælle noget om de mennesker, der har boet i de borge, der nu kun er ruiner eller helt forsvundet, om en nu forsvunden kirke og andre kirkers bygherrer, og om den slægt – Hvideslægten – der har ejet det meste af vort interesseområde. Det var en rig og kraftfuld slægt, og jeg har i mange år koncentreret mig om Knardrup liniens bedrifter, idet jeg har gået i dens fodspor mange steder. Vi kommer derfor vidt omkring, for ingen anden adelsslægt har leveret 3 dronninger til en nabostat, uden at der har været kongeligt blod involveret.

Jeg prøver på at give et billede af den formuende adels liv og dens forhold til kirken, for det er især igennem klostrenes bevarede optegnelser, at vi kender til ejendomsforholdene.

Jeg har boet midt i det hele siden 1956, og da jeg i mine drengeår i midten af 1930'erne læste Ingemanns historiske romaner, så var det dejligt at flytte ud i et område, hvor de virkelige personer havde været. Det blev derfor fulgt op af mange besøg på biblioteker og i arkiver, samt en masse skrivning af noter.

Det er mit håb, at disse oplysninger har interesse for egnens nye tilflyttere, såvel som for allerede bofaste. Selv om der ikke er så meget nyt i mit stof, så mener jeg, at der ikke tidligere er præsenteret et billede, der foruden de historiske også inkluderer heraldiske oplysninger om mange af ejerne.

Nogle af mine konklusioner skal utvivlsomt tages med et gran salt – eller mere – men i en tid, hvor historieundervisning er et sørgeligt for sømt emne, mener jeg, at dette lille bidrag til faget er bedre end intet.

Jeg takker Visti Christensen i Uvelse for deltagelse i ekskursioner og mange givtige samtaler med råd, hjælp og vejledning i lokale spørgsmål. Jeg siger også et stort »Tak« til Martin Corfix i Lyngby for hjælp med oplysninger om kirkerne i Uggeløse og Lyngby og det samme til »Mandagsholdet« i Historisk Forening i Slangerup, der har været yderst hjælpsomme med fremskaffelse og kopiering af oplysninger fra arkivet.

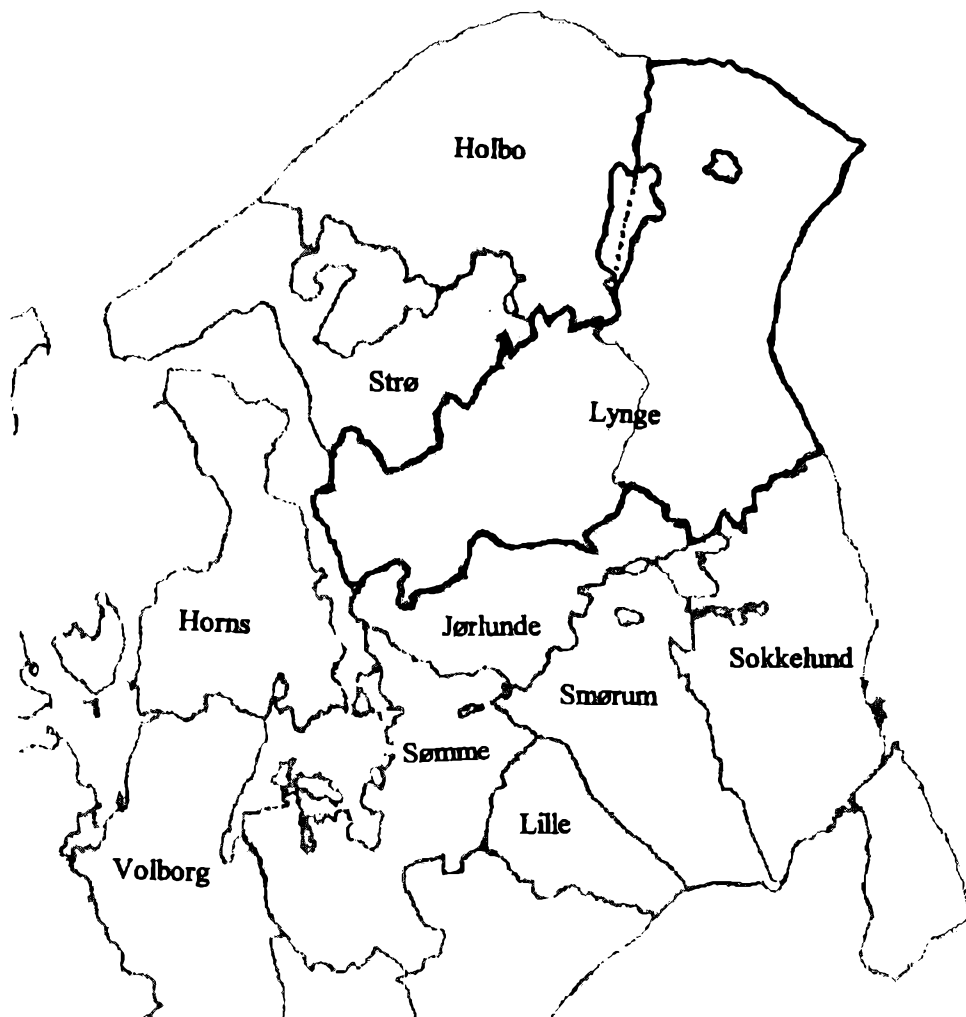
Min kone har trofast og kritisk læst korrektur. Tak, Margit, – du har ikke altid haft en nem opgave.

Don.

Indholdsfortegnelse

	side
Forord	3
Indledning	4
Indholdsfortegnelse	5
Nordsjællands første herredsinddeling	6
Herredsbeskrivelse og Slangerup Kloster	7
Borgen i Hagerup	17
Den forsvundne kirke i Lystrup	26
Vievandskarret fra Lystrup	33
Nogle tanker om Uvelse Landsby	34
Landsbyerne Lindholm og Mørdrup	47
Frådstenstårnet ved Bastrup Sø	49
Voldstedet Langesøhus	52
Uggeløse landsby og kirke i middelalderen	58
Sankt Hans Gildet i Uggeløse	68
Lynge kirke og landsby	73
Græse Hovedgård	77
Hvideslægtens dronninger i Sverige	78
Anetavler:	82
Oprindelse og Knardrup linien, Asser Rigs linie, Esbern Snares linie, Pincerna linien, Jacob af Møns linie og Toke Skjalmsøns linie.	
Biografiske noter:	88
Noter om Jon Litle, Peder Strangesøn og Ingerd Jacobsdatter.	
Tidlig middelalderens pengesystem	92
Litteraturliste	93
Kort	94

Nordsjællands første herredsinddeling

Det ses meget tydeligt på dette kort, at Lyngø Herred er Nordsjællands største herred. Det var så stort, at det blev delt efter den svage punkterede linie, der går gennem navnet Lyngø. Den nordre del kom til at hedde Lyngø-Kronborg herred med centrum i Helsingør, og den sydlige kom til at hedde Lyngø-Frederiksborg herred, og den fik administrationscentrum i Hillerød.

Herredsbeskrivelse og Slingerup Kloster

Herred er navnet på Danmarks ældste inddeling. Ordet menes afledt af »her-rath», rådighed over en hær, en folkeafdeling, eller et distrikt, og det synes at kunne jævnstilles med den gamle, gotiske inddeling, »et hundrede». Dette kunne så tolkes som værende et hundrede våbenførende mænd, eller et hundrede ejendomme, eller et hundrede små bosamfund. Det stammer fra hedensk tid, og som altid i Danmark, så strides eksperterne om den korrekte tolkning. Det kunne jo også være, at inddelingen havde noget at gøre med ledingspligten, altså det område, der skulle til for at stille et hundrede mand på kongens – eller hans fogeds – bud, når man skulle på erobring, eller når en fjende truede. Dette strides man også om. Herredet udviklede sig til at være en retskreds, hvis beboere samledes på et herredsting, der lå centralt i den bebyggede del af området, ofte ved herredets ældste by, der tit gav herredet navn. Flere herreder dannede »et land» med et »landsting», der også lå centralt. Fra herrederne er senere udskilt købstæder og birker. Landstinget for Sjælland lå f.eks. i Ringsted.

Lynge Herred, iflg. Trap 1231 Lyunghæreth, var oprindeligt stort, idet den sydlige grænse var, begyn-

dende fra øst, Sokkelund Herred, Mølleåen og Jørlunde Herred,(senere kaldt Ølstykke Herred), mod vest ca. 10 km Roskilde Fjord, og mod nord-vest Strø Herred, og rent vest Holbo Herred. Mod nord og øst var grænsen Kattegat og Øresund. Det er et område på 505 kvadratkilometer, eller 50.482 ha, hvoraf 2.104 ha er vandl. Man må slutte, at hele den nordlige del af det store herred har været ubeboede skovstrækninger, idet Lynge, Liungae, har givet herredet navn, og både Lynge og Ugge-løse, der stadig i 1337 havde herredstingpladsen, ligger meget sydligt i området.

Det er ligeledes i den sydlige del, at vi finder de fleste spor af tidlig bebyggelse, især fra bronzealderen er der mange høje, og flere vides at være nedpløjede i nyere tid.

Fundet af de 3 par lurer i Brudevælte mose, lige nord for Lynge, tyder på et rigt, lokalt samfund. De 5 af lurerne er i dag på Nationalmuseet. Den 6'te findes i St. Petersborg som en gave fra Frederik VII til den daværende russiske Zar.

Efterhånden som befolkningen voksede og skovene fældedes blev det lettere at administrere, og området blev i 1562 da delt i Lynge/Kronborg Herred med centrum i Helsing-

ør, og i Lynge/Frederiksborg Herred med centrum i Hillerød.

Vi skal hen til den tidlige middelalder før vi finder skriftlige kilder om mit interesseområde, og her tænker jeg på Saxos Gesta Danorum – Danernes bedrifter, samt på gavebøgerne fra de nyoprettede klostre, der meget nøje fører regnskab over de ejendomme, som velmenende menesker skænker dem »for deres sjæls frelse». Ser man på størrelsen af nogle af gaverne, så har visse donorer været meget formuende – eller deres sjæle meget sorte. Det gælder også for nogle af arvingerne, som havde virkeligt svært ved at slippe de til munkene testamenterede ejendomme, før de selv lå på det alleryderste og begyndte at ane varmen fra skærsilden.

De historiske eksperter er jo også højst uenige om Saxos værd som kilde materiale. Da vi havde mistet flåden til England i 1807, var gået statsbankerot i 1813, havde mistet Norge i 1815 til Sverige, og igen fået klø af tyskerne i 1864, så skulle den nationale ånd genrejses, og det gør man jo lettest ved at mindes de tider, hvor det gik godt. Saxo blev benyttet ukritisk som kilde, blev romantiseret og idealiseret, og det varede vel i godt 50 år. Så vendte bøtten, og man gik

helt over i den anden grøft. Saxo blev næsten et bandeord. Det er dog mit indtryk, at han nu forsigtigt er ved at komme ind i varmen igen – måske skyldes det også, at nulevende eksperter heller ikke kan blive enige om at fordømme ham. Det er en kendsgerning, at uden Saxo ville vi ikke vide så meget om den tidlige Valdemarstid, og om togterne til Venden, samt om en masse af de bipersoner, der stod omkring kongen og biskoppen – Valdemar og Absalon. At nogle af skurkene er malet meget sorte, og at heltene er meget lyse, det kan vi selv nuancere, når vi ved det. Jeg vil gerne give Saxo et skub lidt længere ind i varmen.

Grunden til det er, at han – foruden en masse andet – fortæller en hel del om den slægt, der ejede det meste af den jord, der lå i den sydlige del af Lyngø herred – Hvide slægten. Saxo satte navn på mændene og deres gerninger, og vor viden om hvem, der ejede hvad og hvornår, kan vi takke klostrenes gavebøger for. Munkene har nøjagtigt afskrevet donor brevene, og når man gransker dem, er det muligt at udregne slægtsskab og nogenlunde beregne deres ejendommers størrelser, idet den største mulige gave, der kunne gives til kirken, bestod af 1/2 hovedlod eller det, der svarede til en datters arvepart. En søn arvede en hel lod. Der er dog også mange gaver, der blot består af en enkelt ejendom eller en brøkdelt af en landsby. Som

eksempel kan nævnes, at ved Skjalm Hvides død i 1113 arvede hans 4 sønner hver en femtedel af Jørlunde, medens hans to døtre delte den sidste femtedel.

Klostrene mageskiftede tit deres gaver til jord, der lå nærmere hovedsædet, eller de samlede spredte arealer til et større, både indbyrdes og med donorenes arvinger. Især var biskop Absalon en aktiv mageskifter, men samtidig en generøs giver til de forskellige klostre, hvilket i tidernes løb har affødt adskillige beske kommentarer fra socialistiske forskere, der har tvivlet på, om alle disse rokeringer var til klostrenes eller Absalons bedste. Tolkninger afspejler jo næsten altid skribentens indstilling til emnet, hvilket også gælder i denne epistel.

Hvis vi i den tidlige middelalder ser på egnen omkring Slangørup, så var den noget forskellig fra det billede, vi ser i dag. Der var mere vand tæt på byen. Mansa's kort over den nordøstlige del af Sjælland fra 1837 er rimeligt detaljeret og her kan man se, at Græse Å, der begynder ved Bure Sø, på sin vej mod udløbet i Roskilde Fjord også modtager afløbet fra de nu udtørrede Kedelsø og Langesø. Strømmen har derfor sagtens kunnet drive de tre aftegnede møller, Kratmøllen, Hauge Mølle og Græse Mølle. Møllernes dæmninger har samtidig blokeret for gennemgående sejlads, men en form for pramtransport har vel været mulig på de forskellige niveauer. Normalt er der også foran

en mølle en stor dam/lille sø, hvor det i årets våde perioder er muligt at opsamle vand, der så kan gemmes til de tørre perioder og dermed sikre møllens kontinuerlige drift året igennem.

Lige syd for Jørlunde lå den nu udtørrede Jørlunde Sø, der har været lige så lang som Buresø og kun lidt smallere. Afløbet fra den løb ud i Hagerup Sø, der var omtrent dobbelt så stor som Buresø, og Hagerup Sø modtog også afløbet fra Snostrup Sø, der var endnu større. Fra Hagerup Sø til udløbet ved Udesundby kaldes afløbet Sillebro Å, og Mansa's kort har ikke Udesundby Mølle aftegnet, så den er rimeligvis senere. Bådtransport vil derfor have kunnet finde sted, for skibe af Knarrtypen stak ikke ret dybt. På Väneren har jeg været ombord i et rekonstrueret vikingeskib, der er 24 m langt og 4 m bredt. Da det sejler med passage-rer, skal det iflg. svensk lovgivning have både hjælpemotor og toilet, selv om fremdriften er sejl og årer. Det stikker 85 cm for skroget og 110 cm for styreåren, men den er jo fleksibel og kan tippe op. Prammene på Sillebro Å kan have været blot halvt så store, og alligevel har de haft en god lasteevne.

Samtidig skal vi tænke på, at de opdyrkede arealer har været meget mindre end i dag, da befolkningstætheden jo ikke var så stor. Man regner med ca. 1 million danskere år 1100 for hele landet. Der har derfor været meget mere skov.

De største bygninger har været kirker og klostre, og her kommer Slangstrup ind med egnens største bygning, frådstenskirken, som blev bygget på stedet, »hvor Erik Ejegods vugge havde stået« iflg. Saxo. Den blev til kirkefløjen i et Cisterciensernonnekloster under Valdemar den Store, men herom senere. Nummer to er sikkert kirken i Jørlunde, og derefter borgen ved Hagerup. Nordøst for Slangstrup har der ligget en kirke i Lystrup, og i Uvelse lå den kirke, der i ombygget form stadig findes. Hvis vi tager yderligere 4 km mod øst, kommer vi først til borgen Langesøhus, på bredden af den nu udtørrede Langesø, og i kort afstand derfra til kirken i Uggeløse landsby, hvor herredets tingsted jo også fandtes. Ca. 1 km nord herfor findes Lynge Kirke i landsbyen, der gav herredet navn.

Rammerne for vort lille, historiske strejftog er nu lagt. Hvem byggede alle disse kirker og borge? Hvad ved vi om bygherrerne?

Langt det meste af jorden i vort interesseområde var i tidlig middelalder ejet af den slægt, der i dag kaldes for Hvide slægten. Det kaldte de ikke sig selv, men medlemmerne var stormænd, der indtog høje stillinger i samfundet, og som var nært tilknyttet kongemagten i Valdemarstiden. For at gøre forvirringen fuldstændig, så kaldes slægten i heraldikken for Galen.

Vi skal tilbage til Saxo, der omtaler oprindelsen ude i tågen med en høvding, der hed Slau, og som havde en

søn, der blev kaldt Toke Trylle. Toke kan have tjent i hirden hos Knud den Store, der jo også var konge over England, for han må have haft en engelsk kone, idet deres barn døbes Scelmon, der er et angelsaksisk navn, ligesom f.x. Eamon. Scelmon havde en broder, der døbttes Aud. Det, at begge børn døbes, viser at konen har haft så megen magt over Toke, at han selv er blevet døbt, for Saxo siger udtrykkeligt, at han var slægtens første kristne mand. Toke kommer tilbage til Danmark med kone og børn.

Scelmons navn »fordanskes« til Skjalm, og han bliver en brav kriger, som i annalerne udmærker sig første gang i 1062, hvor Svend Estridsens flåde udkæmpede en drabelig kamp med den norske konge, Harald Hårderådes ditto. Kampen fandt sted i farvandet ud for Hallands kyst, hvor Nissan løber ud i Kattegat ved det sted, hvor Halmstad ligger i dag. Saxo skriver med stor begejstring om kampmodet og styrken hos Aslak, der var rorgænger på Skjalms skib, og om tapperheden hos Skjalm, der var så stor, at de vindende nordmænd skånede hans liv og tog ham til fange. Det lykkes ham at undslippe fangenskabet i den kommende nats mulm.

Skal vi analysere episoden lidt mere, så må Toke have haft en vis position i samfundet for at kunne udruste et skib med besætning og sønnen som leder.

Skjalms ry bevirkede, at han blev kongens foged på Sjælland på et

senere tidspunkt, så han har sikkert overtaget faderens sociale position. Vi hører om ham igen i 1095. Broder Aud var på en sørejse mellem Sjælland og Falster blevet overfaldet af vendiske sørøvere, der havde slået ham ihjel. Skjalm samlede sine krigere, og med sjællandske frænder og deres krigere drog de på et hævn tog til Juhlin, som var sørøvernes hjemsted. Byen blev belejret og måtte udlevere piraterne, der måtte bøde med livet. Det var en lille »privat« hævnkrig – ikke kongens ledning.

Jeg føler mig fristet til her at komme med den lille sidebemærkning, at når danskerne drog ud og hærgede i England, Irland og Frankrig, så var det »vikingetogter«, med en let undertone af mod og gævhed. Når venderne hærgede i og omkring Danmark, så var de »gemene sørøvere«, selv om formålet med handlingen var den samme for begge parter, nemlig at plyndre sig til rigdom og slaver.

I året 1095 vælges Erik Ejegod som den fjerde i rækken af Svend Estridsøns sønner til konge. Nu er kongemagten kommet ind i vort område, for vi ved, at Erik blev født i kongsgården i Slangstrup, der lå hvor den førømtalte frådstenskirke blev bygget »med alteret, hvor vuggen havde stået«. Da vi ved, hvor fundamenterne ligger, vil vi se lidt nærmere på udgravningerne og deres resultater. Så vidt jeg kan se, er der blevet gravet i 1936-38 og i 1991. Resultaterne af de første udgravninger er allerede trykt

flere steder, så jeg giver kun et lille resume.

Arkitekt Charles Christensen fandt i 1936 både rester af frådstenskirken og af det nonnekloster, hvor kirken senere blev nordfløj i et firesidet anlæg. Hans udgravninger blev begrænsede, da ejerne af nogle parceller modsatte sig opgravning af deres haver og gårdspladser. Alligevel kunne man af kirken se konturer af en treskibet basilika med kor og apsis, opført i frådsten på fundamentet af store marksten, lagt i kalk.

Apsis fundamentet var i trin og man anede afsætning af lisener (flade piller i murværket) på rundingen. Endvidere var der apsider for enderne af de to sideskibe. Koret var ca. 7 m bredt og ca. 8 m langt, og dertil kommer det halvrunde apsis på 4 m, indvendigt mål. Skibets bredde har været 15 m, indvendigt mål. Længden kunne ikke konstateres på daværende tidspunkt, grundet de vrangvillige lodsejere. Af gulvet i apsis var der rester af frådsten, glattet med kalk. I skibet var der rester af et gulv af små marksten. Pillerne, der har båret højkirkens mure, har været rektangulære. Der var ikke meget tilbage af dem. Hist og her på gulvet fandt man rester af smeltet bly, der kan have stammet fra tagets beklædning. Taget har sikkert haft åben tagstol.

Man fandt også nogle kampestensfundamenter med frådstensmurrester, sat i kalk. De havde ikke forbindelse med kirken, og man fremførte den

teori, at det kunne være rester af den gamle kongsgård, hvor Erik Ejegod blev født i 1056. Erik Ejegod var en veluddannet monark, og måske har han kendt til den antikke tradition med at oprette en helligdom på sit fødested, som Suetonius, (70-140 e.kr) omtaler, at den romerske kejser Domitian gjorde for sin slægt – den julianske.

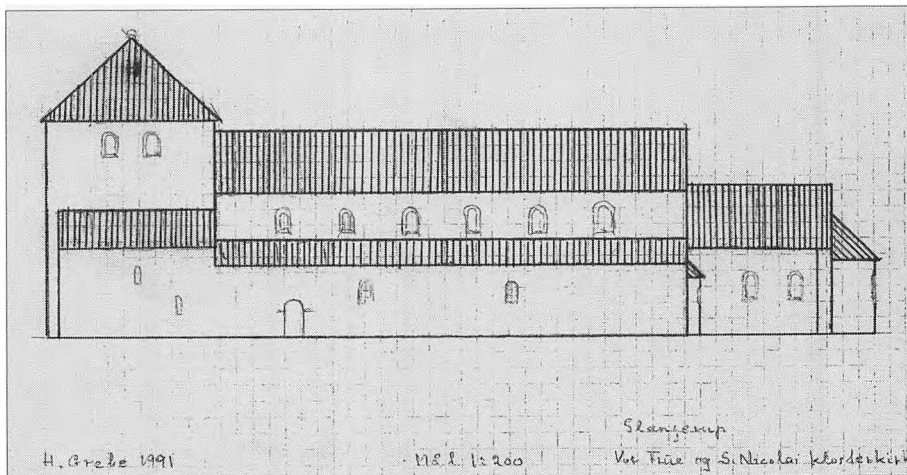
Apsis muren var ved fundamentet 1,20 m bred, og blev bredere nedefter. Vægtykkelsen har sikkert været ca. 97 cm ligesom nordvæggens rester.

Igen i 1991 blev der gravet på tomten ved kirken med Nationalmuseet, og Slangerup historiske Forening leverede muskelkraften. I de mellemliggende år havde man fundet ud af, at kirken måtte have været ca. 51 m lang, at den havde været 17 m bred, og at den havde haft tårn. Museums-

inspektør Henrik Græbe var så venlig at lave en tegning over kirkens mål og formodede udseende til mig, idet den er meget lig Vor Frue Kirke i Roskilde, af hvilken der er en hel del af det oprindelige murværk indbygget i den nuværende kirke. Tårnet kan have været 17-18 m højt, hvilket er et par meter højere end skibet.

Kirken må have virket enorm, som den har ligget på sydskråningen med landsbyens små huse bag sig. Den har været næsten hvid, med gråt tag – og med solskin, blå himmel og grøn bevoksning omkring sig, har den været et flot syn.

Vi har nu fastslået, at Erik Ejegod har ladet bygge en stor kirke ved siden af sin kongsgård. Vi springer så to generationer frem, og Valdemar I er blevet konge. I 1162-66 skøder han til Esrum Kloster et område i

Henrik Græbes forslag til kirkens udseende fra syd og vest.

Nordsjælland, der kaldes Stenholt, »med enge og vande«, der er del af hans kongeleve – hans ejendom med dispositionsret som konge. Blandt vidnerne til denne gave er »Tue, bryde i Slangerup.« Det er hovedsmanden på kongsgården, der altså stadig eksisterer, og det gør den også i 1232, da Valdemar II's jordebog udfærdiges. Her nævnes hele Slangerup som værende kongeleve. Når jeg omtaler dette, er det for at understrege den personlige gave Valdemar I giver, da han lader jorden med kongsgården og kirken være basis for oprettelsen af et Cisterciensernonnekloster omkring år 1170. Det bliver dermed Danmarks ældste nonnekloster for denne orden, og kirken bliver nordfløjen i deres klosterfirkant. Man bygger jo nu med munkesten, så de tre fløje bliver røde, og bygningerne følger de fastlagte retningslinier for ordenen. Alle deres klostre er bygget efter samme grundplan, enten de ligger i Danmark, England eller Frankrig – måske med afvigelser i antallet af sidealtre, men her har vi jo allerede kirken, og den har to – det ene indviet til Sankt Nicolaus, og hovedalteret utvivlsomt til Jomfru Maria.

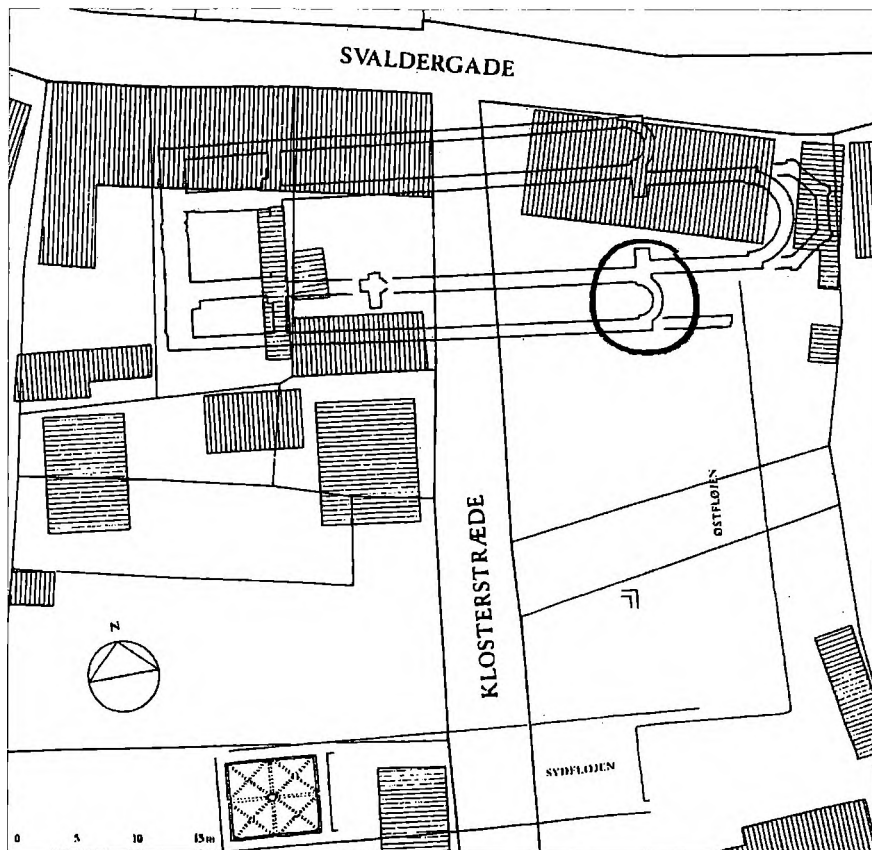
Valdemar I's sol står højt just nu. Han har lige erobret Rygen, fået sin fader, Knud Lavard, ophøjet til helgen og sin søn, Knud, kåret til efterfølger på tronen. Det er naturligt at vise taknemmelighed over for Gud ved at bygge klostre, af hvilke der på det tidspunkt i Nordsjælland kun

findes Cisterciensermunkenes i Esrum og Augustinernes på Eskildsø i Roskilde Fjord. Med oprettelsen af klosteret i Slangerup mindes han sin farfar, Erik Ejegod.

Udgravningerne viste også store rester af fundamentene til klosterbygningernes tre længer. Syd fløjen har været ca. 8 m bred og 33 m lang. I dens vestlige ende fandt man et kælderrum, ca. 6 m x 8 m, der har

været overhvelvet, idet der på væggene var tydelige afsatser til buerne. Man var her nede på en dybde af 2,50 m under nuværende niveau. Klostergården har været ca. 33 m i nord/syd og ca. 40 m øst/vest. Rimeligvis har der været en overdækning på ca. 3 m mod øst.

Ligeledes fandt man også spredte kampestensfundamenter med frådsten, der måske var rester fra kongsgården.

Plan over udgravningen 1991.

Christian Larsen sorterer løsfundene, f.eks. potteskår, nagler og småknogler.

Fra udgravningen af klosteret i 1991

Der blev fundet frådsten, ribbesten fra hvælvinger, hele munkesten og brokker i mængder, stumper af stjærtpotter, beslag i bronze og nogle mønter fra middelalderen. I søgegrøften støttede man på fundamenter med granitsten mellem 1,25 m og 1,65 m nede under nuværende niveau, har jeg noteret i mine fotonoter.

Bygningen af klosteret medførte også ændringer af den bestående frådstenskirke, der fik indbygget partier af munkesten. Koret blev forlænget mod øst med ca. 3 m, og så er kirkens indre iøvrigt blevet indrettet efter Cisterciencernes forskrifter.

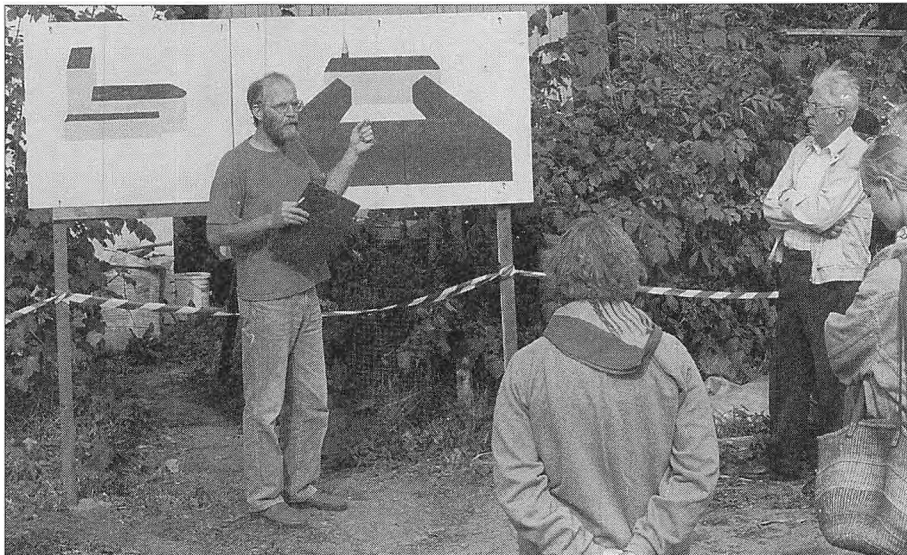
Et kloster giver en by en højere status, men i de skriftlige kilder hører vi ikke meget om Slangerups.

I 1246 nævner Esum Klosters Gavebog et møde i »Nonnernes Kirke i Slangerup«, hvor Kong Erik Plovpenning, hans kansler, Peder Ranesøn, og hans marsk, Harald, var til stede sammen med prioren fra Æbelholt og en masse andre høje herrer i forbindelse med overdragelse af Nøddebo landsby til Esum Kloster fra Saxe Torbernsøn, en ridder, der i sit skjold førte en skrå uldsaks i et udelt skjold. Med det opbud af den højere øvrighed må hr. Saxe have haft en vis social position. Det skyldes sikkert også klosteret, når Slangerup i 1252 omtales som købstad, men vi kender ikke datoen for udstedelse af privilegierne.

Til klosterets underhold har der været noget jord, der har givet indtægter, og det har modtaget testamentariske pengegaver »for giverens sjæls frelse«. Ugifte adelsdøtre fik ophold i klosteret, der som betaling modtog deres arvelod, og adelige enker flyttede ind mod samme betaling. Jeg kender ikke nogle eksempler direkte fra Slingerup, men mange fra andre klostre.

Da klosterkirken jo kun kunne benyttes af nonnerne, har Slingerups øvrige beboere haft en anden kirke fra tidlig tid. Den har ligget højt oppe på bakkens top – i øvrigt oven på en bronzealderhøj – som man har fundet omridset af ved gravning på et tidspunkt i nyere tid. Vi ved ikke meget om den, men en testamentarisk gave i 1307 fra Fru Cecilie på Hørningholm er på 20 mark til Kirkens byggefond, så den er nok blevet udvidet/ombygget på det tidspunkt. Den var indviet til Sankt Mikael. Ved samme lejlighed fik nonnernes kirke 6 mark penge og nonnerne ligeledes 6 mark, medens der til Cecilie Salmødatter var 10 mark penge, så hun kan have været priorinde. Elsebet sammesteds får 3 mark. Hun var måske en af de ugifte adelsdøtre/enker, som Cecilie har kendt personligt. Testamentet er meget læseværdigt, for det giver et godt billede af en formuende enkes ejendele i 1307.

Det påstås arkæologisk, at de nederste dele af tårnet på den nuværende

Jens Westertund fortæller om Klosters bygninger og kirken.

Hans Gindrup »solder« den opgravede jord for småfund som mønter o. lign.

kirke fra 1588 stammer fra det 14'ende århundrede. Det passer med fru Cecilies donation.

Den svenske konge Birger Magnusson, der var gift med Erik Menveds søster, Margrethe, sendte deres datter Agnete til klosteret i Slangerup. Det hjalp yderligere på dets anseelse. Kong Valdemar Atterdag skænkede i 1344 klosteret hele Slangerup by, kronens gård Jordhøj, og den del af Sigerslevvester med kirken, der tilhørte kronen, således at »Agnete og hendes 2 tjenestemøer kan forsynes med mad, øl og andet, der gøres behov.»

Efterhånden var klosteret blevet så stort, at man kunne begynde at mageskifte fjernere besiddelser for nærmere liggende, og dets foged optrådte med stor myndighed overfor de naboer, der krævede dets rettigheder, for siden 1311 havde det haft »kongelig beskærmelse», udstedt af Erik Menved.

Der har til klosteret også hørt en gæstegård. De skiftende konger har været på tingstedet i Slangerup, der i en periode var i en »juridisk treenighed» med Strø og Jørlunde herreder, kaldet »Tryherred». De har boet på klosteret, der var den eneste standsmæssige bolig i området, selv om gæstegården først omtales efter reformationen i 1536. Ligeledes har der været en ladegård, der ses på Resens kort fra 1660'erne, hvor den ligger syd for åen. Klosterets mølle kan have været Hauge Mølle.

Ca. 1558 var de sidste nonner væk, klosteret var tomt og forsømt, og dets

jorder for længst udlenen af kronen. 1562 fik byen klosterkirken til sognekirke. Den gamle bykirke var da meget forfalden og for lille. Samtidig blev klosterets østlænge overtaget til rådhus. Ca. år 1600 blev klosterkirken nedbrudt, for da stod den nye bykirke stolt på bakkekammen, måske med masser af genbrugssten i skifterne. Rådhuset stod til 1724, hvor det udbrændte, sammen med en stor del af byen. Den senere udvikling skal der ikke fortælles om i denne beretning.

Da klosteret i Slangerup var et Cisterciencernonnekloster, havde det store områder, hvor hankønsvæener ikke var velsete eller direkte havde forbud mod at komme. Man var imidlertid nødt til at have en mandlig forstander, som kunne stå for juridisk korrekt procedure, når der var tale om donationer af ejendom, landarealer eller penge, idet kvinder ikke måtte sælge eller give fast ejendom bort efter de gældende love. Det gør jeg rede for i et senere afsnit.

Helt tilfældigt stødte jeg under noget andet heraldisk arbejde på våbnet for slægten Skarsow, der regnes for at være uradel, men at være indvandret til Danmark. Vi kender ikke hverken farver eller hjelmtegn for slægtens våbenskjold, der viser en oprejst heraldisk panter mellem to kedelkroge.

Nilch Skarsow omtales som værende væbner i 1394, og Henrik Skarsow nævnes som forstander for Slangerup Kloster i 1458. Ifølge Trap

skrev han sig i samme år til Gjørløssø, men der synes ikke at være en hovedgård eller anden stor gård i Gørlose med en fortid, der kan føres tilbage som bolig for en væbner i 1458.

Den 24. August 1458 virkede Henrik Skarsow som opmand, sammen med abbed Thomas fra Æbelholt Kloster, hovedsmand Godske Barsebek fra Gurre og flere andre i en sag om skeldragning mellem landsbyerne Danstrup og Veksebo, hvor adelsmanden Ivar Axelsen havde gjort krav på noget jord, der tidligere var testamenteret til Esrum Kloster. Esrums abbed kunne fremlægge beseglede gavebreve, og Ivar Axelsen måtte give sig.

I 1465 beseglede Henrik Skarsow som vidne – sammen med andre adelsfolk - mageskiftet mellem Axel Lagesen til Clausholm og Esrum Kloster, der fik gården Tinkerup mod at afgive landsbyerne Uggeløse, Uvelse, Lindholm og Mørdrup. Han virkede som forstander til 1497.

Derfor kom slægten med i denne beretning, og deres våbenskjold slutter denne afdeling.

Trappert. 166.

På den gamle savværksgrund, syd for Hestetorvet ved Brobæksgade, har man nu længe arbejdet med at bygge boliger. Den sydligste række af huse har man i oktober 2003 gravet fundamentsrender til, og herunder stødte man på vægge af munkesten to steder i det vestlige hjørne. Man alarmerede museet på Færgegården i Frederikssund, der stillede et par arkæologer til rådighed, og de har i løbet af 14 dage frilagt resterne af en ovn til brænding af munkesten og kalk, som jeg havde lejlighed til at fotografere den 7. og 8. november.

Ovnen har ligget ret nær på Græse Å's vandløb, og i ca. 150 meters afstand fra klosteret. Ovne, hvor der er høje temperaturer, anbragte man i afstand fra bygninger. Brænde og måske ler/flintesten med kalk har man kunnet fragte til denne ovn i små pramme.

Terrænet stiger jævnt opad, og man har gravet ind i en skråning, hvor materialet af gult bakkesand i en bredde af 7,70 m fra ydermur til ydermur i øst/vest retning. Fra syd- til nordmur er afstanden 8,70 m, hvoraf ovnrømmet har været 5,60 m.

Ovnrømmets sydmur har 4 indfyrringsåbninger, der er 60 cm brede og 1,20 m høje med et romansk dobbeltstik i toppen.

Det meste murværk var meget ildskørnet.

Ud for de 4 indfyrringshuller bestod gulvet i ovnen af munkesten lagt på fladen i hullernes bredde. De 5

mellemrum bestod af små, flade kampesten, sikkert marksten.

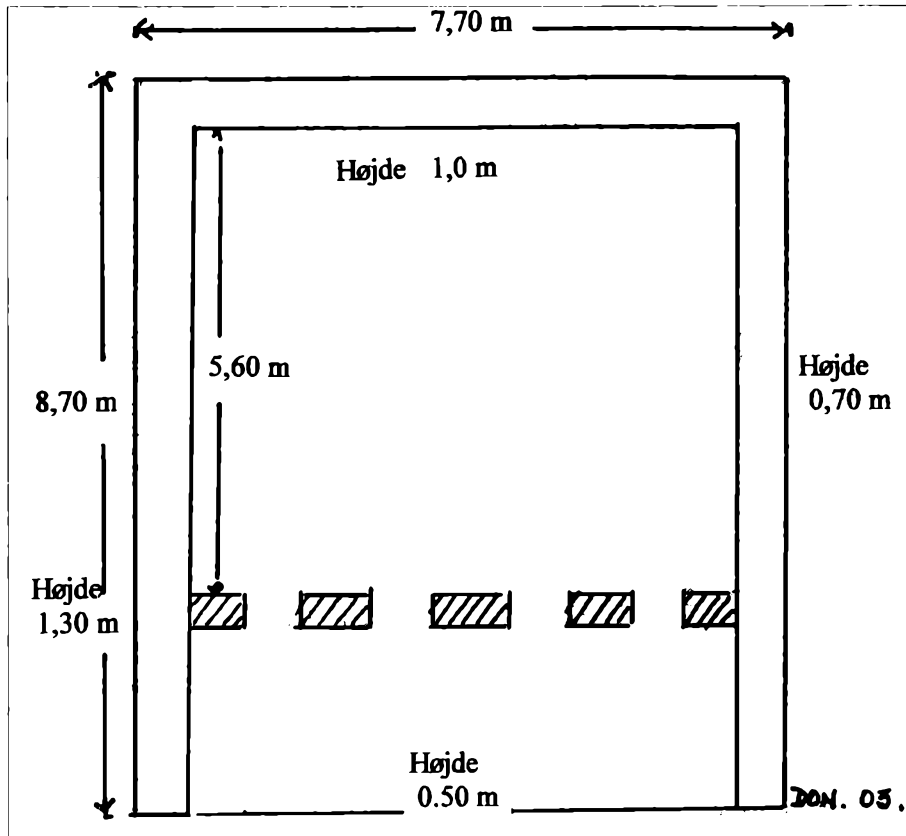
Sidemuren i vest var 1,30 m høj, i nord 1,05 m, i øst 0,70 m og i syd 1,35 m i selve ovnrummet. I rummet, som man fyrede fra, var sidevæggene fra 0,60 m til 1,35 m høje.

Selve ovnrummet har været mindst 3,50 m til 4,0 m højt, og det må have haft et tag, for ellers har man ikke kunnet styre trækken til ilden. Der kan have stået op til 20.000 munkesten pr. brænding, der nok har taget en god uges tid med antænding, opvarmning, brænding og endelig køling af de færdige sten.

Jeg målte nogle hele sten. De var 26 cm x 13 cm x 8,5-9 cm. Længde og bredde var ens for mange sten, men tykkelsen varierede lidt. Målene er de samme som på stenene målt af Charles Christensen i 1936-38, og jeg vil deraf slutte, at den fundne ovn har brændt de sten, som Cisterciencnonneklosteret er bygget af.

Den havde nok fortjent en bedre skæbne end at blive dækket til af grus og ende under en villa, men i vort lille land har middelalderens historie tit trange kår.

Hvilket centrum kunne den ikke være blevet i et mindre, smukt anlæg med buske og blomster.

Nonneklosterets teglovn ca. 1160-70.

Borgen i Hagerup

Vi har nu fra Lyng Herred lavet en lille afstikker mod syd til Jørlunde Herred – til Askov banken, et lille næs, der gik ud i den nu udtørrede Jørlunde Sø. Når vi har lavet denne lille afstikker, skyldes det, at nogle af de begivenheder, der fandt sted herude, havde virkninger i vort interesseområde. Vi skal lige lidt tilbage i historien.

Fortiden kan som bekendt udforskes på to måder, dels ved at gennemgå eventuelle skriftlige kilder, af hvilke der fra tidlig middelalder ikke er mange, og dels ved at grave på stedet og lade eventuelt fundmateriale berette.

Skriftlige kilder fortæller, at Skjalm Tokesøn – af den senere historie kaldt Skjalm Hvide, skønt det var et navn, han ikke selv benyttede – har ejet Jørlunde by, idet den efter hans død i 1113 blev delt mellem hans 4 sønner og 2 døtre. Sønnen fik hver en arvelod – i dette tilfælde 1 1/2 bol – og døtrene hver 1/2 arvelod, ganske som loven foreskrev. Hvor stort et område en bol er, afhænger af jordens dyrkningsmæssige værdi, så bolens størrelse kan variere fra 50 til 120 td. land. Oprindeligt har inddelingen af en by i bol sikkert haft noget at gøre med udskrivningen af skat, for bolens pengeværdi blev udmålt i 8 otting à 3

ørtug. I 1200 tallet bliver det almindeligt at angive en ejendoms værdi i skyldjord, målt i 1 mark a 8 øre a 3 ørtug a 12 penninge.

Så er der et par små notitser i Sorø Klosters gavebog, der fortæller, at Skjalms ene datter, Margrethe, – navnemæssigt forkortet til Magga – i 1170 skænkede en del af Hagerup Øre til Klostret i Sorø. Hun var på det tidspunkt enke – vi kender ikke hendes mand – og hun var da i Vor Frue Cisterciensernonnekloster i Roskilde. En anden notits fortæller, at biskop Absalon købte resten af Hagerup Øre af Sune – en af Skjalms sønner – og skænkede den til Sorø Kloster. Nede i Pedersborg Sogn ved Sorø ligger en lille landsby, der i dag hedder Haverup, tidligere Haughetorp, og i 1205 Haghethorp, medens vor lokalitet i 1200 tallet hed Hake-thorp.

Der er jo navnelighed, men et øre er en odde ud i vandet, og den findes ikke dernede. I øvrigt passer det jo også fint, at Skjalm Tokesøn har haft besiddelser nær kongsgården i Slangerup, for han har haft stillingen som foged på Sjælland. Han kan meget vel have haft en gård i området.

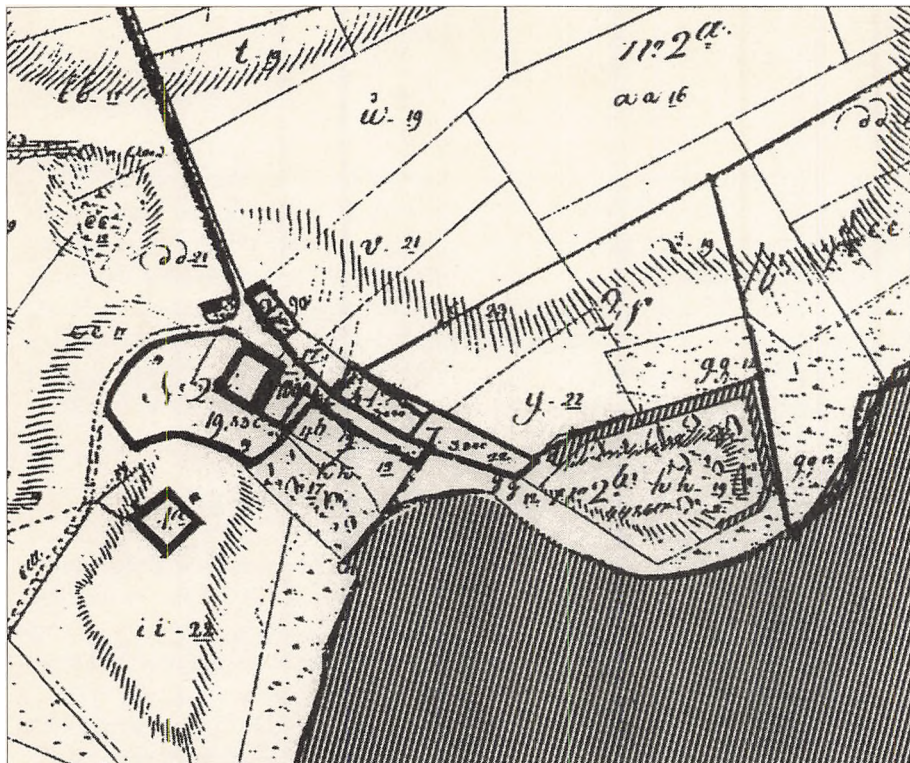
Fra 1367 og i tiden derefter har vi skriftlige kilder, der fortæller om ridere, der skriver sig til Hagetorp. I

1400 tallet bliver det til væbnere, men dog stadig adelige ejere, indtil den sidste enke tvinges til at mageskifte med Frederik II, der har brug for materialer til opførelsen af Frederiksborg Slot. Af levningerne bygges en bondegård, der kaldes Hofgården, og dens skæbne kender vi fra 1660 og fremefter.

Hvad kan arkæologien så fortælle os?

Der findes et gammelt matrikelkort over stedet fra 1786. Søen er tydeligt markeret, og på en lille halvø er angivet et tydeligt voldsted med voldgrav på de 3 sider og søen på den 4'ede. Kører man derud i dag, så er naturen meget ændret. Søen er drænet bort, og i stedet ligger der en eng og lidt skovbevoksning. 175 års pløjning og dyrkning har afrundet terrænet, så den gamle voldgrav nu kun anes som en svag sækning. Der var dog spor nok til, at medlemmer fra Slangerup Historiske Forening i 1980'erne kunne lave et par prøvegravninger, der viste bygningsrester og nogle løsfund, der kunne dateres til 1100 tallet, og så kom Hagerup på agendaen inde på Nationalmuseet.

Forestået af Nationalmuseet, med maskinkraft leveret af Slangerup Kommune og med muskelkraft, leve-

Udsnit af Matrikelkort fra 1819. Voldsted med grav ses ved den skraverede sø.

ret af Historisk Forenings medlemmer blev der i 1992 gravet en ca. 30 m lang og 2 m bred søgegrøft, som afslørede en voldgrav, der havde været ca. 12 m bred og ca. 3 m dyb. Der blev i samme regi gravet inden for voldens område i 1994, 1995 og 1997 og der fremkom givtige resultater, som der kan læses om i detaljer i Frederiksborg Amts Historiske Årbog 1999.

Det viste sig fra fundene, at »Aske-skovsøret« har været beboet siden

ældre stenalder, hvorfra der blev fundet urnegravsrester. Asketræet var et helligt træ i oldtiden. I den nordiske mytologi blev de første mennesker, Ask og Embla, skabt af et asketræ og et elmetræ, og asketræet Yggdrasil havde rødder til Mimers Brønd, medens grenene gik helt op i himlen, men det skal vi nu ikke ind på her.

Fra vikingetiden blev fundet en meget smuk falkebroche af bronze, og der blev fundet bronzebeslag fra skrin eller bogbind, armbrøstpille til

krigsbrug – med spidser, der kunne gennemtrænge ringbrynjer, ikke med splitspids eller trædupper til jagtbrug, samt mønter fra 1100 til 1700 tallet, og masser af keramikstumper fra husgeråd. Der var masser af knogler fra husdyr og mange tænder fra samme.

Der blev afgravet ca. 4000 kvadratmeter jord, og der fremkom utallige aftryk af lodretstående stolper af forskellige tykkelser, men der var så mange, og de lå så tæt, at en tolkning af en mulig bygningsplan blev opgivet. Der blev fundet flere små lergrave, hvor leret sikkert har været benyttet til lerklin i bindingsværksbygninger. Da der blev gjort så mange små løsfund fra 1100 tallet, mener ekspertisen, at der har ligget en gård på stedet, da Margrethe i 1170 skænker sin områdedel til Sorø Kloster, men den har næppe været befæstet. Der blev ikke fundet rester af en vindebro, som kunne dendrokronologiseres, da søgegrøften blev gravet, og der er nu næppe midler til at lede efter den.

Så blev der fundet fundamenter og fundamentrester. Der var tydelige grøfter, hvor der før havde ligget kampestenen, men de var i tidens løb fuldt legalt blevet slået til skærver af de lokale vejmænd. Man tog sten, hvor de var at finde i århundreder. Dette har bevirket, at byggespor meget let slettes, når man river ned, eller bygger om, og fra perioden 1200 –1300 blev fundet 3 grøfter, hvor stenene var

borte, og to syldestensrækker, men indenfor disses område blev der fundet rester af en ovn, samt hele bundanlæg af to andre, så det har været køkkenregionen.

Der var et stort fundament, ca. 1,7 m bredt, med et udvendigt mål på 8 1/2 m x 6 m, så det må have båret en tårnlignende bygning på nok 3 etager. Der var et brolagt kældergulv med en afløbsrende med et svagt fald mod vestvæggen, hvor der havde været nedgravet en lille tønne, der havde virket som samlebrønd. Senere er der så hugget en rende ind i murværket, og udvendigt er lavet en afløbsrende ned til søen, der her lå ca. 30 m borte. Det har rimeligvis været afløbet fra en senere indsat vask. Tårnet kan være bygget i tiden efter Valdemar Sejrs død i 1241, da der var borgerkrig mellem hans sønner, og adelen rustede sig til selvforsvar.

Ca. 5 m nord for stentårnet lå spor efter endnu en bygning af lettere konstruktion, hvoraf kun en del af køkkenområdet var tilbage med lergulv og et ildstedsfundament. Størrelsen på bygningen kunne ikke bestemmes.

I vestenden af banken dukkede så i 1997 resterne af endnu et hus frem. Det var ca. 6 m x 12 m, og den ene gavlværk var kun ca. 3 m fra søbredden. Fundamentbredden var 60 cm. Efter munkestenenes størrelse, 26 cm x 9 cm x 13 cm, at dømme er det bygget sent 1400 – tidligt 1500 tal. Stenmålene kan variere med 1/2 cm hver vej.

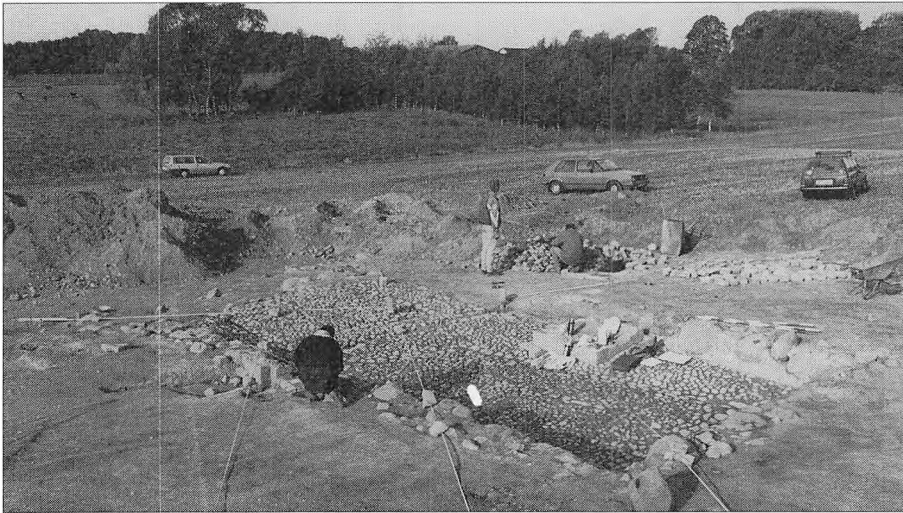
Et kældergulv og fundamentsten fra udgravningen 1994. Foto Don.

Her havde kælderetagen et flot, brolagt gulv af håndstore marksten, med afløbsrender, der endte i en sump, hvori havde stået en lille tønne. Den var for længst rådnet bort, men i leret havde den efterladt et meget klart aftryk, hvor man endog kunne se træets årer i sider og bund, samt de to vidjebånd, der havde holdt den sammen. Den lignede en af de tønner, man har fundet ved Skanør, hvor de blev benyttet til saltsild. Rummet havde været opdelt i to af en skillevæg, hvis rende gik fra langvæg til langvæg. På den vestre langvæg var et fundament til et ildsted/skorsten, 110 cm x 110 cm, hvor der stadig lå 4 skifter munkesten af samme størrelse som nævnt

ovenfor. Der var mange brokker af tagsten, munke/nonne type, en grovere og en finere model af hver. Det menes, at dette hus er blevet nedrevet kort tid efter, at Frederik II havde overtaget Hagerup i 1562. Jeg har tidligere sagt, at murstenene skulle genbruges ved bygningen af Frederiksborg Slot, hvor jeg i de bygninger, der står fra hans tid, har talt 7 forskellige dimensioner på munkestenen. Forskellige højder på stenene er blevet udlignet ved fugens tykkelse.

Om levningernes gård – Hofgården – og dens skæbne kan man læse i Jørlunde Sogns historie.

Nu har vi beskæftiget os med de faste bygninger, der har ligget på stedet, men bortset fra Skjalm Tokesøn

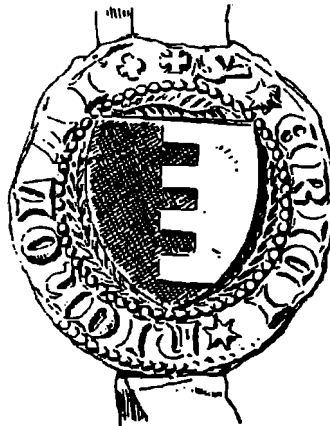
Gulvet med afløbsrenden og ildsted fra 1500 tals bygningen, udgravet 1997. Foto Don.

og Margrethe har jeg ikke sagt meget om ejerne, af hvilke de fleste er kendt fra den 8. September 1367 og frem. På denne dato skriver ridderen Ericus Nicolai sig til Hagetorp. Han må have boet på borgen med tårn og voldgrav omkring. Ericus Nicolai – Erik Nielssøn – er søn af Niels Erikssøn på Hørningsholm, (Hørsholm), der havde giftet sig ind i Hvideslægten, Jon Jonssøn Little's linie, der var meget godsrig. Eller havde han?

Eksperterne kan ikke blive enige. Niels Erikssøn har arvet Hørningsholm efter Katrine Timmesdatter, da hun dør i 1346. Jon Little's datter Cecilie døde i 1307. Hun var gift med Tyge Jurissøn, der døde 1280.

Børnene – der var mindst 5 – arvede. Katrine figurerer kun et sted, hos

Rosted, der skriver om Hørningsholm. Han lader Timme være en fejl-skrivning af Tyge, som jeg selv flere steder har set stavet Tuko. Hvis jeg husker rigtigt, er der i slægten Abild-

Segl fra Erik Nielssøn, Saltensee af Linde.

gård ligeledes en sammenblanding af navnene Tyge og Timme. Derfor mener jeg, at Hagerup er gammelt Hvidegods – ingen tvivl om det.

Af de næste ejere – for vi er nu inde i en nedgangsperiode, grundet pesten og den følgende landbrugs-krise – skal blot nævnes Bo Porse fra 1393. Han var væbner – ikke ridder – og han skilte 3 gårde fra og lavede en ny by – Porsetorp – vore dages Paastrup.

Våbenskjold for Bo Porse af Haketorp.

De næste ejere er også kendte, men vi springer frem til 1462, hvor en Jep Michelsøn og fru Thale Jensdatter anføres at bo på Hagerup, som de på daværende tidspunkt endnu ikke ejer. 1472 omtales Jep Michelsøn som værende høvedsmand på Hjortholm Slot, og stadig boende på Hagerup. Hjortholm var en borg under Roskilde Bispestol, grundlagt af biskop Absalon omkring

1160, og København, grundlagt 1167, blev i begyndelsen styret derfra. Den ligger, hvor Mølleåen forlader Furesøen på sin vej mod Øresund, og voldstedet kan stadig ses, for borgen blev ødelagt under Grevens Fejde.

I 1472 hed biskoppen Lage Urne. Hans søster, Alhed Urne, var gift med Jens Rosengård på Farumgård, der var en anden af Roskildebispens hovedgårde, og for at runde billedet af var det Jens Rosengårds søster, Thale, der var gift med Jep Michelsøn. Jep har sikkert haft væbner status, for hans våbenskjold er et grønt lindeblad i hvidt. Han har også været en flittig mand, idet han samtidig med sin stilling som hovedsmand, har bestridt jobbet som foged ved Try Herredsting i Slangerup i flere perioder. Try Herred var en juridisk instans for Lyng-, Strø- og Jørlunde Herreder, der godt nok havde hver sit tingsted, men altså samtidig en fælles administration med ting i Slangerup. Landstinget lå stadigvæk i Ringsted, så bureaukрати er ingen ny opfindelse.

Jeg er i stand til at give et eksempel på Jep Michelsøns virke som foged ved Try Herredsting, idet brev no. 256 i Esrum Klosters gavebog er et brev fra ham:

»31. December 1482.

Super Curiam in Slangerop Scotatio.

Alle mæn, thette breff seer eller hører læses, helser iegh Iep Mechelson, Thryherres foeth, kiærlighe oc wenlighe meth wor herre.«

Af hensyn til mine eventuelle læsere har jeg oversat resten til nutidsdansk:

»Jeg gør vitterligt med dette mit åbne brev for nærværende og kommende, at jeg af god hu og vilje på Slangerup Byting på vegne af hæderlig kvinde Kirstine Thomas' har solgt og skødet abbeden i Esrum en jord, som ligger i Slangerup, nord for Lasse Jensens, fra hende og alle hendes slægtninge og arvinger. Hun erklærer ikke at have nogen ejendomsret til førnævnte jord og det samme gør jeg på hendes vegne, men det har hæderlig mand abbeden i Esrum og hans arvinger, som jeg har skødet og solgt grunden til.

Ligeledes har førnævnte hr. abbed betalt mig for jorden med guld, sølv og rede penge, så jeg takker abbeden for god betaling for førnævnte jord, som jeg har skødet ham, med al sit tilliggende, både oppe og nede, i længde og bredde intet undtaget af førnævnte jord tilliggende.

Ligeledes forpligter jeg mig til på hendes og hendes arvingers vegne at give klostret en lige så god jord igen inden seks uger, såfremt denne jord skulle blive klostret fradømt på grund af hendes eller hendes arvingers skødesløshed.

Til ydermere sikkerhed og bevis hænger jeg mit segl sammen med andre gode mænds segl neden for dette mit åbne brev, som er Iost Erikssøn, forstander i Slangerup, og efter kærlig bøn også byens segl ved

Niels Peterssøn, borgmester, ligeledes Per Smed i samme sted, ligeledes Per Jyde, rådmand samme steds og Jørgen Madsøn, rådmand samme sted.

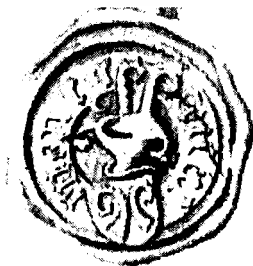
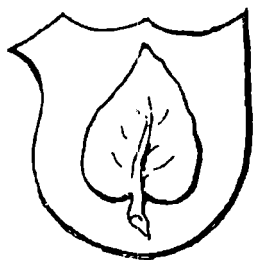
Skrevet i Slangerup, år efter Guds fødsel 1482 på Nytårsaften.

Screffwet in Schlangerop aar efter gutz byrdh mcdlxxxij nøthorss affthen«.

Det skal vel lige kommenteres lidt, for det er en knudret mundfuld. Overskriften er på latin, som Jep Michelsøn altså har haft kendskab til. »Om skødning af en gård i Slangerup« kan den oversættes til. Ordet scotatio – skødning – fandtes ikke på latin før Andreas Sunesøn som lærd og lovkyndig ærkebiskop indførte det i kirkens retssprog. I de sydlige lande skødede man ikke ejendom, derfor havde man ikke ord for den handling

Det er også usædvanligt, at en herredsfoged optræder som formynder for en kvinde. Det er normalt en mandlig slægtnings job, idet kvinder ikke selv kunne sælge eller købe fast ejendom. Kvinden skal på rettertinget holde sin formynder på højre arm for at bemyndige ham til at handle på hendes vegne. Vi får så som tillægsoplysninger navnene på forstanderen på nonneklostret, byens borgmester og smed, samt to af byens rådmænd. I 1482 var der heller ingen 11 timers regel, for brevet er skrevet Nytårsaften.

Der er andre breve fra 1495 og 1500, hvor Jep Michelsøn optræder

Jep Michelsøns våbenskjold, Anders Jenssøn Basses og Christian Andersøns segl.

som herredsfoged. Måske har han haft stillingen hele tiden fra 1482, for i 1485 fratræder han som hovedsmand på Hjortholm.

Jep har før sagt, at han var flittig, og det har betalt sig for ham, idet han i 1473 var i stand til at købe den ene halvdel af Hagerup fra den tidligere ejers og hans hustrus arvinger, og i 1495 den anden halvdel. Den tidligere ejer hed Anders Jenssøn Basse, og det var hans to sønner, Morten og Christiern Anderssøn Basse, der var sælgerne. Heraldisk kaldes de for »De nye Basser«. Deres våben er to røde vædderhorn i hvidt.

Endelig – i 1495 – kom Jep Michelsøn og fru Thale til at eje den bolig, hvor de havde resideret siden 1462. Alligevel var der tre år før købet af den sidste halvdel blevet råd til at grundlægge et vikarie ved Sankt Olai Kirke i Roskilde, der fik en gård i Hagerup og en i Sundbylille til at underholde det. Et vikarie er en lederstilling ved kirken, der her sikkert er udfyldt af en kannik.

Kort tid efter år 1500 dør Jep Michelsøn, idet fru Thale da får et afkaldsbrev fra en mand i Helsingø, og det får man kun som enke.

Nu kan man så bringe det spørgsmål op, om Jep Michelsøn har haft så mange penge til sin rådighed, at det er ham og fru Thale, der har haft råd til at bygge det store nye hus, der blev fundet rester af i 1997. Det ville jo være en romantisk, flot afslutning på en flittig mands virke, men vi får det næppe nogensinde besvaret, for hans signet blev ikke fundet der under udgravningen.

Fru Thale sælger eller overdrager nu Hagerup til sin brodersøn – søn af Jens Rosengård senior – der hedder Jens Tetz Rosengård. Han nævnes som kannik i Roskilde 1514, 1525 og 1556, så måske er det ham, der bygger det nye, store hus, tæt ved søbredden. Selv om han er i kirkens tjeneste har han rang af væbner. Han var gift med Margrethe Arenfeld, datter af landsdommer, senere kansler hos Christian III, Niels Henrikssøn.

Jens Tetz havde en broder, Jørgen Tetz Rosengård, der 1530 får Havelsegård i forlening af Roskildebispen. 1532 er begge brødrene til Herredag i København. Herredag er det årlige møde for Rigsrådet, hvor det mødes med kongen, og hvor der dømmes i retssager o.lign. Under den store begivenhed drikkes der bravt, og de to brødre kommer i klammeri – rimeligvis i fuldskab, men klammeriet ender med, at Jørgen dør, måske et uheld efter et fald. Der kommer en retssag, men endnu i 1546 er den ikke afgjort.

Jens Tetz's segl, Slægten Rosengårds våben og Jørgen Tetz's segl.

Det kan jo være, at svigerfar, landsdommer/kansler Niels, har hjulpet Jens Tetz, for han forblev på sit gods til sin død, 11 April 1561.

Den 1. Januar 1559 døde Christian III, og Frederik II begyndte straks at samle materialer ind til sit planlagte jagtslot i Hillerød. Han havde allerede de nedlagte klostre, og han mageskiftede med Herluf Trolle med Hillerødsholm og Græse Hovedgård, samt Faurholm. Han havde Knardrup og Langesøhus, og så faldt hans øje på Hagerup. Han sendte en opfordring om mageskifte/afståelse til Jens Tetz, som ikke reagerede, men så

døde han, og hans kone Margrethe Arenfeld fik en ny, som hun heller ikke reagerede på. Så kom der et par åbne breve fra kongen, via Herluf Trolle, og omsider måtte hun give sig. Den 1. September 1562 overtog Frederik II Hagerup. Han har måske været godt sur, for fru Margrethe fik kun 4 andre gårde i erstatning. De lå nede ved Fredegårde, Horstofte, 10 km fra Ringsted.

Jeg har allerede sagt, at bygningerne blev revet ned. Materialerne blev kørt til Hillerød af egnens bønder som ægtkørsel. Hofgården blev bygget af rester, der sikkert var for ringe til at

flytte, og så forsvandt den, for i nærheden at genopstå som Steensbjerggård ved udflytningen i slutningen af 1700/begyndelsen af 1800 tallet.

Skal der resumeres kort om adelens byggeri af gårde, så var de første næppe værnet af andet end en tør grav og et palisadeværk oppe på toppen af den lave vold, som den opkastede jord fra graven havde dannet, men Valdemar Sejrs erobringspolitik bragte danske adelsmænd udenlands, hvor de stiftede bekendtskab med borge i egne, hvor der var konstant uro i befolkningen, og da uro begynder herhjemme under Erik Plovpenning, hvor bønderne ikke vil

Adelige ungmøer byder uden for borgen ankommende riddere et velkomstbæger. 14. århundrede. Kalkmaleri i Ørslev Kirke ved Skelskør. Efter akvarel af Kornerup i Nationalmuseet.

betale plovskatten, så befæster adelen borgene med et stentårn, medens de øvrige bygninger kunne være bindingsværk. Kalkmaleriet fra Ørslev kirke på Fyn, viser dels stentårnet, og dels at man modtog gæsterne ved borgeledet til gården med et velkomstbæger – i det mindste i fredstid.

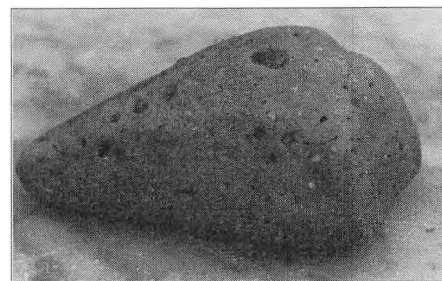
*Der står et hus udi min gård,
det er muret op af stene;
Kommer jeg mig derindenfor,
Jeg ræddes ej for hundrede boumænd.*

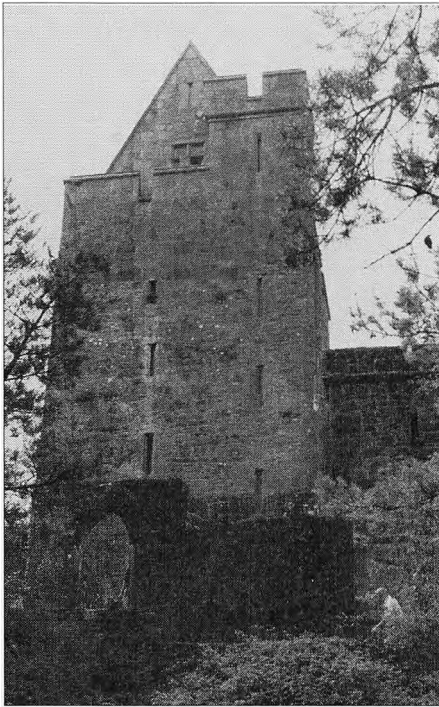
*Palle han stod i sin egen gård
han hørte de heste kny;
»Råde Gud Fader i himmerrig,
for døden jeg kan ikke fly.«*

Et stentårn var ikke altid nok til at undgå døden, men alligevel kan man lære meget af at gå ud på en mark og grave lidt i en forhøjning, der er omgivet af en lav, firkantet forsænkning.

Ser man på mit billede herover, som er taget fra Askovbankens højeste punkt med udsigt ud over den nu udtørrede Hagerup Sø, så kan det godt knibe med at forstå, hvorledes der så ud i 1500 tallet. Faktisk stod tårnet, så jeg kunne have lænet mig op ad det, da jeg fotograferede, og hvor der nu er græsmarker, egekrat og grantræer, der klukkede søens bølger. Beviset er her, nemlig et stykke

munkesten fra nedrivningen, der er slidt ovalt ved, at bølgerne har rullet det i vandkanten, der lå ca. 5 meter herfra.

Craggaunowen Castle i Irland

I Irland findes der stadig mange borge fra omkring år 1500, der har et intakt kernetårn. På billedet ses Craggaunowen Castle, som jeg har fotograferet i 1992.

Hvis vi tager fantasien til hjælp, og vi forestiller os, at tårnet er bygget af røde munkesten og ikke af grå sandkalksten, så er vi sikkert meget tæt på Hagerup borgtårns udseende.

Indgangen er i 2. etage, og der er skydeskår i alle etager, men rummene har været små og mørke, så i dagligdagen har man sikkert boet i almin-

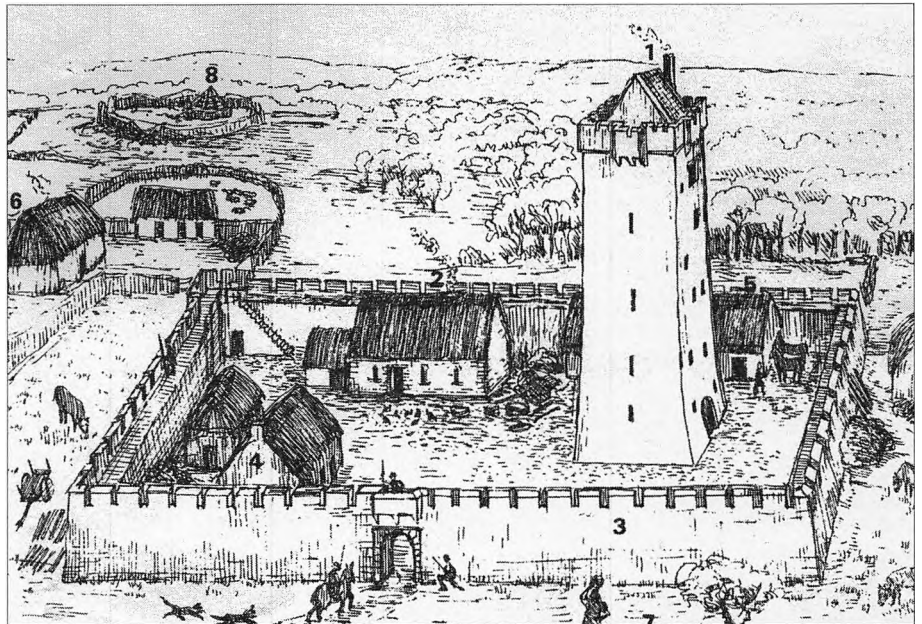
delige lerklinede bindingsværkshuse inde i borggården, hvor der også har været køkkenhuse og boliger for tyndet, samt nogle stalde.

Ligeledes har der ligget bygninger uden for borggården med værksteder, vognhuse o.a.

Tegningen herunder viser Lemaneh Castle, som jeg besøgte i 1990. Jeg har taget tegningen med, fordi den viser de om kernetårnet liggende huse. Igen skal vi tænke på et rødt murstenstårn omgivet af en voldgrav, og en jordvold med en palisaderække på toppen, samt en vindebro over graven. Byggematerialet på tegning-

en er igen kalksandsten, der findes overalt på Irland, hvorimod træ er en mangelvare. Under religionskrigene, da Cromwell var på katolikjagt i Irland, skal han have sagt: »Der er ikke et træ højt nok til, at man kan hænge dem, og der er ikke vand nok til, at man kan drukne dem.«

Tegningen er lånt fra borgens brochure.

Tegningen af Lemaneh Castle.

Den forsvundne kirke i Lystrup

Vi må om dette emne begynde et helt andet sted, nemlig ved flytningen af Augustiner Klosteret fra Eskildsø i Roskilde fjord til Æbelholt, ca. 7 km vest for Hillerød i 1175. Den nye abbed, der var hidkaldt fra Frankrig af biskop Absalon for at sætte skik på munkenes manerer – de havde åbenbart levet »det søde liv« på Eskildsø, var den fromme Abbed Vilhelm, som snart fik oprettet et velfungerende samfund deroppe. Det modtog gaver i form af jordarealer fra mennesker, der ønskede at forkorte et varmt ophold for deres sjæle i skærsilden, forårsaget af begåede synder, medens de var på jorden.

Augustinermunkene i Æbelholt skiftede i 1178 et jordareal under deres kirke i Tjæreby med munkene i Esrum, der hørte under Cistercienserne. Disse var ifølge pavelig beslutning tiendefri, så Æbelholt mistede en indtægt, da Cistercienserne overtog jorden. Abbed Vilhelm klagede til biskop Absalon, der som erstatning tilbød Augustinerne »bispetienden fra Lustorp Kirke«. Her hører vi om kirken for første gang. Vi ved ikke, om det var et selvstændigt sogn, eller om det var under Uvelse, men der må have været en kirke med menighed, ellers havde der ikke været en tiendeindbetaling, der normalt deltes i tre

dele, en del til præsten, en del til kirken, og del en til hispen.

I 1370 nævnes Lustorp Sogn som værende selvstændigt. Måske har det været det hele tiden fra grundlæggelsen. En torp er en udflytterby, som regel i et for skov nyrøddet område, og det skete mange steder ved befolkningstilvæksten i årene 950 – 1100.

I Codex Esromensis – Esrum Klosters Gavebog – finder vi nogle oplysninger om et par gårde i Lystrup i 1485 og fremefter, idet brev no. 122 af den 28/6 fortæller, at Herr Johan Oxen til Torsjö i Skåne til Esrum Kloster skænker en gård, der bebos af Lasse Bjørssøn og som i landgilde giver 15 skæpper rug og 18 skæpper byg. Landgilde er den årlige afgift, som en fæster betaler sin herre for benyttelsen af det fæstede gods. Lasse betaler i naturalier, hvilket var det mest almindelige, men afgiften kunne også erlægges i penge eller i en blanding af begge.

Oxen slægten siges at stamme fra Franken, og den fører i sit våben en rød, gående okse i sølv. Den nævnes i Danmark første gang i 1408, og det må have været dlygtige folk, for Johan Oxen kom i rigsrådet omkring 1450. Han kom i stor gunst hos Kristian I, og samlede sig en betyde-

lig godsmængde i Skåne, på Sjælland og Lolland. Han var i 1485 lensmand på Søborg, idet han i 1454 blev gift med Berete Bondesdatter Thott, der var enke efter Follert van Knop. Denne havde Søborg som pantelen, så Johan Oxen fik ikke blot en kone, men tilmed en god stilling.

I brev no. 123 af 30.11. 1485 bekræfter Beretes ene søn, væbneren Laurits Knop, moderens gave til Esrum Kloster. Blandt vidnerne på dette brev er Poul Laxmand, der i 1489 blev rigshofmester, samt Torben Arvidsøn Baad, der var lensmand på Gurre – en stilling som Laurits Knop selv fik i 1510. Slægten Knop stammede fra Holsten, hvor Lupus de Knop omtales 1322. Deres våben er en hvid, springende ulv i blåt – godt eksempel på »talende heraldik«, idet lupus jo er latin for ulv. De kom til Danmark i 1414 og uddøde i 1563.

I brev no. 124 af 14.6 1487 bekræfter Beretes anden søn, Axel Brahe til Krageholm i Skåne, »gaven, som hans moder og strenge ridder, Herr Johan Oxen, min kære fosterfader,« har givet til munkene i Esrum, men nu er der to gårde i Lystrup, nemlig førnævnte, der stadig bebos af Lasse Bjørssøn, samt endnu en, der svarer mindre i landgilde, og som bebos af Oluf Skytte. Den gode fru Berete har

åbenbart overlevet to ægtemænd, før hun gifter sig med Johan Oxe.

Brev no. 256 fra 1497 er en liste over alle Esrum Klosters gårde, og her nævnes de to i Lystrup igen. Den ene bebos stadig af Oluf Skytte, medens Lasse Bjorssøns fæste er overtaget af en Jens Olsen. Lasse er sikkert afgået ved døden og er blevet bisat fra den nu forsvundne kirke.

Når rigets højeste adel har ejet gårde i Lystrup, kan det skyldes, at der har været god jagt i Lystrup Skov. Vi har hørt om Oluf Skytte, der utvivlsomt har skullet forsyne sin fæsteejer med vildt fra skoven.

Senere tider beretter om en kongestue på Lystrupgård, der blev benyttet under jagter, og matrikelkortet fra 1792 viser en skovridergård, men nu må vi tilbage til 1500 tallet.

Andreas von Barby's våben, gengivet efter Thiset.

Næste gang vi hører om Lystrup er i en tilladelse, givet af Christian III, og dateret 19. Januar 1553.

Tilladelsen er givet til Andreas Barby, der får lov til at »nedbryde et kapel i Lystrup og benytte stenene til eget formål.«

Andreas von Barby (1508- 1559) er en fra Brandenburg indvandret adelsmand, der i 1542 af Christian III blev udnævnt til at være tysk kansler, og i denne egenskab ledede han Danmarks udenrigspolitik til sin død i 1559. Hans adelsvåben var en rød enhjørning i et blått felt. 1547 skænkede Christian III Faurholm, syd for det nuværende Hillerød, til Andreas von Barby, så han må have været godt tilfreds med kanslerens arbejde. Andreas kom imidlertid snart i strid med sin nabo mod nord, rigsadmiral Herluf Trolle, der boede på Hille-rødsholm. Striden drejede sig om skellet i nogle mosestrækninger, som en Rigsrådskommission havde delt, men Herluf Trolle ville ikke anerkende løsningen, og Andreas von Barby ville derfor væk fra Faurholm, men før han kunne sælge, måtte bygningerne sættes i stand, og dertil har han altså søgt om at få stenene fra Lystrup Kirke/kapel. Det var almindelig praksis, at man efter reformationen kunne købe – eller få – stene fra »overflødige klostre og kirker« til andet formål. Genbrug er ikke nogen ny ide.

1554 solgte Andreas kongens gave til rigshofmester Peder Oxe, der ikke

veg tilbage for et slagsmål med Herluf Trolle, og i øvrigt vandt han sagen. 1558 solgte Peder Oxe igen til Kronprins Frederik – den senere Frederik II – der jo samlede gods til sit jagtslot, der endnu ikke var bygget – det senere Frederiksborg.

Det næste vi hører er fra 1567, hvor en kilde omtaler et Skt. Jørgens Kapel i Lystrup. En Skt. Jørgens bygning nævnes som regel i forbindelse med et opholdssted for spedalsk syge, f.eks. en gård, hvor de syge boede, eller et kapel, hvorfra de blev begravede. De syge måtte jo p.g.a. smittefaren fjernes fra tætbeboede områder, så Skt. Jørgensgården lå gerne uden for byens porte – på landet, væk fra byen.

Måske var det her på sin plads at fortælle lidt om spedalskheden, der var middelalderens aids. Vi hører om sygdommen i Det Nye Testamente, hvor smittede personer blev betragtet som værende urene, og fra Israel bragte korsridderne smitten med til Europa. Korsridderne kom fra mange lande, og derfor spredtes sygdommen også hurtigt. Symptomerne var sår, der hurtigt blev store. Der gik dødkød (koldbrand) i dem og råddent kød og siden knogler faldt af, så angrebne personer kunne miste fremspringende legemsdele, som næse og ører i hovedet, og ellers fingre og tæer, der simpelthen faldt af ved misdannede led. Der er kalkmalerier i nogle af vore kirker, der viser krøblinge, der går på træskam-

Billedet viser Sankt Morten, der som biskop af Tours, deler sin kappe med en spedalsk tigger, der går på træskamler.

ler, fordi fødderne er faldet af. Vi har et i Lynge kirke, der er malet af Isefjord-mesteren. (1460 – 80.) Man lavede derfor Skt. Jørgensgårde, hvor de syge tvungent skulle opholde sig, og gik de ud derfra for at tigge, skulle de svinge en træskralde, eller ringe med en klokke, så raske kunne nå at komme af vejen.

Der var faktisk et ritual i kirken, når en patient fik konstateret sygdommen. Den syge blev lagt på gulvet foran alteret i kirken, et klæde spredtes ud over personen, og der blev foretaget en rituel jordpåkastelse, som ved en begravelse, for den syge var jo nu død for samfundet. Patienten fik derefter udleveret en

kappe og handske, samt den føromtalt skralde/klokke, og vedkommande fik derefter ophold på en Skt. Jørgensgård, som tit blot var en almindelig gård, der lå udenfor bysamfund og tætbefolkede områder.

Kirken havde imidlertid ikke udstødt de syge. Når de døde, blev de begravet i indviet jord, som almindelige mennesker, normalt fra et kapel, der kun havde den funktion, idet det lå uden for alfarvej. De blev ikke lagt i kiste, for de var som regel fattige.

I visse kirker fandtes der også en luge i væggen, der kunne åbnes under gudstjenesten, så de syge kunne stå ude på kirkegården og følge med, men det var langt fra alle steder. Måske har man taget Skt. Jørgen som de syges helgen, for han var i forvejen helgen for ridderne, og det var dem, der havde bragt sygdommen hjem med sig.

Vi står nu med to muligheder. Enten har Andreas von Barby ikke brudt kirken helt ned, så resterne har kunnet indrettes til et kapel, (man kunne tænke sig, at skibet var blevet brudt ned, og at koret står tilbage med apsis) – eller, at man har bygget et helt nyt kapel til gravsætningen af de spedalske syge. Jeg har et billede af en mand med en blid natur, der ikke kunne lide at slås med sin nabo, og derfor kunne den første mulighed nok for mig være den mest sandsynlige – jeg kan ikke føre skyggen af et bevis for min tese. At kir-

ken oprindeligt skulle have være indviet til Skt. Jørgen, anser jeg ikke for sandsynligt. Skt. Jørgen var som omtalt før en ridderhelgen – altså krig snarere end fred, og kirken står for fred. Jeg anser det for mest tro- ligt, at man i Slangerup har lagt en Skt. Jørgensgård helt ude ved by- grænsens jorder, nær det kapel, der allerede fandtes, også selv om det var en rest af et tidligere andet sogns kirke, nedlagt ved Reformationen.

Lystrup ligger i et glacialt område med masser af muligheder for at grave grus. I 1890 omtales fund af skeletter i forbindelse med grusgrav- ning nær det sted, der kaldes Kirke- bakken, og en herredsbeskrivelse omtaler fundet af munkesten og flere lig i række, liggende i udstrakt stil- ling med hovedet mod vest under en gård, der har matrikelnummer 3a. Det må være Kirkebakkegård, for i 1966 indberettes fundet af et vie- vandskar til Nationalmuseet. Det står på ovenstående sted og benyttes som blomsterkumme. Det består af en næsten kvadratisk stenblok, hvor de 4 hjørner er hugget af i en vinkel på 45 grader. Sidernes mål varierer fra 18,5 – 20 cm og de skrå hjørner er 9,8 – 10 cm i længde. Stenen er 23 cm høj. I oversiden er udhugget en cirkulær fordybning med en dia- meter på 13 cm og en dybde i cen- trum på 9,5 cm. Lidt under midten på en af siderne findes et afløbshul , der yderst er udvidet til 3,5 cm, hvori kan sættes en prop. Ifølge rapporten

Billede af skeletfund.

er ejeren af stedet meget interesseret i dette kar, og vil i øvrigt frede ste- det, hvis det ønskes. En ny rapport kommer i 1975.

Her blev der nemlig gravet ud til bygning af et nyt hus, og man støde på skeletter, der sikkert var pestbe- gravelser. Nationalmuseet blev underrettet og jeg kan citere fra fundsrapporten:

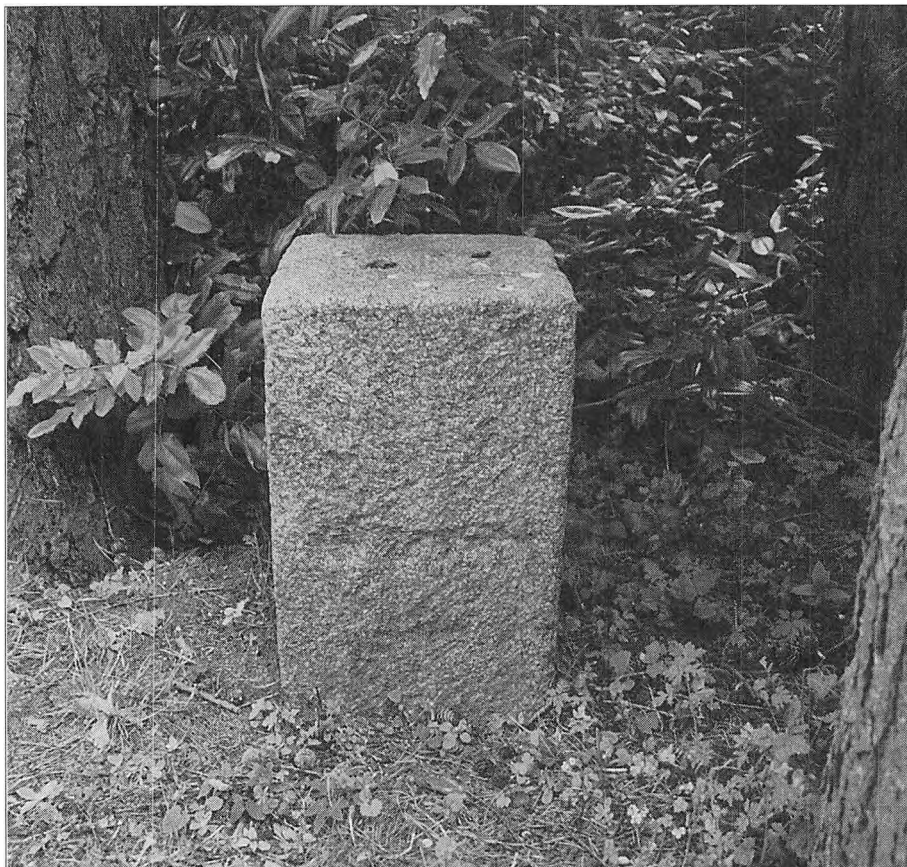
»Den 10. Juni 1975 besøgte jeg et igangværende udgravningsarbejde til et nyt hus på Kirkebakken i Lystrup by, matr.nr. 22 af Lystrup.

Udgravningerne var foretaget i syd- skrænten af bakken, syd for det nuværende »Bakkebo«, der ligger på

bakketoppen. Under indgravning i skrænten, der under muldlaget består af fint, gult sand, var der i en dybde af 1 meter og nedefter fundet men- neskeknogler, samt enkelte hele udstrakte skeletter. Disse syntes ned- lagte direkte i sandet og lå med hovederne i vest. Det var min for- nemmelse, at udgravningen lå i kir- kegårdens sydligste del. Der var optaget flere ukløvede kampesten, men der fandtes ikke noget sammen- hængende fundament, der formo- dentlig skal søges på bakkens top. Brokker af rødbrændte munkesten målttes til at være 8,5 cm tykke og 12,5 cm brede.«

18. Oktober 1981 besøger museumsinspektør Henrik Græbe samme sted, for nu er man i færd med at bygge en carport, og under dette arbejde var man stødt på store sten, der kunne tyde på et fundament til kirken. Græbe fortæller om udgravningen, der viste overvejende sand helt op til overfladen, men i en af renderne til støbningen ser man det neder-

ste lag af fundamentssten i en bredde af 1,10 m, og kun det nederste lag er bevaret. Bygningens retning har været øst-vest, og Græbe konkluderer, at kirkens gulvlag har ligget højere end den nuværende markflade. Der var næsten ingen bygningrester i den opgravede sandjord, men ret velbevarede knogler fra begravelser.

Kvadersten af granit fra Lystrup Kirke

De fundne fundamentssten kan i givet fald have tilhørt Lystrup kirkes nordøstre hjørne, øverst på en bakketop. Umiddelbart mod syd er foretaget en dyb udgravning på mindst 1,5 m i forbindelse med opførelsen af bolighuset, og omkring 6 m mod vest er kanten til en grusgrav. Carporten blev støbt færdig uden nogle problemer fra Nationalmuseet. Resterne af kirken var for ubetydelige.

Tilfældigvis er jeg stødt på et par kvadersten af granit på 32 cm x 32 cm x 64 cm, der stammer fra Lystrup Kirke, hvilket er helt sikkert. Er der tale om hjørnekvadere, eller om det er kvadre fra et indgangsparti, kan ikke siges på nuværende tidspunkt. Der er tale om et meget fornemt stenhuggerarbejde, så måske har den forsvundne kirke været en rigtig statelig bygning.

Jeg har med vilje gemt oplysningerne om den gamle kirkes døbefont, for jeg ønsker at slutte med noget positivt. I Uvelse kirke stod i mange år en ekstra døbefont, der har haft en blandet tilværelse. Den begyndte som et helligt kar, hvori man helt nedsænkede de små børn ved dåben. Så kom reformationen og kirkens nedrivning, og det hellige kar blev til en brugsgenstand – et kølekar til gloende jern hos smeden i Lystrup, for et godt granitkar er jo uforgængeligt. En lokal kilde har meddelt, at den også har stået hos smeden i Uvelse som kølekar. Derfra kom det ud på en bondegård, hvor

Døbefonten virker nu som blomsterkumme i Sognegården.

det blev benyttet som guldfiskedam, men da et barn var ved at falde ned i det med en mulig drukning som følge, blev det skænket til kirken i Uvelse. Er det for symbolsk at tale om en skabelse og et liv – som døbefont – en fornedrelse og død – som kølekar og guldfiskedam – og så en genopstandelse i Uvelses smukke kirke, hvor den stod under den gamle tøndehvælving i tårnrummet

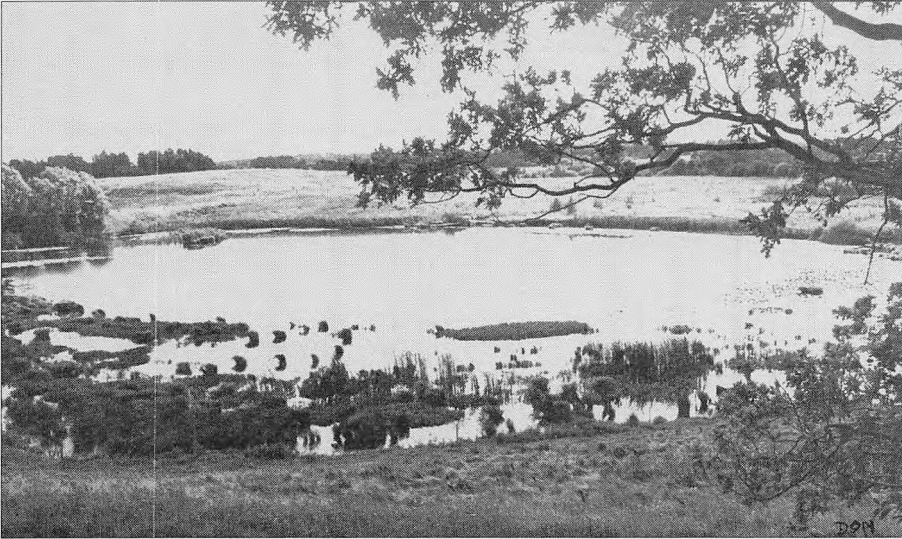
Efter restaureringen af Uvelse Kirke i år 2000 blev den enkle og smukke døbefont flyttet over i indgangspartiet i sognegården, hvor deltagerne i sognets arrangementer nu kan glæde sig over den.

Hvor den forsvundne kirke lå, er senere bygget en villa.

Billedet herover viser nabovillaen, og man ser tydeligt, at en masse af den gamle kirkes fundamentsten nu tjener som stengærde mod vejen. Det må være denne villa, der omtales i rapporten fra Nationalmuseet fra 1975.

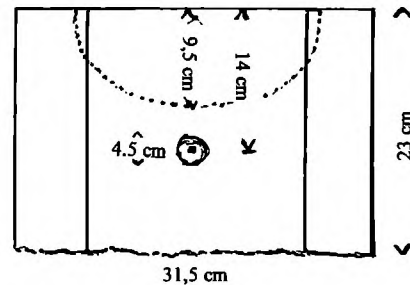
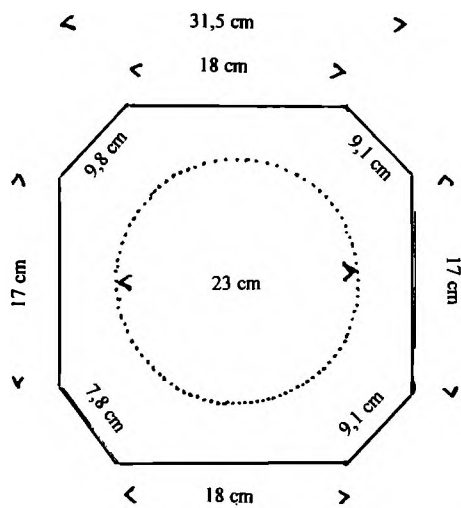

Gamle stednavne er ofte gode vejvisere. Dette billede viser Skt. Jørgens Sø, set fra Pilevangen, altså sydfra. På den anden side af søen ligger Slangerup bys gamle jordstykker/overdrev, og et eller andet sted derovre bar Skt. Jørgensgården ligget. Afstanden til kirken/kapellet i Lystrup er i luftlinie 1200 m, regnet ca. 100 m fra søbredden på Slangerup siden. Afstanden til Slangerup Kirke er ca. 2,5 km.

Når jeg er så sikker på, at der må have ligget en Skt. Jørgensgård på Slangerups landområde nær søen, så skyldes det, at man opkalder ikke en sø efter et kapel eller en kirke, der ligger mindst 1100 m borte, når der er bakker og bevoksning imellem de to lokaliteter.

Middelalderens mennesker var meget logiske i deres tankegang, når der var tale om jordnære ting, som de kendte,

Vievandskarret fra Lystrup Kirke

Ifølge rapporter fra Nationalmuseet var vievandskarret forsvundet i 1975. Målene stammer fra en rapport om sagen.

Nogle tanker om Uvelse landsby

Hvad har der været i Uvelse landsby, som kan retfærdiggøre, at Danmarks rigeste mand bygger en unik kirke der i den sidste del af 1100 tallet ?

Normalt ville en så flot kirke have været del af en stormandsgård, men den har vi ingen historiske oplysninger om. Men det gælder selvfølgelig generelt, at vor viden er meget sporadisk, når det gælder den tidlige middelalders skriftlige kilder, for de er få, og om Uvelse landsby har vi heller ingen arkæologiske vidnesbyrd. Man har ikke inden for overskuelig afstand fra kirken – eller noget andet sted i landsbyen – fundet rester af fundamenter med muren fra en eventuel nedrivning.

Den første beskrivelse er fra den 25. Juli 1306, hvor Jon Little, der er giftet ind i Hvideslægten, skænker landsbyen Uvelse til Cisterciensermunkene i Esum Kloster, og så får vi fra Esum Klosters gavebog en beskrivelse af, hvad gaven omhandler, nemlig:

»2 brydegårde, en stor og en lille, med marker, enge, græsgange, lunde, bygninger og kvæg, og alt tilhører af brugsgenstande, samt alt Jon Little tilhørende af løst og fast. Dertil 16 gårdtofter, og alle gårdsæder, tofter med marker, enge, græs-

gange, rørsær, og så deres mølle, der ligger til samme landsby med dens gamle grænser og frit vandtilløb.«

Vi stopper lige et øjeblik, og jeg vil prøve at analysere lidt i det ovenstående. En brydegård er en gård, der er så stor, at den drives af en forpagter, og dem er der altså to af, selv om no. 2 opgives at være mindre. Omkring dem har været lunde, altså små skovbevoksede arealer, mellem de dyrkede områder. Så er der 16 bøndegårde, der hver drives af en fæstefamilie, så gården er stor nok til at brødføde den, og der er overskud, så den kan betale sit landgilde – lejen til ejeren. Vi får ikke oplyst antallet af gårdsæder, men et gårdsæde er en mindre enhed, der ikke kan brødføde en familie, og hvor manden derfor må arbejde, enten for en bonde eller for bryden på en af de 2 store gårde. Det sidste er sikkert det mest sandsynlige. Så får vi at vide, at der er rørsær – siv til tagtækning – samt en vandmølle med frit vandtilløb. Møllen ligger sikkert lidt udenfor landsbyen, for man anbragte den gerne ved afløbet fra en sø, så denne virkede som mølledam. I tørre perioder kan det knibe med tilstrækkelig vandtilførsel blot fra en lille å.

Da denne beskrivelse gives i 1306, er kirken mindst 125 år gammel, men lokalsamfundet er givetvis meget ældre. Hvis man lavede det tankeeksperiment, at de to brydegårde oprindeligt var een stor gård, der siden – ved f.eks. arv – er blevet delt i 2 enheder, så er grundlaget for kirken der. Den store gård kan have været opholdsstedet for stormanden og hans gæster i f.eks. jagtsæsonen, hvor man i en kortere periode godt kan bo mere intermistisk end i dagligdagen, men tilbage til gavebogen:

»Af indtægterne fra ovenstående skal alle brødre dog årligt have et godt måltid, bestående af hvedebrød, samt godt dansk og tysk øl, og veltilberedte og velkrydrede mælke- og fiskeretter.

På den dag, dette måltid finder sted, eller dagen efter, hvis det er en helligdag, beder jeg ydmygt alle præster, der er i klostret, om efter min død at holde årlige messer for mig, for alle mine førnævnte forfædre, min elskede, afdøde hustru, Ingefred, og vore børn, samt for min datter Cæcilie, enke efter hr. Peder Ebbeson.«

Her kommer jeg lige til at bryde ind i Jon Littles bestemmelser, for som jeg læste ovenstående, hvor han

refererer til sin afløede hustru, Ingefred, og vore børn, samt for min datter Cæcilie, enke efter hr. Peder Ebbesøn, så måtte det betyde, at Jon Little havde været gift to gange, og at Cæcilie var en datter fra ægteskab nr. 2. Dette var imidlertid ikke tilfældet. Der er lavet en fejl af den skrivende munk, da gavebrevet er blevet kopieret ind i brevbogen, for der skulle stå »søster Cæcilie«, og ikke »datter Cæcilie«. Jeg har checket den latinske tekst, og der står »mea filia«, ikke »mea soror«, men det var søster Cæcilie, der var gift med Peder Ebbesøn. Munken er måske blevet forvirret, for både søster og datter hed »Cæcilie Jonsdatter«, idet Jon Littles fader hed Jon Reymonsøn. Det er mærkeligt, at den helt nye oversættelse af brevbogen med kommentarer ikke bemærker dette forhold, men oversætteren kender sikkert ikke til familieforbindelserne. Tilbage til gavebrevet:

»De øvrige indtægter fra samme gods skal fuldstændig anvises til brødrene, nemlig indtægterne af rug og hvede til brød, af byg til øl, og af havre til grød.

De andre indtægter, nemlig fra kvæg, får og svin fra de nævnte bryder, og 16 mark rede penge fra landboerne og 12 mark fra møllen sammesteds, skal ubeskåret benyttes til opførelse af bygninger på samme gods og til udstyr af grangierne og brydegårdene.

Hvis jeg ganske kort skal analysere dette sidste afsnit, så er min første

tanke, at hvis klostret havde 365 donationer om året, der hver gav et måltid af ovenstående karat, så var den daglige kost velberget, men det har næppe været tilfældet, selv om jeg kender eksempler af samme slags fra andre donationer.

Jon Littles moder hed Cæcilie, og hun var datter af Ebbe Sunesøn,(død 1208), og Arina, der boede på Knardrup. Jons og Ingefreds datter er derfor opkaldt efter sin farmor. Ebbe Sunesøn var igen søn af Sune Ebbesøn,(død 1186), der også boede på Knardrup og samtidig var Danmarks godsrigeste mand. Cæcilie Jonsdatter var gift med Peder Ebbesøn, der ligeledes boede på Knardrup og døde i 1256. Jeg mener, at dette er bevis nok på, at Uvelse er Hvidegods, og at en deling af stormandsgården er en mulighed, som jeg ikke kan føre skyggen af et bevis for, men den eksisterer stadigvæk.

Jeg finder det interessant at se brugen af de 4 kornsorter til brød, grød og øl, når det gælder menneskeføde. Indtægterne fra dyreholdet på brydegårdene kender vi ikke, men de 16 gårde giver en mark hver i landgilde. En mark var i 1300 tallet 16 skilling a 12 penninge. Når vandmøllen kan betale 12 mark i landgilde, så svarer det efter ovenstående til landgildet fra 12 gårde, så det skovlhjul må have kørt ganske stærkt. En grangie er en ladegård eller bondegård, hvor bonden arbejder under en munks ledelse. Tæt på klostret kunne grang-

ier drives af lægbrødre, men dem blev der hurtigt mangel på, efterhånden som jordtillægget forøgedes, og det voksede hurtigt. Jeg synes, det er betænksomt af Jon Little, at han sørger for sine undergivne og foreskriver klostret, hvorledes vedligeholdelsen og udbygningen af godset og bondegårdene skal betales. Man har hørt om tilfælde, hvor bønder er blevet sat ud, og driften er blevet overtaget af lægbrødre, men det var i slutningen af 1100-tallet.

Den sidste del af gavebrevet omhandler de bønner, som munkene skal læse for Jon Little, hans forfædre og familie. Der skal opføres et specielt alter i Esrum Klosterkirke, hvorfra der hver uge året igennem skal afholdes en messe hver søndag for Jon Little, hver tirsdag for den Helligånd, om lørdagen for Vor Frue, og mandag, onsdag, torsdag og fredag en dødsmesse til frelse for synderne begået af Jon Little og alle hans pårørende, dog ikke på festdage, hvor man ikke afholder messe for de døde. Der skal opføres et andet alter, hvorfra munke vil holde messer for alle de afdøde, der har givet klostret gaver, og her beder Jon Little ydmygt om også at komme med. Alt dette lover klostrets abbed højtideligt at holde.

Når nu munkene således overtager alle landsbyens aktiver, hvem vedligeholder så kirken???

Jon Littles gave til klostret får kongelig bekræftelse af Erik Menved i et brev, skrevet i Roskilde, af 2. Marts

1307. Dette er næppe sket for Jon Littles skyld, men for at styrke klostrets juridiske stilling ved et eventuelt søgsmål.

Jon Little døde i sommeren 1307, og han blev begravet foran højaltret i Esrum Klosterkirke. Ca. 6 måneder senere døde Cæcilie Jonsdatter, og hun blev jordet ved sin faders side. Det er yderst usædvanligt, at en kvinde blev begravet så højt oppe i en Cistercienserkirke på den tid. Det skyldes helt bestemt de store donationer til klostret, hvoraf Uvelse kun er en ringe del.

Der er usvigeligt sikkert blevet holdt messer for dem et stykke tid, men efterhånden uddøde Hvideslægten, og der kom andre donatorer i stedet. De skulle også tilgodeses. Da Uvelse ligger langt fra Esrum, blev den efterhånden mindre interessant for munkene, så i 1437 blev landsbyen forpagtet ud, sammen med deres øvrige gods i Uvelse og Uggeløse sogne, nemlig Uggeløse landsby, Lindholm og Mørdrup.

Forpagteren var Anders Nielsen Jernskæg af Dronningholm. Hans våben er en hvid muslingeskal i blåt.

Dronningholm ligger på den vestre del af Auderødhalvøen i Arresø. Skønt beskadiget af pløjning kan borgbanken på ca. 62 m i diameter stadig ses, omgivet af nu halvtørre voldgrave og sammensunkne volde, med enkelte murrester af et fordums palatium med flot udstyrede ribbehælvninger i kældrene. Det siges, at

Valdemar Sejr gav slottet til Dronning Dagmar som morgengave, og deraf kom navnet. Da det ikke ligger ved nogen hovedfærdselsåre, har det næppe haft forsvarsmæssige formål, men har snarere været et jagt- og lystslot for regenten.

Det er så senere blevet forlenet ud til adelen, indtil det i 1557 i forfalden tilstand blev nedrevet for at levere munkesten til Frederik II's byggeri af jagtslottet i Hillerød. Anders Nielsen Jernskæg bor også langt fra Uvelse, så han må have haft en forvalter på en af gårdene, men det har måske ikke været nogen givtig investering, så forpagtningen må være ophørt efter et stykke tid, idet vi senere under brev no. 172 ser, at klostret mageskifter Jon Littles og Ingefred af Galløses (hun er også en slægtning) gaver, Uvelse, Uggeløse, Mørdrup og Lindholm med alt deres tilbehør for en storgård, der hedder Tinkerup. Den ejes af en Axel Lagesøn Neb, der i sit våben fører et sort anker i hvidt. Han skriver sig til Clausholm, men han ejede også Hillerødholm og Græse Hovedgård. Sidstnævnte ligger godt for driften af de 4 gaver. Tinkerup må have været virkelig attraktiv for munkene, eller de har været godt trætte af at eje de 4 besiddelser, der omfattede omtrent 40 bondegårde, foruden gårdsæderne. Jeg kender ikke Tinkerups tilliggender.

Axel Lagesøn var en af de jyske stormænd, der stod bag et af oprørene mod Valdemar Atterdag i 1268.

Man ville gerne have et samlet Danmark, men adelen ville ikke afgive magt til kongen. Som bekendt trak Valdemar det længste strå, og det kan betyde, at mageskiftet er gået tilbage igen, for på listen over Esrum Klosters besiddelser i 1497 optræder Uvelse igen med 15 gårde, dog uden opgivelse af landgilde, men med beboernes navne. En af dem var en kvinde – Berit Andersens. Enken efter Anders har fået lov til at beholde fæstet, hvilket ikke er vanligt. Der må have været nogle store sønner, der har kunnet tage faderens plads i det daglige arbejde

Skal man være prosaisk igen et kort øjeblik, så skal man lige slutte klostrets historie med oplysningerne siden reformationen i 1536. Christian III lod munkene dø ud i klostrene efterhånden, og de sidste blev samlet et sted. Frederik II ville have sit jagtslot i Hillerød. Esrum Klosterkirke blev nedbrudt, og stenene blev kørt til Hillerød til opførelsen af Frederiksborg Slot, eller kørt til Helsingør til udbygningen af Kronborg. De sidste bygninger blev til stutteri af Frederiksborg heste, en overgang til militær kaserne, og til husning af flygtninge efter sidste verdenskrig.

Jon Littles og Cæcilies grave foran højaltret, der i dag er borte, ligger ca. 2 meter under den asfalterede vej, der fra Esrum by fører ned til resterne af Danmarks største og rigeste kloster.

Måske har munkene også overtaget vedligeholdelsen af kirken – man

kaldet det inkorporering, da de overtog landsbyens aktiver, for de vedligeholdte selv gårdene, når de ikke var fæstet bort. Lægbrødrene i klostrene var håndværkere af mange slags og ofte med stor dygtighed inden for deres virke, idet mange af dem også var udlændinge fra andre af ordrenens klostre, og de kunne derfor bringe nye impulser ind i hverdagens ofte trælsomme arbejde.

Beskrivelsen af selve kirken er gengivet mange steder, i Danmarks Kirker, i professor Storcks bog fra 1918, og i Anders Alsløvs beskrivelse i kirkens jubilæumsskrift fra 1985, så jeg vil nøjes med en ganske kort beskrivelse.

Først materialet, som kirken er bygget af, nemlig »de brændte sten«, der var det nye bygningsmateriale, som ærkebiskop Eskil havde mødt i Lombardiet på sine rejser til Rom. Normalt var første generation af danske kirker bygget af træ, og nogle steder af frådsten – kildlekalk – der dog hurtigt blev opbrugt. Det er ellers et udmærket materiale, der i gennemvåd tilstand let kan tilsaves, og det bliver ret hårdt, når det tørrer. Til anden generation benyttedes ofte kampesten, hele eller tilhuggede.

Kampesten er imidlertid dels tunge at transportere og dels sene at tilhugge, men de er jo til gengæld uforgængelige. Da ærkebiskoppen derfor i Lombardiet så, hvorledes man æltede ler, byggede ovne på byggestedet, formede sten og brændte dem, så fik

han overtalt lombardiske håndværkere til at komme til Danmark, hvor de hurtigt fik lært lægbrødremunkene op samtidig med, at de selv arbejdede. Vi har jo uanede mængder af ler i vore glaciale landskaber, og både rødler og blåler kan benyttes. Blåler giver som bekendt gule sten ved brænding. Rødler kan, foruden røde sten, give næsten sorte sten ved ekstra hård brænding, så der er rige muligheder for dekoration i murværket, foruden mulighederne med at forme sten før brænding til f.eks. ansigter, eller at udsmykke dem med rifling o.a.

Kirken i Uvelse har både røde, sorte og gule sten i murværket. De er lagt i et skifte, der kaldes munkeskifte, og det består af to løbere fulgt af en binder – to sten på langs og en på tværs – men skiftet er ikke helt regelmæssigt, idet der mange steder er mere end to løbere efter hinanden. Stenenes størrelse er 24 cm x 11 cm x 7 cm, med en på op til 1 cm forøgelse på hver dimension. Det er en meget lille munkesten, der kun benyttes i det tidlige murstensbyggeri, og den kaldes ofte for »Eskil sten«. Danske håndværkere fandt jo hurtigt ud af, at større sten kræver mindre mørtel. På Sjælland er der kun Eskil sten i Søborg slot og Søborg kirke, i Tikøb kirke, i Uvelse kirke, i de tidlige dele af Esrum Kloster (nu kun ruinrester), lidt i Sorø Klosterkirke, samt i Bjernede rundkirke. Sidstnævnte dateres til ca. 1166.

Stenene i det halvrunde apsis i Uvelse kirke er krumhuggede, konvekse på ydersiden og konkave på indersiden.

Det, der gør Uvelse kirke særlig interessant er, at den er født med et tårn, idet langt de fleste danske landsbykirker har fået tårnet tilbygget nogle hundrede år efter deres opførelse. Dernæst, at den er en kopi i halv størrelse af kirken i Søborg, når vi ser bort fra Uvelse kirkes apsis. Søborg Kirke har ingen apsis, men den har også haft et tårn, der hvilede på to søjler inde i kirken. Det blev imidlertid ombygget omkring 1250, dog findes fundamentene stadig under det nuværende gulvplan. Søborg Slot er sikkert bygget omkring 1145, og kirken lidt senere, begge af ærkebiskop Eskil.

Jeg har valgt den ældre tegning af Uvelse kirke på næste side for at vise nogle detaljer ved bygningen, som siden er ændrede eller forsvundne ved ommuring/reparation.

Se på apsis, den lille runding mod øst, der er tækket med bly. Her ses sporene efter de oprindelige, cirkelrunde vinduer tydeligt. Vi kan se to, men der har sikkert også været et mod nord. Alle spor er borte i dag, idet man har udbedret revner, der var opstået af fugtskader, op til flere gange. Stykker af murværket er blevet omsat, og det har nok været for dyrt at genskabe sporene af vinduerne.

Ser vi på buefriserne på skib, kor og apsis, så er de på denne tegning

Uvelse Kirke, set fra sydøst. Tegning af Jacob Kornerup 1856.

alle pudsede og hvidtede, medens vi i dag kun har bevaret dette på skibet. Pudsningen er ikke oprindelig, for buerne gemt af taget på våbenhuset på sydsiden er ikke pudsede, men de er frilagte på samme måde som på koret og absis i dag.

Endelig ses på tårnets sydside – over taget på våbenhuset – toppen af trappetårnet til klokkerne i det blytækkede tårn. Trappetårnet blev i 1890'erne flyttet over til tårnets nordside. Endelig har kirketårnet her en vindfløj i hver gavlspejds. Omkring

1860 ændredes dette til en, anbragt midt på, som i dag.

Apsisvæggen er af lisenen inddelt i 3 afsnit, hver på 3 buer. Lisenen er en tynd søjle, der, hvor den møder buefrisen, afsluttes med en lille kapitæl, der ses midt i tegningen herunder til venstre. Korbuefrisen har 6 buer, af hvilke nr. 5 fra venstre ender i et lille ansigt. Der ses nedenfor til højre. Over buerne er nogle udkragede skifter, der menes at være af nyere dato.

Nederst ses nogle af blindarkaderne fra skibet, tegnet i 1894. Der er

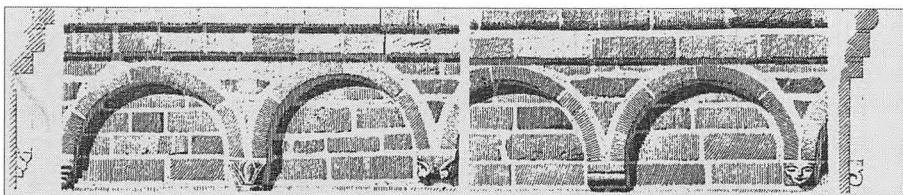
10 arkader, med henholdsvis en eller to søjler imellem. Hver søjle har basis og kapitæl, og i murværket under arkaden ses et skifte af sortbrændte sten. Jernankeret i buen til højre har forbindelse til en bjælke.

Man ser på tegningen, at pudset i buerne i 1894 trængte til lidt vedligeholdelse. Skifterne over buerne anses igen for at være af nyere dato.

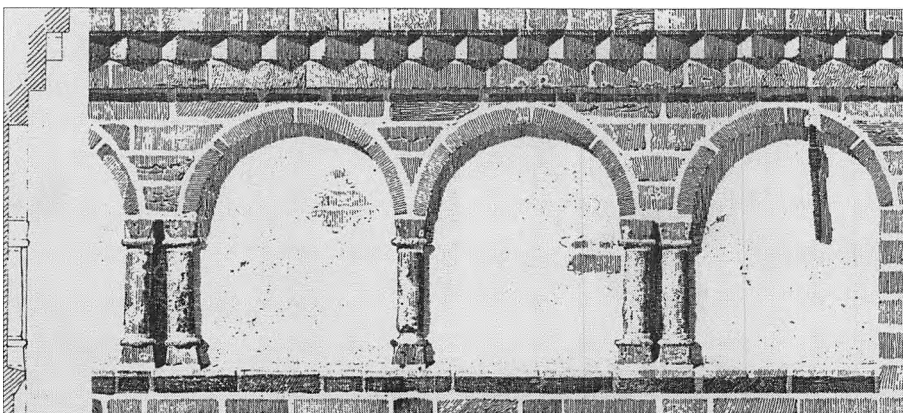
Blindarkader af denne type er yderst sjældne i kirkeudsmykning. Oplægget kan måske have været koret på domkirken i Lund, hvor der er tre etager arkader over hinanden, endende med blindarkader øverst. Jeg mener, de blev bygget af lombardiske arbejdere inden 1245, og materialet derovre er skånsk sandsten. Igen er det mærkeligt at se så fornem en udsmykning som disse arkader på en lille landsbykirke, der endnu ikke er bevist at have været en gårdkirke for en stormandsfamilie.

Vi skal nu se lidt nærmere på tårnet og dets konstruktion.

I 1800 tallets midte – i 1856 – var Niels Lauritz Høyen, (1798 – 1870), blevet docent ved Københavns Universitet. Han var kunsthistoriker og satte kunsthistorisk registrering, arkivering o.a. i system. Hans samtidige docentkollega, Jens Jacob Asmussen Worsaae, (1821 – 85), der var en grundig oldtidsforsker og tillige i 1854 udnævnt til titulær professor, og endelig Jacob Kornerup, (1825 – 1910), der var arkæologisk ekspert, især i Roskildes fortid, og

Her gengives buefrisen på absis og kor, opmålt 1894 af O.V.Koch, Danske Teglstenskirker, 1918.

Nogle af blindarkaderne fra skibet tegnet i 1894.

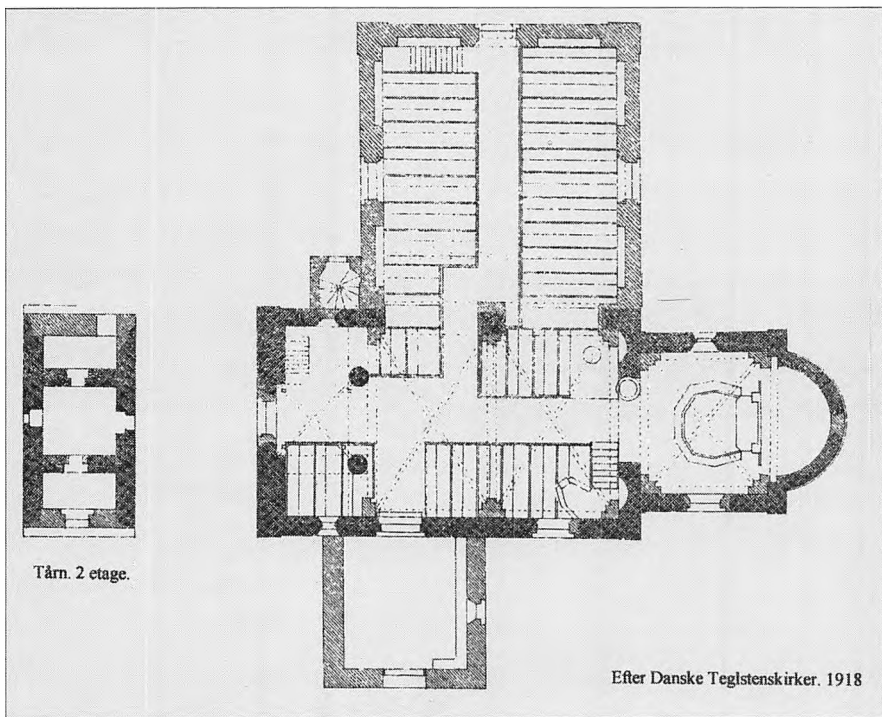
som blev titulær professor i 1871 – disse tre herrer var den tids »tunge drenge«, når der var uklare spørgsmål om kirkearkitektur, og Uvelse kirke var interessant for dem alle. De var ikke i tvivl – de drog klare sammenligninger med Fjenneslev og Tveje Merløse kirker, der begge har 2 tårne hvilende på deres i kirkerummet stående 2 bærende søjler, så det måtte Uvelse kirke også have haft på byggetidspunktet, og det accepterede man naturligvis, når ekspertisen sagde det.

Men så kom der en ny mand på

banen, Julius Benthley Løffler, (1843 – 1904). Han var arkitekt, og specialiserede sig i romanske kirkers arkitektur og arkæologi. Han blev professor i 1880, og han var både grundig og klarhjernet i sine konklusioner og argumenter. Allerede i 1883 kom han med sine første tvivlstanker, og endelig i 1899 slog han fast, at i en bygningskonstruktion, hvor kvadratet var den gennemgående figur, kunne man ikke have tårne af rektangulær facon, idet øst-vest dimensionen ville blive større end nord-syd dimensionen, hvis tårnene skulle

hvile korrekt på søjlerne i kirkerummet. For at forstå det må vi lige kaste et blik på kirkens grundplan, idet bygmesteren i sin planlægning har ladet korets indvendige bredde på 4,2 m være den samme som den udvendige længde, og det danner et kvadrat, som har haft en stor betydning, da kirken blev dimensioneret. Sidelængden svarer til korets højde, og to kvadrater, hvor siden er en tredjedel større, angiver skibets ydre længde samt dets indvendige bredde. Diameteren på apsis svarer til korets indre bredde, og vestafsnittet er lig en fjerdedel af skibets længde.

Det ses meget tydeligt, især på tegningen af tårnets anden etage, at to tårne ville resultere i en rektangulær tårnfacon. I stedet mente professor Løffler, at der har været et lille kvadratisk tårn centralt placeret over tårnrummet, og at skråtaget har været ført frem til vestmuren på dets nord- og sydsider. Dette tårn har næppe haft kirkeklokker, for i det nuværende, ombyggede brede tårn har man opdaget genbrug af egetømmer, der før har været dele af en klokkestabel, der jo er anbragt ude på kirkegården. Så vidt jeg kan se, er dette egetømmer ikke blevet dendrokronologiseret videnskabeligt, så man ved ikke nøjagtigt, hvornår træet voksede. Den ældste klokke er fra 1618, signeret »Hans Kemmer y Helsingør«, og den er en omstøbning af en ældre klokke. Den nyere er fra Heegård, Frederiksværk, 1878, ligele-

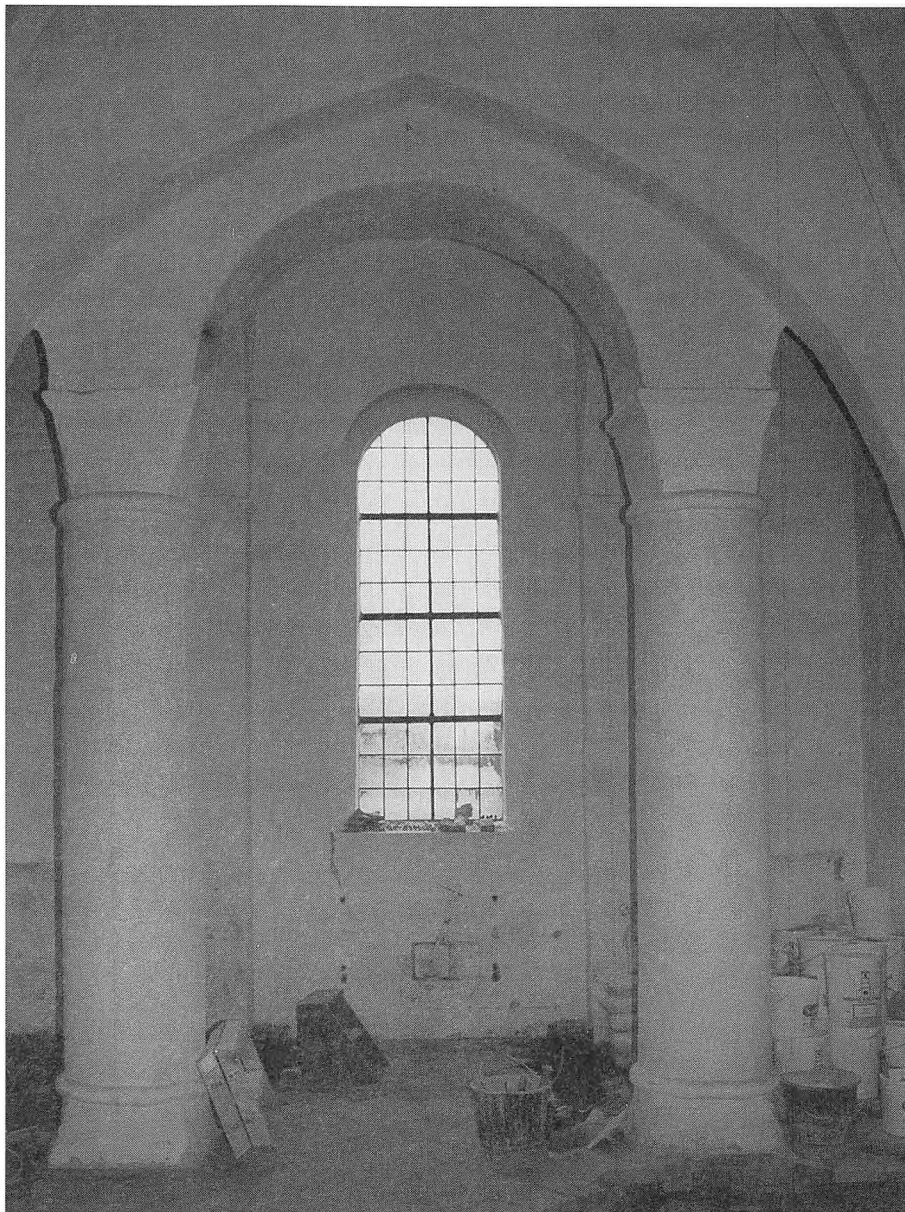

des en omstøbning.

Vi vil nu se lidt nærmere på de to søjler inde i kirken, som var grunden til det store postyr om tårnene.

Søjlerne i Uvelse er lavet af tilhuggede munkesten; de er runde og har en diameter på 60 cm ved gulvet. De lave baser har hver en skaftring, 1 skifte tyk, hvor søjlen begynder, og den afsluttes på samme måde oppe ved kapitælen, der er trapezformet. Øverst er en muret abacus, der er et skifte høj. Højden fra gulv til abacus er ca. 3,45 m. Afstanden mellem de to søjler er ca. dobbelt så stor som afstanden mellem ydervæg og søjle, og det giver derfor 3 buer, hvor midterbuen er omtrent dobbelt så bred som de to andre. Mellem hver søjle og vestgavlen er rundbuede stik i helsten, der bærer overmure, som fortsætter op i tårnets anden etage, der således tredeles. Der har ikke været nogen herskabsloge. Der er romanskbuede udgange til de to skrårum, der har været mod syd og nord for centraltårnet, og de har kunnet lukkes med spærrebom for døren. Ligeledes er der en udgang til loftet over skibet.

Skal vi genoptage 1850'ernes eksperters forbindelse til Tveje-Merløse, så bæres herskabspulpituret der af brede, firkantede, murede søjler, medens det i Fjenneslev bæres af 2 elegante polerede granitsøjler, der nu menes at være fremstillet i Assuan i Ægypten med en drejetechnik, der benyttedes af romerne, og som siden

Billedet er taget under kirkens renovering i år 2000. Foto D.J.

er gået tabt. Hvorledes de er endt i Fjenneslev omkring år 1165, vides nu ikke mere, men Kongesøjlen i Roskilde Domkirke, samt to søjler ved indgangen til Korsør Kirke, skulle være fremstillet på samme måde, så måske er det biskop Absalon, der står bag. Han er jo uddannet i Paris. Det er professor Otto Norn, der oplyser om fremstillingsmetoden.

En gang i 1500 tallet er tårnet på Uvelse kirke blevet bygget om, og sikkert også senere. Det kan skyldes dårlig vedligeholdelse, at det gamle centraltårn blev fjernet. (Analogt styrtede det ene tårn i Fjenneslev ned i 1561. Det blev genopbygget og bygget sammen med det andet, men igen styrtede det sammen i 1657). Den ommurede del af Uvelse kirketårnets murværk ligger ikke i munke-skifte, men er vekslende skifter af løbere og bindere, krydsforbandt, og det kan derfor let ses udefra på tårnets vestside, hvor den gamle taglinie har gået.

Går vi igen ind i kirken, kan det undre, at der ikke er nogle synlige kalkmalerier. Der har været kalkmalerier, der nu er overkalkede. Når de er blevet afdækket, har deres forfatning været dårlig, eller de har været ufuldstændige på grund af indsættelse af vinduer eller reparationer af murværket i tidernes løb, for ikke alle ejere af kirken har haft veneration for »det gamle« og ønsket at bruge penge på at bevare det.

De tidligste spor stammer fra

»Isefjordværkstedet«, (1460 – 80.) De findes i apsis og har åbenbart været en korsfæstelsesscene i midten, med en helgen på hver side. Den nordre menes at have været Sankt Gertrud, men alt var ved undersøgelsen i 1962 halvt borthugget eller i meget dårlig stand. Jeg er kommet i besiddelse af en konservatorrapport fra en hr. E. Lind, og den åbenbarer tydeligt, at bølgerne har gået højt i lokalsamfundet mellem tilhængere og modstandere af bevarelse. Der blev taget nogle farvefotos af resterne, der tydeligt afspejler tilstanden af kalkmalerierne.

Grunden til postyret har været en reparation af en revne i murværket i apsis. Mureren har åbenbart rapporteret kalkmalerier, men har af sognerådsformanden fået besked på at arbejde videre – og han gør det. Førstelæreren, der også er kirkesanger, kommer til stede og ser vandalismen, som han forsøger at få standset, og det lykkes ham omsider med hjælp fra provstiet. Da er der sket en hel del borthugning, men arbejdet stoppes til Nationalmuseet har beset det.

Jeg citerer fra rapporten: »...svære sønderhugninger ses at forekomme lavt i maleriet, men i endnu mere omfangsrig grad forekom sådanne i apsisvælvets midte, samt på under-væggen. Videregående undersøgelser blev ikke anstillet fra min side, hverken her eller andet steds, idet jeg havde et pinligt indtryk af, at der alt var »undersøgt« mere end nok, men

jeg er tilbøjelig til at tro, at der under midterpartiets tilbageværende hvidtekalk skjuler sig et verdensdommermotiv.«

I koret omtaler rapporten noget tæppemaleri og lidt ranke, der beskæres af korhvelvingen. (Hvælvingerne i koret er altså senere end 1480.D.J) Jeg citerer igen: »Vi så på det skete hærværk, som formanden beklagede, men han havde været bortrejst og vidste ikke bedre, end at murerne blot vaskede og kalkede, og i værste fald fjernede løse kalkskaller. Takket være førstelæreren blev hærværket standset, men for denne dåd erholdt han en misbilligelse fra tiende ejerens side. Førstelæreren er medlem af menighedsrådet, og sammen med andre nærer han stor interesse for bevaring og evt. udvidelse af kalkmalerifund i kirken, men enhver tilkendegivelse i den retning bliver tilbagevist af tiende-ejeren.« Længere henne står: »...men jeg kunne ikke frigøre mig for indtrykket af, at det ikke blot var af økonomiske grunde, man tog afstand fra begrebet kalkmalerier i kirken.«

Det er jo stærke ord i en rapport fra Nationalmuseet, så bølgerne MÅ have gået højt. Man ser desværre tit i mindre samfund, at historiske bevarelser, der koster penge, ikke gennemføres.

Det gamle alter, opmuret med munkesten og sikkert fra kirkens indvielse, blev desværre nedbrudt i 1852. Under nedbrydningen fandt man en såkaldt »helgengrav« i det,

nemlig et hulrum, hvori stod en lille kridtsten, ca. 12 cm x 9 cm x 5 cm, hvori var lavet en trugformet udhuling, og her lå en lille blyrulle uden navn. Den indeholdt et par småstumper af et kranium, omviklet med et stykke silketøj.

Det havde været godt, hvis der havde stået et navn på rullen, for det er sikkert rester – eller måske påståede rester – af kirkens værnehelgen, der er nedlagt i alteret. Kirken har jo et sidealter på hver side af triumfbuen. Det nordre er oftest indviet til Jomfru Maria og det søndre til kirkens værnehelgen. Det vides, at Erik

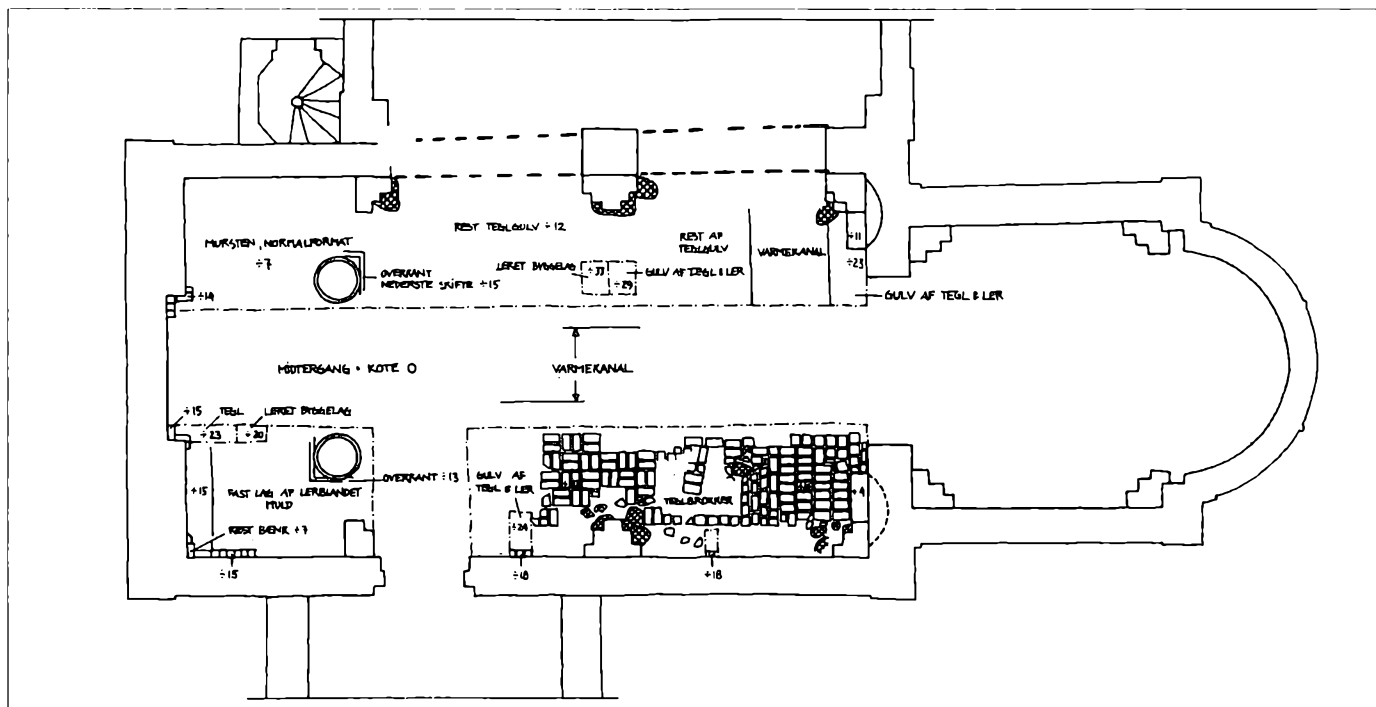
Ejgod sendte relikvier af Sankt Nicolaus hjem til Slangerup fra sin pilgrimsrejse, men dels foregik denne rejse ca. 70 – 75 år før kirken i Uvelse blev bygget, og dels kan jeg ikke forestille mig, at prælaterne i Slangerup har villet dele ud af de relikvier, der er med til at give en treskibet basilika i frådsten en meget eftertragtet status og den dermed følgende pondus.

I forbindelse med Uvelse kirkes »modernisering« i 1852 blev der lavet om på inventaret, og det blev malet i diverse »sovsebrune« farver, så billigt fyrrertræ kunne komme til at ligne

det dyre egetræ, og de farver har man vedligeholdt indtil renoveringen i år 2000.

Jeg har tillempet Birgit Als Hansens tegning fra renoveringen til at vise den oprindelige hovedkirke med født tårn, med skib og kor, og hvor det senere tilbyggede våbenhus mod syd er stærkt beskåret, hvilket også gælder tilbygningen fra 1742 mod nord, der til venstre viser trappetårnet.

Da skulle revner i murværket repareres, gulvet sænkes ca. 20 cm under bænkene, en varmegrav, der ikke havde virket, skulle fjernes, døbefonten omplaceres fra triumfbuen, og

endelig skulle loft og vægge hvidtes og alt træværk males. Et stort job. Ved et så omfattende arbejde kommer Nationalmuseet igen ind i billedet, og to erfarne medarbejdere, Birgit Als og Sissel Plathe, tilbragte de følgende måneder mange timer i Uvelse Kirke sammen med murer Jess, graver Jørgen, elektrikeren, maleren o.s.v.

Al opgravet jord blev soldet, og der kom bl.a. nogle mønter frem – 13 i alt.. De ældste var hulpenninge fra 1230'erne, sikkert mecklenborgske, så nogle sølvmønter med Frederik IV's, og Christian VI's monogrammer, og den nyeste var en 25 øre fra 1995. De tolv ældste blev fotograferede, og derefter overtaget af Nationalmuseet, der utvivlsomt har gemt dem i skuffer sammen med de mange andre, de har af samme slags. Tænk, om de kunne have været opsat i kirken, hvor de var fundet.

Man fandt ud af, at kirkens ældste gulv havde været stampet ler, der var behandlet med hvidtekalk, ca. 30 cm under nuværende niveau, og derover lå et murstensgulv i små mursten, ca. 25 cm x 11,5 cm x 5,5 cm, i rødler, der ikke var brændt overvældende hårdt. Da jeg så dem over, så jeg, at der fremkom et plettet mønster i gult, så man har enten æltet små klumper blåler ind i rødleret eller ikke æltet særligt meget før brænding, og resultatet har været en nydelig »tæppevirkning«. Da stenene var ret bløde, er de sikkert hurtigt blevet slidte, og derved har de nok

også afgivet en del støv. Gulvet lå der, da der blev slået hvælv i kirken. På et vist tidspunkt har der også været et gulv af grønne, glaserede kakler, for af dem blev der fundet en del stumper.

I vestenden var der spor efter murede bænke langs væggene, og at der har været murede knæfald foran de to sidealtre. Det søndre er blevet »sat noget ud af drift«, idet hvælvingens hjørneparti går ind foran alternichen, hvilket sikkert betyder, at hvælvingerne først er muret op efter reformationen i 1536, da sidealteret havde mistet sin betydning. Vi så jo også i koret, at Isefjordværkstedets kalkmaleri, (1460-80), til højre for vinduet var blevet beskåret af hvælvingens bue.

Det bliver spændende at se, hvorledes Nationalmuseet tolker resultaterne.

Tilbage står så spørgsmålet om, hvem der har bygget kirken? Når man ser på valget af materialer, sten af Eskild typen, dobbelttegl, de elegante arkader, tårnet, der er en medfødt udformning ved kirkens bygning, så har vi dels en cirka datering, og samtidig en klar melding om, at der står en meget rig stormand bag.

Kirken er bygget af håndværkere, der har kunnet deres kram, og de har sikkert været udenlandske, for danske håndværkere har næppe endnu haft erfaring i at håndtere teglbygningskunsten så elegant, som det her er tilfældet. Heldigvis findes

der en kirke, hvori der er bygget med de samme stenstørrelser, og med dobbelttegl – det er rundkirken i Bjernede, der samtidig ligger på jord, der er ejet af den samme mand, som har ejet jorden i Uvelse på daværende tidspunkt.

Rundkirken er oprindelig tænkt opført i kampestenkvadre, for det består de nederste 7,2 m af, men så kom de nye »brændte sten« til landet, og det blev kirken så færdiggjort med. Bygherren har tilmed signeret arbejdet med to store stentavler, hvor der på latin står: »Ebbe Skjalmsøn og hans hustru Ragnhild byggede her en kirke, som hans søn Sune senere opførte i sten til ære for Gud, Sankte Maria og Sankt Laurentius«. Bygningsåret anslås til at have været 1166.

Vi mangler stentavlen på kirken i Uvelse, men alle de øvrige omtalte indicier peger på samme bygherre, som har bekostet opførelsen af Bjernede Rundkirke – Sune Ebbesøn til Knardrup, der dør i 1186 som Danmarks rigeste mand. Han kan have flyttet håndværkerne fra Bjernede til Uvelse, da rundkirken er færdigbygget, og mindet om forfædrene er sat. I øvrigt er den i indskriften omtalte Ebbe Skjalmsøn den samme person, som nævnes i afsnittet om frådstenstærnet i Bastrup.

Kirken i Uvelse kan altså med stor rimelighed antages at være bygget inden 1169, hvor Sune tager med Absalon til Rygen for at knægte de vendiske sørøvere, hvilket jo lykke-

des eftertrykkeligt med Arkonas erobring og guden Svantevits omstyrtelse. Alt det ved vi fra Saxo. Der er altså en treårs periode, hvor håndværkerne fortsat kan have været i hans tjeneste. Dyre, fremmede håndværkere holder man jo næppe længere end nødvendigt, selv om man er Danmarks rigeste mand.

I 1177 bliver Absalon ærkebiskop i Lund, samtidig med, at han beholder sit embede som biskop i Roskilde. Han forlanger præsterne i cølibat og håndhæver tiendepligten med hård hånd i Skåneland, og han sætter sin familie ind på vigtige poster i administrationen, fordi han ved, hvad de formår. Sune kommer til Skåne, og får meget andet at tænke på end kirkebyggeri. Som bekendt gør bønderne oprør, måske ledet af stormænd, der ikke vil afgive magt, men oprørene slås 1181 og 1182, og Sune kommer tilbage til Knardrup. Jeg tvivler på, at han har holdt sine lombardiske håndværkere i 15 år for at bygge kirken i Uvelse.

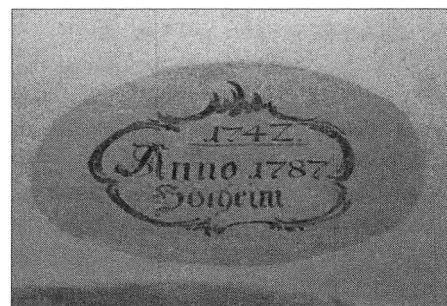
Jeg kan ikke bevise min teori, men som Vilhelm Lorentzen sagde, da han skulle bevise, at Ebbe de Bastethorpe var den samme som Ebbe Skjalmsøn: »Mod en logisk konklusion kan man ikke nedlægge veto.« Det gælder efter min mening heller ikke for kirken i Uvelse.

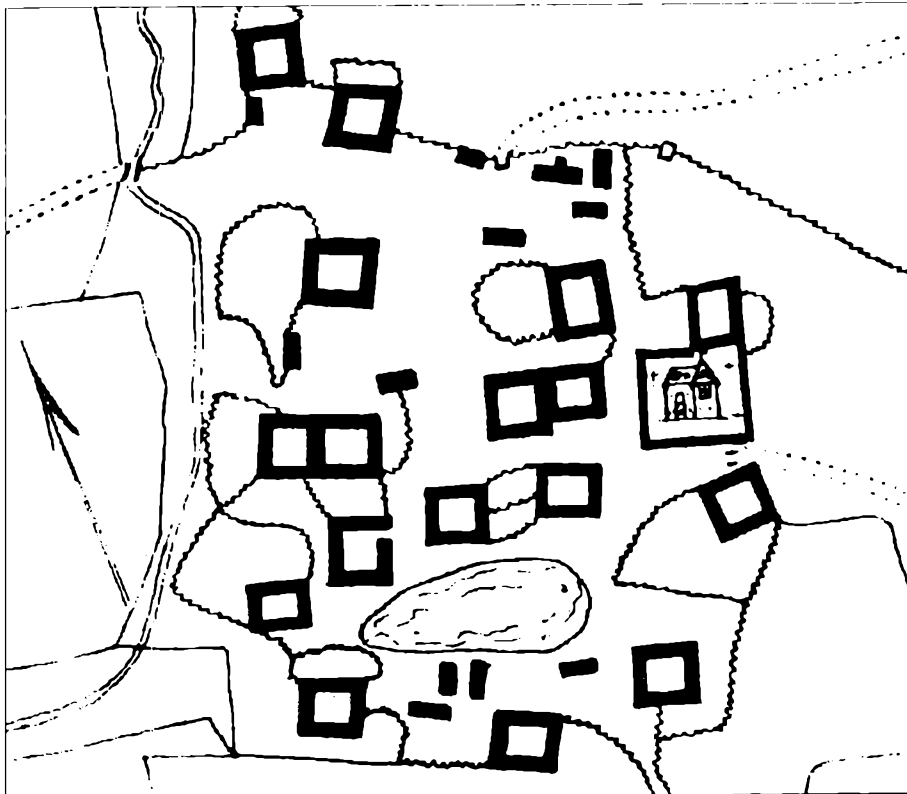
Øverst til højre en lille afbankning fra korets sydvæg under restaureringen af kirken i år 2000. Kalkmaleriet er i nogenlunde stand, men det blev

ikke frilagt, fordi hvælvingen ville skære den øverste del af figuren. Man ser en persons venstre hånd, der griber om, måske en hyrdestav? måske en dolke- eller sværdskede. Det må eftertiden finde ud af, hvis motivet nogensinde frilægges. Nationalmuseets udsendte kalkmaleriekspert omtaler ikke fundet i sin rapport. I den omtales border, tæppebemaling og de udsmykninger, der skete i forbindelse med udbygningen af kirken mod nord i 1742, og en meget rød bemaling, hvor maleren har signeret sit arbejde i en kartouche med sit navn Hochheim i gotisk

skrift med årstallet 1742 over og 1787 under navnet, anbragt i en hvælvingens bue i tårnrummet. Det blev frilagt – alt andet er kalket over igen.

Plan over Uvelse landsby 1779.

Ser vi på denne tegning til venstre, der forestiller en plan over Uvelse landsby før udflytningen i 1779, så er antallet af bondegårde her 15, af hvilke to er dobbeltgårde, medens antallet i 1306 var 2 brydegårde og 16 bondegårde, og dertil kommer i begge tilfælde de mindre huse, af hvilke vi her har 12.

De 473 år har ikke givet megen variation i antallet af boliger.

Landsbyerne Lindholm og Mørdrup

Lindholm og Mørdrup er to meget små områder, der begge hørte til Hvidernes gods, og som via arv endte hos fru Ingefred af Galløse på samme måde som Uggeløse, der omtales senere. Lindholm hed i 1340 Lyndholm og bestod af 2 gårde, der lå ved vejen mellem Uggeløse og Jørlunde. Mørdrup hed i 1340 Myrethorpe, og en torp er en udflytter fra en landsby. Den bestod ligeledes af to gårde i 1340, og de lå i området mellem Langesø og Buresø, der var Lyngre Herreds grænse mod Jørlunde Herred.

Priserne på korn i Europa raslede ned i 1340'erne, medens det gik knapt så hårdt ud over producenter af kvæg og smør. Fru Ingefred må have været kornproducent. Dertil kom så, at pesten – den sorte død – der blev spredt af rotter, hærgede, og den kulminerede først omkring 1448-50.

Fru Ingefred havde skænket landsbyen Uggeløse til Esum Kloster i 1337, og havde naturligvis derfor et godt forhold til abbed og munke. Da hun nu begynder at få økonomiske problemer på grund af de lave kornpriser, så låner hun først lidt hos munkene, og så lidt igen – og så lidt mere.

Efterhånden bliver beløbet så stort, at hun må give dem sikkerhed for

gælden i fast ejendom, og hun pantsætter derfor Lindholm og Mørdrup for 100 mark sølv. I brev no. 97 fortæller hun sin historie, og beretter yderligere, at pengene udbetales i groter fra Tours og i sterlinger – altså i franske og engelske lødige sølvpenge – ikke i danske mønter, der havde alt for meget kobber blandet op i sølvet.

Hun skal betale beløbet tilbage i samme slags mønter inden sidste tingdag i Tre Herreder's ting i Slangerup, og gør hun ikke det, tilfalder de to landsbyer Esum Kloster som betaling for lånet.

Yderligere skriver hun, at hun påskønner munkenes anstrengelser for at rejse beløbet, fordi de måtte sælge et par ejendomme for at nå totalen på de 100 mark rent sølv. Hun ved sikkert selv, at hun ikke har nogen chance for at betale beløbet tilbage inden fristens udløb, og at hun dermed i virkeligheden sælger området for de 100 mark rent sølv, for hun gør meget ud af at fortælle, at ingen kan omstøde hendes beslutning.

Min umiddelbare tanke er straks, at de to landsbyer må have haft en noget større værdi end den udlånte sum, siden Esum Kloster gør sig alle disse anstrengelser.

I 1345 døde fru Ingefred, og på trods af hendes anstrengelser for at sikre området for munkene, så lægger hendes svigersøn, ridderen Hartvig Krummedige sag an mod hendes bo, på vegne af hans kone Sofie og deres fælles børn. Hans sagsanlæg gælder både det i 1337 skænkede gods – Uggeløse landsby – samt de 4 gårde i Lindholm og Mørdrup. Sagen kom for retterting i Antvorskov Kloster den 4 Juli 1353, og Hartvig Krummedige postulerede, at den korrekte procedure ikke var blevet fulgt, men alle de forskellige medunderskrivere bedyrede, at alt var foregået korrekt, og det fulgte man åbenbart, i dette tilfælde var det Kong Valdemar Atterdags endelige og fuldstændige afgørelse, at den korrekte procedure var blevet fulgt både ved Sjællands Landsting og ved Lyngre Herredsting.

Åbenbart har Hartvig Krummedige stadig ikke villet give sig, for den 19. September 1360 bekræfter Domkapitlet i Roskilde og Roskildes bisp, at dommen fra 1353 var korrekt afsagt ifølge de aflagte vidnesbyrd.

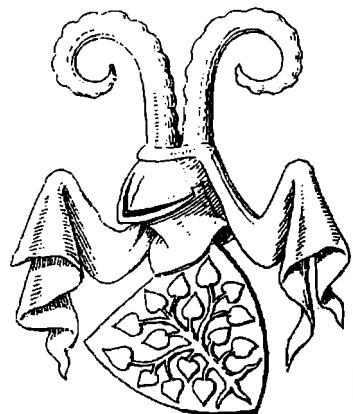
Endelig den 16. Oktober 1362 erkender Hartvig Krummedige, at alt er foregået korrekt, og da Sofie nu er død, frafalder han sine krav »som vi i uvidenhed om retten hidtil har frem-

Herover et kort - Mansas kort over Nordsjælland 1837 - der viser de fleste lokaliteter, der er omtalt i de små historiske strejftog. Lindholms to gårde blev slået sammen til den gård, der stadig bærer navnet, og det samme skete med de to gårde i Myretorp/Mørdrup, der nu hedder Mørdrupgård.

sat.« Hans krav har kostet Esum mindst 60 mark sølv i forsvar, men de eftergiver ham at refundere udgiften. Esum Kloster viser storsind overfor Hartvig Krummediges uretmæssige grådighed. Arvinger følger ikke altid de lovmæssige regler og vedtægter.

Til højre Hartvig Krummediges våben efter Thiset. Et hvidt lindetræ i blåt. På hjelmen to hvide vædderhorn eller en hvid lind. Slægten er holstensk uradel, og den uddøde med Henrik Krummedige i 1598.

THISSET

Frådstenstårnet ved Bastrup Sø

Bastrup Sø er kildesø for Mølleåen, der 32 km længere borte, via Furesø og Lyngby Sø, omsider løber ud i Øresund. Blot et par hundrede meter fra søens vestlige ende ligger nu nogle mosepartier, som stadig kaldes småsøerne, og som har afvanding til Buresø, hvorfra afløbet igen fortsætter ud i Værebros Å, der løber ud i Roskilde Fjord. Her går altså et vandskel.

Fra meget tidlige tider lagde man vejene på de højeste partier i landskabet, således at de var brugbare længst muligt i våde perioder. Der

var jo kun tale om hjulspor i landskabet, og blev sporene for nedkørte, så kørte man som regel blot udenom ved slidstedet. Vejen gik ret igennem, på toppen af vandskellet, der kan sammenlignes med et pas i vådområderne. Roskilde var med kongsgård og bispesæde dengang Sjællands centrum, og vejen gik derfra, via tingstedsbyen Uggeløse og herredsbyen Lyngby, til stedet på Sjælland, hvorfra der er kortest afstand til Skåne – Helsingør. Langs med ruten lagde man nogle vagttårne – de kaldes warthtårne – og der lå et her ved

passet gennem sumpområderne, og et andet lå oppe ved Søborg Sø, hvor det siden udviklede sig til en biskopborg, men det skal vi ikke ind på her. Warthtårnene blev bygget omkring år 1100 – 1125.

Tårnet ved Bastrup Sø blev bygget på en høj banke, hvis butte ende strakte sig ud i søen, og hvor der i dag mod øst er have fra en nærliggende gård, gik en lille vig fra søen ind, og mod sydvest er der gravet bort af stedets naturlige højde, idet en nu nedrevet gård dyrkede jorden helt op til murresterne. Adgang til tårnet har man kun haft på bankens ryg fra nordøst. Adgangsvejen har man så haft en spærring på, fra svaj til svaj, i form af en halsgrav, og den opgravede jord har dannet en vold bag ved graven. Graven har været mellem 6 og 7 meter bred, men kun godt en meter dyb, og man kan ikke have haft mange forsvarsmuligheder, hvis der ikke også har været palisader, men mange generationers landbrug på stedet har fjernet alle spor af dem. Bag volden er der ikke fundet spor af andre bygninger end tårnet, hvilket ikke udelukker, at der kan have været mindre huse af træ eller bindingsværk med lerklin. Tårnet har ligget helt isoleret, blot med vejen gående tæt forbi.

Tårnruinen ved Bastrup Sø.

Det har været et enormt bygningsværk, hvis rester selv i dag virker imponerende. Det har en cirkulær grundplan. Murene har en ydre og en indre skalmur af flot udsavede frådsten, og rummet mellem de to vanger er udfyldt med marksten, lagt i mørtel. Dog er selve tårnets fundament ret små marksten, lagt i tre lag i en gravet rende i undergrunden, kun bundet sammen med ler. Ydersiden af tårnet har haft en tretrins sokkel, som man har genskabt et par meter af ved en istandsættelse i 1962.

Tårnets diameter er 20,95 m, og det nederste indre rums diameter er

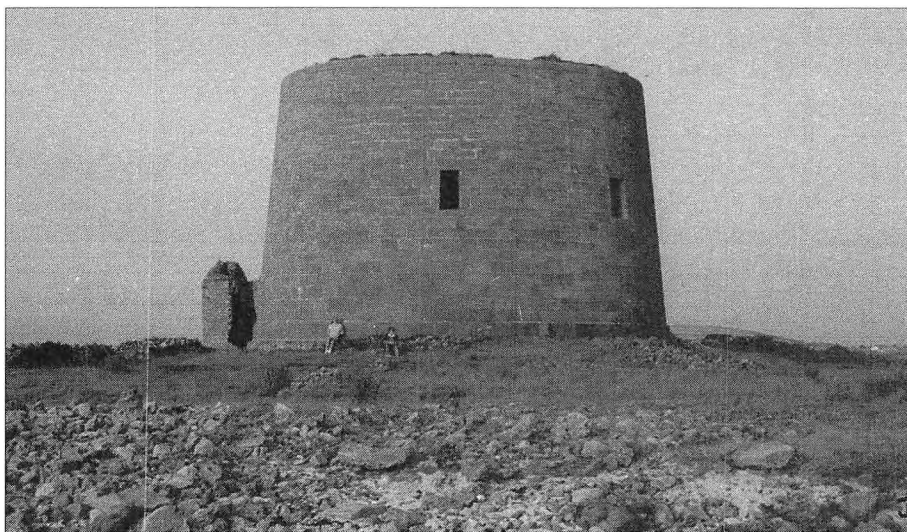
kun 8,65 m, så murtykkelsen derne-
de er 6,15 cm. Vi har intet andet tårn
i Danmark med så tykke grundmure,
selv om tykkelsen sikkert har aftaget
for hver etage opad, og der har nok
mindst været tre, afsluttet med et
fladt tag med brystværnsmur, såkaldt
krenelering. Det får vi aldrig at vide,
men sådan var byggestilen.

Indgangen til tårnet har været i
andet stokværk, sikkert mod syd, ad
en trætrappe/stige, der i urotider let
kunne fjernes. Faktisk foreligger der
en beretning fra en auditør, der i
1780'erne boede i Farum, og han for-
tæller, at han som dreng krøb ind
igennem et hul i mursiden og kom

ind i tårnets indre, så dengang har
murresterne være højere end i dag,
hvor indgangshullet er forsvundet –
både ved erosion og hærværk. Børn
har brugt stedet som legeplads, har
klatret rundt på murene, og når
noget er faldet ned, har de moret sig.
Der kom ikke nogen fredning før
1847, hvor den oldtids-interesserede
kong Frederik VII købte ruinen for
200 rigsdaler, og den blev ryddet for
buskads og dynger af nedfaldne
brokker og mørtel. Man havde imid-
lertid ikke taget hensyn til vintrenes
nedbrydning, når frost vekslede med
tø, og gradvis blev murene både tyn-
dere og lavere, fordi sten vedblev at
falde både ud og ned. Der blev også
lavet et par enkelte prøvegravninger,
og derved blev det. Resultaterne er
ikke blevet bevaret.

I 1925 blev der så opført en
aftægtsbolig kun 27 m fra tårnet, og
just på det sted, hvor indgangen til
området formodes at have været,
men intet blev undersøgt, før huset
blev bygget. Dog siges det, at der
blev fjernet usædvanlig mange kam-
pesten under gravningen til husets
fundament. Jordlagene vest for tårnet
var blevet dyrket intenst, fordi der –
som tidligere omtalt – havde ligget
en mindre gård, der siden blev revet
ned. I stedet blev der opført et fattig-
hus, der stadig var i brug, da jeg flyt-
tede ud i området i 1956.

Det er også borte nu, og der ligger
en flot villa – på en sydskråning lige
ned til Bastrup Sø. Omkring selve

Billedet herover viser et britisk kanontårn i Irland fra Napoleonskrigene. Det er knapt 18 m i diameter og knapt 12 m højt. Se bort fra indgangen til venstre, og betragt skydeskåret i væggen som indgang, så givet det en ide om frådstenstårnet, selv om dette er bygget i kalksandsten. Oprindeligt stod der helt oppe en 24 pundig kanon, der kunne drejes hele vejen rundt - 360 grader.

tårnet ryddede Nationalmuseet op i 1949, og igen i 1962, og endelig i 1965-66 blev de sidste undersøgelser foretaget. Det var interessant at se, hvorledes gamle frø fra Kongelys og Bulmeurt, der havde ligget i jorden i mange, mange år, pludselig spirede op med livskraftige planter året efter, at de var blevet rodet frem.

Ved oprydningen i 1965 blev man så klar over, at nederste stokværk har været en kælder uden nogen form for vinduer. I midten af det runde rum har stået en solid egepæl, nu markeret med en cementklump, hvorfra bjælker har gået ud til huller i muren som egerne i et hjul, og herpå har gulvet i næste etage så ligget. Adgang til kælderen må have været gennem en lem i gulvet. Der ses huller i murværket indvendigt, men de stammer fra stilladset, da murene blev opført. Tilsvarende lodrette huller blev fundet udvendigt i 1962, ligeledes stammende fra stilladset ved opførelsen. Man har stadigt kunnet benytte hullerne til stillads ved reparationsarbejder. Kælderetagen har været høj, og i næste stokværk har indgangen så været – mod syd – og der har været mindst 1 etage mere, sikkert afsluttet af et fladt tag med en bystværnsmur. Trapperne mellem de to øverste etager kan have været gemt inde i de tykke mure.

Skal man prøve at sætte en dato på opførelsen, så må man se på materialerne – kampesten og frådsten, og

ingen spor af mursten. De to førstnævnte materialer er benyttet fra ca. 1090 – 1150, hvorefter munkestenene bliver almindelige. Der er også fundet en del skår fra lerkar, der kan dateres til samme periode, men i et gavebrev, der er udstedt af kong Niels omkring 1130, nævnes Ebbe de Bastethorpe. Han må ubetinget have hørt til rigets stormænd, når han bevidner en konges brev, og mest nærliggende bliver det at tænke på Skjalm Tokesøn Hvides mest fremtrædende søn Ebbe, der omtales tit hos Saxo. Vi hører her, at Svend, der senere fik tilnavnet Grathe, gjorde Ebbe til chef i det nybefæstede Roskilde under kongsemnekampene med Knud Magnussøn, og at det lykkedes Ebbe at forsvare byen mod et af Knuds angreb, medens Svend selv var i Skåne. Ebbe menes at have været leder af kampene mod Knud på hele Sjælland, og han mistede sin gård i Roskilde, da Knud på et senere tidspunkt fik erobret byen og brændte en del af den af. Ebbe flygtede til Skåne til Svend, men var snart tilbage igen og ledte kampene videre. Han døde 1150, og Svend kom over fra Skåne »for at vise sin fælle den sidste ære«, skriver Saxo. Ebbe kan have bygget Bastrup tårnet, siden han skriver sig til det, men han kan også have været kongens hovedsmand på en kongelig befæstning.

Jeg tror mest på den første anskuelse, for vi er midt i Hvideslægtens

godsområder, med Knardrup som centrum, og hvortil Ebbes søn Sune senere skriver sig. Det var samme Sune, der blev Danmarks største godsejer med lige så meget af Sjællands opdyrkede jord, som kongen ejede. Det opgives af Nørlund til at være ca. 30.000 tdr. land.

Ca. 2,5 km vest for Bastrup tårnet ligger resterne af Langesøhus, der er en nyere borg, der tilhørte samme slægt, men herom senere.

Voldstedet Langesøhus

Nede ved bredden af den nu udtørrede Langesø ligger et gammelt voldsted, der på landkort ofte kaldes Borren, og hvad betyder så det? Det må være et olddansk udtryk for et befæstet sted, for på engelsk har vi ordet borough, der oprindeligt betyder nøjagtigt det samme, så der har altså været en borg.

Da vi nu har et stednavn – Langesø – så leder vi i de skriftlige kilder, og da vi er i Hvideslægtens

område, og der i Esrum Klosters gavebog er et brev, no. 105, dateret Langsiohus, 6. Maj 1274, så må det anses for sikkert, hvad voldstedet er resterne af, og da vi ser endelsen »hus« så fortæller det samtidig om et bygningsværk af »brændte sten«, altså af teglsten.

Brevet fortæller i øvrigt, at husfruen, Cecilie, der er datter af Peder Ebbesøn på Knardrup, skænker landsbyen Kollerød med alt bevæge-

ligt og ubevægeligt gods til Cistercienserbrødrene i Esrum for sin sjæls frelse, og for at hendes minde skal leve evigt, samt at der er en indkomst til at betale eventuelle gældsposter, som måtte dukke frem efter hendes død, hvad hun dog ikke mener, der vil være.

Men vi lærer endnu mere om borgen Langesøhus, når vi ser, hvem der bevidner husfruens underskrift med deres segl. Først er naturligvis den gæstende person af højeste rang, Danmarks højbårne konge, Erik, der bekræfter med sit segl, samt hans moder, Margrete, med sit segl, og så kommer Cecilies mand, Absalon Anderssøn, dernæst kommer Jon Little, og Oluf Haraldssøn, og endelig fru Cecilie, der er søster til Jon Little og enke efter Peder Ebbesøn til Knardrup, død 1256.

Vi vil lige analysere lidt i dette brev. Danmarks højbårne konge er Erik Glipping. Hans tilnavn findes i to udgaver, først den, jeg har benyttet, fordi han måske har glippet meget med øjnene af nervøs usikkerhed, og dernæst som Klipping, fordi han forringede landets sølvmønter ved at forlange lidt klippet af dem. Han har ikke haft det nemt. Dels sloges han med Abels slægt, som hans fader havde skubbet til side, da han

Resterne af voldbanken er den lille høj i baggrunden. Søen er drænet bort.

lod sig udråbe til konge, og dels slo-
ges han med kirken om det store
spørgsmål: Hvem er højest – kejseren
(kongen) eller paven (ærkebisen,
der er pavens repræsentant i landet),
og det er et slagsmål, han har arvet
fra sin fader, Kristoffer I, der i 1259
påstås myrdet for sit stive sind af
abbed Arnfast i Ryd Kloster, der her-
med gik pavens ærinde, hvis det
altså er rigtigt, at kongen blev myr-
det – man siger af forgiftet nadver-
vin.

Erik Glipping arvede en ærkebi-
skop, der hed Jacob Erlandsen. Han
var af Hvide slægten, men hævdede
sin stilling på en måde, der var både
stædig, påståelig og trættekær, og
allerede Kristoffer I lod ham arrestere
og sætte i fængsel, hvorefter han så
måtte gå i landflygtighed. Ved
pavens voldgift fik han lov at vende
hjem, da han på hjemrejsen pludselig
døde på Rygen. Det var 18. februar
1274. Han blev begravet i Francis-
kaner Klosteret i Lund, og der – midt
i klosterkirkens korsskæring - fandt
man i 1975 en lille kiste, der inde-
holdt de afkogte knogler fra en
mand, hvis krop var blevet sonder-
delt ved sværd- eller øksehug, og
kraniets baghoved havde et stort hul
efter en armbrøstpil. Ved at tolke
gamle annaler hævder udgraveren, at
det er Jacob Erlandsens skelet, men
der er ikke fundet nogen signet eller
andet, der beviser, hvem knoglerne
stammer fra, og Jacob var dog ærke-
biskop.

Hvis Erik Glipping stod bag mor-
det, er der ingen samtidige kilder,
som har røbet et ord om det, og han
havde mange kritikere, der mestrede
det skrevne ord. Enten han stod bag
det eller ej, så har han været lettet,
da han besøgte Langesøhus, for hans
væreste modstander var borte.

Enkedronning Margrete, kong Eriks
mor, var datter af fyrst Sambor af
Pommern, og hun fik derfor tilnavnet
Sambiria. I 1248 blev hun gift med
Kristoffer I, og på trods af landets
genvordigheder synes deres samliv at
have været lykkeligt. Da Kristoffer I
døde i 1259, var sønnen Erik blot 10
år, så Margrete overtog styret. Hun
prøvede uden held at slutte fred med
Holstenerne, der krigerisk støttede
Abel familiens krav på tronen. Det
kom til et slag på Lohede, hvor hen-
des hær blev slået, og hun selv blev
taget til fange sammen med den
unge kong Erik, og de blev ført til
Hamborg. Herfra lykkedes det hende
at sende bud til Hertug Albrecht af
Braunschweig, der før havde stivet
Kristoffer I af med militær hjælp, og i
1261 brød han med en hær ind i
Holsten, hvor der blev plyndret vidt
og bredt. Holstenerne blev betænke-
lige, og der blev mæglet. Margrete
fik lov til at tage hjem. Lille kong
Erik måtte tage ophold hos Markgre-
ven af Brandenburg.

Margrete antager nu Hertug
Albrecht som rigsforstander. Han ren-
ser ud blandt hoffets fjender. Ærke-
biskoppen må gå i landflygtighed for

*Erik Klippings kongesegl. Efter Thiset:
»Danske kgl. Sigiller.«*

*Enkedronning Margrethe Sambiria, efter
hendes gravmæle i Doberan Kloster.*

at redde sig, og hans tilhængere må
gøre det samme eller komme i fæng-
sel, og deres godser konfiskeres.
Albrecht ser forræderi alle vegne –
endog rigets drost, Peder Finsen,
arresteres, anklages for konspiratio-

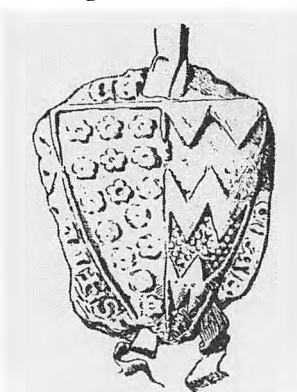
ner – og henrettes. I løbet af 1262 begynder folket at have fået nok, og der er enkelte angreb på kongelige slotte, så i 1263 trækker Hertug Albrecht sig tilbage – til Enkedronningens store fortrydelse, for hun havde håbet at få ham til ægtemand. Hans meget håndfaste metoder havde vundet hendes hjerte.

1265 kom kong Erik tilbage til Danmark fra Brandenburg. Livet for befolkningen blev lidt blidere, men der var til stadighed tyske lejetropper i Danmark til at holde både oprørske adel og den øvrige befolkning i kort snor, og lejetropper koster mange penge.

Alligevel synes det, at der var en vis beundring for den foretagsomme enkedronning. Hun kunne ride, jage og kæmpe som en mand, og i folkemunde fik hun tilnavnet »Sprænghest« – hun havde altid fuld fart på. Hun døde i 1282, og hendes lig førtes til Doberan i Pommern, hvor hendes grav er smykket med en statue af hende i fuld figur. Har hun set ud som figuren, har hun været en smuk, statelig kvinde, og hun er i øvrigt den første danske dronning, vi har en afbildning af.

Det tredje segl tilhører Absalon Anderssøn, som også er af Hvide slægten, Esbern Snares linie. Hans fader, Anders Grosø, var gift med Esbern Snares datter Cecilie, og familien boede på Tersløse, en hovedgård, der var oprettet af nedlagte bøndergårde i Tersløse by, rimeligvis

af Esbern Snare, der påstås at være død på Sæbygård ved Tissø, efter et fald ned ad en kældertrappe, da han var 80 år – onde tunger påstår, at han blev hjulpet til faldet af sin 3die kone, svenske Helene Guttormsdatter, en ung kone, der var træt af en gammel mand.

Absalon Anderssøns segl fra 1264.

Absalon Anderssøns segl fra 1264. Vi kender farverne fra et nu overmallet skjold i skjoldefrisen i Sorø Klosterkirke, der gik tabt ved Kornepus grove »restaurering« i 1871-73. Som man betragter skoldet, har dets højre side tre gule »W« er på blå bund, og dets venstre side har været rød. De hvide blomster er heraldisk dekoration på seglet, og de har næppe været på skjoldet.

Cecilie og Anders havde en datter, Ingeborg, som blev gift med Lave Gudmundssøn. Det var ham, eftertiden dømt som værende Erik Plovpenningens morder. Det er altid sejrherterne, der skriver historien. Anders

Grosøn og Lave Gudmundssøn var begge i tjeneste hos Abel, både medens han var hertug og i hans toårige (1250-52) regeringsperiode. Cecilie dør i 1282, og måske er hun begravet i tårnet i Uggeløse Kirke. Absalon Anderssøn dør i 1288. Han bor da i Hallenslevlund.

Segl nr. 4 tilhører Jon Jonssøn Little, som der er skrevet meget om i denne lille samling af egnsoplysninger. Han figurerer i historien fra 1248 til 1307, altid som den herskende regents tro tjener – uanset hvorledes regenten end opfører sig. Størst fortjeneste har han indlagt sig ved rejser til Rom for at forelægge Paven kongens klager over både Jacob Erlandsøn og siden Jens Grand, der begge var ærkebiskopper.

Jon Little boede på Hørningholm. Han ejede meget gods og skænkede mange ejendomme til Esrum Kloster. Læs mere om ham under afsnittet om Uvelse.

Segl nr. 5 tilhører Oluf Haraldssøn. Hans mor var Kristine, datter af Ebbe Sunessøn på Knardrup, og hans fader var Harald, hvis aner i øvrigt er ukendte nu, men han var marsk hos Erik Plovpenning, så han har haft blåt blod i årene.

Oluf Haraldssøn blev gift med Cecilie Strangesdatter. Cecilies moder var Esbern Snares datter Ingeborg, og hendes fader var Strange Anderssøn, broder til borgherren Absalon Anderssøn på Langesøhus. Ingeborg blev frataget Kalundborg Slot i 1260,

fordi Erik Glipping mente, at hun sympatiserede med Abelslægten. Hun døde i 1267. Hvis vi lige skal gå tilbage til Strange Anderssøn, så var han broder til den Ingeborg, der var gift med Lave Gudmundssøn, omtalt før, for hun var nemlig opkaldt efter sin moder. Strange Anderssøn ville rejse på korstog, men på vejen døde han i Esbjerg i 1241. Så er der en mærkelig ting mere. Heraldikken i Danmark var ikke mere indarbejdet i familierne, end at de to brødre, Strange og Absalon, havde hver deres våbenskjold, som jeg har afbildet andetsteds.

Harald lever til 1279, hvor hans kone, Cecilie, omtales som enke, da hun giver jord i Vejby, »med skove og jorde og alle tilliggender« til Esrom Kloster »for hans sjæls frelse«. Da hun er kvinde og vil skænke jord bort, og ingen sønner har, må Absalon Anderssøn optræde som hendes værge på tinge, og hun må holde ved hans højre arm, medens hendes ejendom skødes til klostret.

Det sidste segl, nr. 6, tilhørte Jon Little's søster Cecilie. Hendes moder var Ebbe Sunessøns datter, der også hed Cecilie, og hendes fader var den skånske adelsmand Jon Reymondsøn, som jeg har omtalt andetsteds i forbindelse med Jon Jonssøn Little. Søster Cecilie var gift med Peder Ebbesøn, der døde 1256, og de boede på Knardrup.

Disse 6 personer, hvis segl sættes under dette dokument er den abso-

lutte top af det danske riges ledelse, samt den rigeste del af den danske adel på det tidspunkt – Maj, 1274.

Hvis læseren har lidt problemer med at holde styr på alle damerne ved navn Cecilie, er det forståeligt. Jeg havde det samme problem for 30 år siden, og dengang var middelalderen helt sort.

Vi vil nu vende tilbage til voldstedet. Når en bygning standsmæssigt har skullet rumme overnatning og bespisning af adelens elite, plus regent og moder, så har det haft en høj standard rent bygningsmæssigt. Der har aldrig været gravet på tomten af Nationalmuseet, så derfra kan vi ikke få oplysninger.

Som bekendt blev Erik Glipping myrdet Sankt Cecilie nat, mellem den 21. og 22. November, 1286 i Finderup Lade. Ved Danehoffet i 1287 blev lederne af kong Eriks politiske opposition dømt for mordet – en bloc – og gjort fredløse, og deres ejendomme blev konfiskeret af kronen. Det var rigets marsk, Stig Anderssøn, grev Jacob af Halland, der var kongens slægtning, kongens foged på Fyn, Peder Jacobssøn, ridderne Niels Hallandsfar, Peder Porse og Niels Knudssøn, samt væbnerne Ove Kagge, Arvid Bengtssøn, samt Rane Jonssøn, der var kongens kammermester, og som blev anklaget for »at have værget sin konge som en skalk«, da de i munkekutter forklædte drabsmænd trængte ind til kongen i Finderup Lade. Arvid Bengtssøn var

den eneste, der »selv havde overværet det slemme mord«, siger domsudskriftet, der citeres af Huitfeldt, men vi kender det ikke nu. De fleste søgte tilflugt hos den norske konge. Arvid Bengtssøn blev dog dræbt som landevejsrøver i Halland – ingen ville vide af ham. Rane Jonssøn blev fanget i Roskilde i 1294, dræbt og lagt på stejle. Marsk Stig havde godser i Jylland, som han tilsyneladende passede, men han befæstede øen Hjelm, hvorfra han angreb landet, og han slog falske penge, da han fangede kongens møntmester, der havde matricer med, hvormed man kunne slå mønt. Marsken døde i 1293.

Ved det ovennævnte Danehof i 1287 blev der også udnævnt en rigsforstander for den mindreårige konge, Erik Menved. Det blev hertug Valdemar af Sønderjylland, søn af Erik, den tidligere konge Abels næstældste søn. (Den ældste, der også hed Valdemar, var død barnløs i 1252.) Ironisk nok var han den, der havde mest at vinde ved Erik Glippings død, idet han da måske havde en chance for at få kronen retmæssigt tilbage til Abelslægten. Efter min mening peger alle indiciet på ham som den virkelige bagmand bag komplotet. Måske kommer der en dag en løsning, for det påstås, at ærkebisp Jens Grand under sit eksil i Rom skulle have fortalt paven, hvem der stod bag sammensværgelsen, som han ikke selv var del i. Vatikanets arkiver er ved at blive gjort tilgængelige for historieforskere, hævdes det.

Senere sker der en politisk mildning af klimaet, og de fredløses børn får igen rettigheder over de fædrene godser.

Knardrup bliver taget af kronen, for kongen, Erik Menved, udsteder breve derfra. Måske sker det samme med Langesøhus, for da Absalon Andersen i 1288 skriver breve, er de skrevet på Hallenslevlund ved Tissø. Det er hans eget arvegodt, sikkert fra Esbern Snare.

Heroppe har man for nylig fundet en ødelagt seglstampe med et Hvidevåben, hvor der står: »Segl for Peder, sø...« Det kunne være fra Peder Ebbesøns søn, der også hed Peder, opkaldt efter sin fader. Han er efter konfiskationen flyttet op til sin svoger på hans gods. Da han så er død, ødelægges man med et hammerslag hans

segel, der er lavet i bronze, for så kan man ikke lave fusk med det.

Så tilbage til Langesøhus, den stætelige borg, der sikkert er blevet overtaget af kronen, men vi ved det ikke, ej heller, hvad der er sket med den. Den må være blevet revet ned på et tidspunkt, måske af Frederik II, der havde brug for materialer til Frederiksborg, og herfra er der kun ca. 13 km til Hillerød.

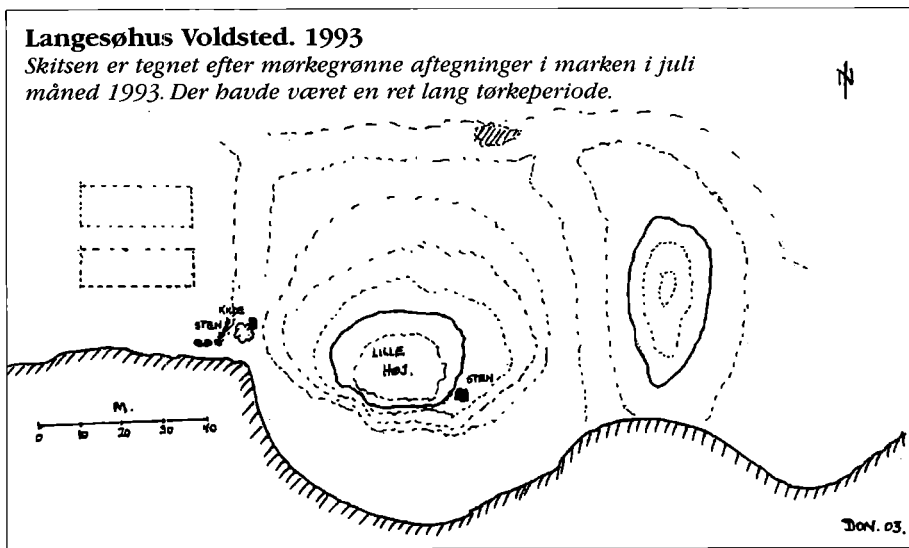
Da jeg jo kun bor ca. 3 km fra det, så kommer jeg der tit. Jeg har fundet en halv munkesten derude, og den er i standard mål, bredde 12 cm og højde 7,5 cm, længden er ukendt, men har nok været omkring 27-28 cm. Jeg har gået derude, når der var nypløjet, men der er ikke mange rester af munkesten i mulden, blot spredte småstykker.

Jeg har også kun fundet et enkelt potteskår med 1300 tals glasering på begge sider.

Sommeren 1993 var meget tør, så megen vegetation visnede, men jeg bemærkede nogle meget mørkegrønne græsbevoksninger i konturerne af det gamle voldsted, for af selve den gamle voldbanke står nu kun en lille høj, fordi en landmand en gang i 1880'erne fik jævnet banken ned i voldgraven, så han kunne dyrke marken. Jeg lavede en skitse med mål efter mine skridt, og det blev et interessant billede, der dannede sig.

Den lille høj er fra 2,5 til ca. 4 m høj, og lidt oval i retning øst-vest, og den originale voldbanke har været meget tæt på 70 m i øst-vest, og ca. 65 m i nord-syd. Bankens sider har skrånede ned i voldgravene, der omkring banken ses som lavninger, og på østsiden har været et lille halvmåneformet forværk, ca. 40 m i nord-syd, og ca. 20 m i øst vest, igen med en voldgrav foran, så derfra må adgangsvejen til borgen have været.

Foran bankens sydside, der har ligget lige ud til den nu udtørrede sø, var der en ca. 1m bred, meget mørkegrøn stribe, der sikkert angiver, at man har gravet af søens bund. Mod sydvest ligger en meget stor sten, der kan have været en hjørnesteen for murværket. Den har været for stor til at flytte, da man fjernede de andre sten, hvoraf mange sikkert er brugt, da man lavede stendiger langs skovens grænselinie mod nord.

Den afvandede Langesøs bred ses meget tydeligt på dette billedes venstre side, for søbunden er stadigvæk for fugtig til at kunne dyrkes effektivt, og bunden er endnu så blød, at traktoren laver dybe spor. Resterne af borgbanken er den lille høj i baggrunden, som bar bevoksning på sydsiden - den venstre side på dette billede.

Det mest interessante fremkom imidlertid på vestsiden, hvor der på den anden side af voldgraven tydeligt tegnede sig to rektangulære, grønne firkanter med de smalle ender i øst vest. Billedet var tydeligt, selv om det blev forstyrret af et markskel med små buske i skellinen. De to lange rektangler var ikke omgivet af voldgrav på de tre andre sider, men søen har vel lagt en grænse mod syd, hvor nu Græse Å løber.

Laver Nationalmuseet nogensinde en udgravning derude, bliver det spændende at høre deres resultater. Mon de passer til mit billede af vejen, der over en vindebro fører til forværket, der mest er palisadebeskyttet, og derefter over nok en vin-

debro foran porttårnet, som man rider igennem for at komme ind på borgpladsen i det kvadratiske anlæg med høje mure. Her ligger palatiet mod syd - til venstre - med udsigt over søen fra den store sal i øverste etage, mod vest - ligefor - er der en port med nok en vindebro over til avlsbygningerne på den anden side, og mod nord er køkken- og lagerregionen. Muren mod vest, nord og øst kan have haft skyttegange. Det eneste bevis, jeg kan føre, er en halv munkesten - og den kan ikke tale.

Om foråret står der stadig vand i voldgravens fordybning foran forværkets lille ø, der anes foran højen, og der er endnu en fugtig fordybning - tidligere voldgrav - imellem dem. Marts 2003.

Uggeløse landsby og kirke i middelalderen

Kirken i Uggeløse ligger på en bakketop, og den er følgelig synlig på lang afstand. Her er den set fra vejen ned til Frynebro, der var passagen imellem de nu afvandede søer Langesø og Kedelsø. Det flade areal i forgrunden af billedet er den gamle søbund på den vestlige ende af Kedelsø, og der står om foråret ofte stadig vand i dette område, der nu afvandes af Græse Å.

Kirken har været nærmeste kirke – måske gravkirke – i det mindste for

bemandingen på frådstenstårnet i Bastrup, og for ejere og bemanding på Langesøhus. Da Langesøhus var ejet af Hvideslægten har der i den tidlige middelalder været megen prestige forbundet med stedet, og det har utvivlsomt smittet af på kirken, der har haft god kapital i ryggen. Man må gå ud fra at ejere og besøgende på de store kirkedage har besøgt den lokale kirke, også selv om de har skænket store gaver til klostre og andre kirker.

Det har også øget prestigen, at herredstinget lå i Uggeløse. Når sager skulle forelægges, var der ofte personer af høj rang til stede. Disse mennesker har måske også haft brug for en kirke, og derfor fik kirken i Uggeløse – efter min mening – en noget højere status end kirken i nabosognet Lyngø, der ellers har givet navn til herredet.

Hvorfra stammer navnet Uggeløse?

Der har i middelalderen været flere steder, der hed Vghløsæ, bl.a. det bysamfund, der blot ligger 4 km borte, og som nu hedder Uvelse. Jeg vil prøve at grave lidt i navnet, for vi har også noget, der nu hedder Ulse og Uggerløse. I middelalderen skrev man ofte U som V eller W.

Jeg tager Uggeløse først. 1370 kaldes den Vggeløsæ. Ugge/Vgge kan være et mansnavn, og anden stavelse –løse– er en olddansk betegnelse for en græsgang, ager eller mark. Uvelse hed i 1370 Vghløsæ/Vløsæ. Første stavelse »Ugh« – ja, ældre læsere vil huske, at det var noget indianerne sagde i Coopers bøger om Falkeøje og Mohikanerne, men det må også findes i olddansk, for vi har det samme ord i Ulse, Præstø Amt, der i 1370 også hed Vghløsæ. Uggerløse i Holbæk Amt

hed i 1541 Wgerløse, og tæt på byen findes et firsidet voldsted på 68 m x 75 m, der oprindeligt har været omflydt af vand. Det går tilbage til tidlig middelalder, og siges at have tilhørt en hr. Ugge – måske stavet dengang Vghe? Efter alt dette roderi er mit bedste bud et mandsnavn i første led og en mark i andet.

At Uggeløse er en af herredets ældste byer bekræftes af, at herredstinget lå i Uggeløse, og ikke i den by, der havde givet herredet navn – Lyng. Det ved vi fra en tingsbekræftelse i 1337. Ligeledes er det bevist, at man under restaureringen af Uggeløse kirke i 1971 fandt et aftryk af et hammerbånd fra en trækirke. Det oprindelige hammerbånd havde ligget inde i muren som armering, men det var så rådnet bort i århundredernes løb. Det var 3,85 m langt i en dimension på 33,5 cm x 12,5 cm, og det havde tydelige spor af noten til de lodrette vægbjælker, og man kunne se hak til mindst tre tagbjælker. Det kan ikke bevises, at det stammer fra Uggeløse Kirkes forgænger, men da man fandt et lignende i Hørning Kirke på Djursland, blev det regnet for sikkert, at det kom fra forgængerens – så jeg følger den etablerede praksis. Der har stået en stavkirke i Uggeløse.

Den er imidlertid i tidlig romansk tid blevet afløst af en kirke, bygget af granitsten – to skalmure – med fyld af marksten i mørtel imellem dem. I fase 1 bestod den af et skib,

dobbelt så langt som bredt, og et kor, der var kvadratisk med en halvrund apsis. Der var udsmykning med frådsten i hjørnerne og ved kvinde- og mandsindgangene. Både Bastruptårnet og Langesøhus ligger i Uggeløse Sogn, så det er utvivlsomt Hvideslægten, der har bygget – og betalt – kirken. Ebbe de Bastethorpe dør i 1150, og Sune Ebbesøn til Knardrup dør i 1186 som Danmarks rigeste mand. Hans søn, Ebbe Sunesøn falder i slaget ved Lena i Sverige i 1208. En af de to første – sikkert Ebbe – har betalt fase 1, for han skrev sig til Bastethorpe/Bastrup, selv om han også ejede en gård i Roskilde.

I fase 2 får den oprindelige kirke tilbygget et tårn mod vest. Da fundamentet til tårnet graves rammer det hjørnet at en tidlig middelalder mandsgrav, der oprindeligt har ligget på kirkegården, men som nu kommer til at ligge inde i tårnets nordside. Tårnet er bygget i kampesten med frådstens udsmykning, dels i nogle hjørner, og dels i nogle bånd, men det er svært at sige meget om det, for dets øverste del styrtede sammen i 1767, og ved genopbygningen er det måske blevet revet helt ned, blevet genfundamenteret, og så genopbygget af de gamle materialer. Sammenstyrningen skyldes ganske sikkert manglende vedligeholdelse, som det var tilfældet med mange andre sjællandske kirker på den tid. Tårnets øverste halvdel er nu dækket

af puds, og hele tårnet er hvidtet, medens skib og kor står smukt i naturmaterialerne. Jeg har det ligesom Palle Lauring, når det gælder kirkepuds. »Risengrød« er noget man spiser. Det klistres ikke på kirker.

Da tårnet er bygget færdigt – sikkert nogen tid senere – forlænges skibet i fase 3 mod øst på korets bekostning, så den runde apsis forsvinder, da koret også forlænges mod øst med lige gavlv uden at alteret flyttes. De sidste to forandringer udføres i munkesten. I 1971 restaureres kirken indvendigt – man kommer til trinnet fra skibet op til koret. Det viser sig at være en gravsten fra 1754, da den bliver vendt, men under den – som opklodsning lå en fornem sandsten fra 1100 tallet. Den har en let runding, er trapez formet, og har øverst et flot, stort kors, der brutalt er blevet forhugget ved anbringelsen. Den er nu lagt ud på kirkegården. Mit bud på den stens oprindelige brug er, at den har ligget over den grav, der ved tårnets bygning kom ind i kirken. Gulvet dækkede graven, stenen blev genanvendt og brugt til trinopklodsning. Jeg kan intet bevise, men som jeg har sagt før – genbrug er ikke nogen ny ide. Midt inde i koret fandt man yderligere en trapezformet gravsten fra samme periode, men uden udsmykning. Jeg vil senere komme ind på de grave, man fandt i tårnet.

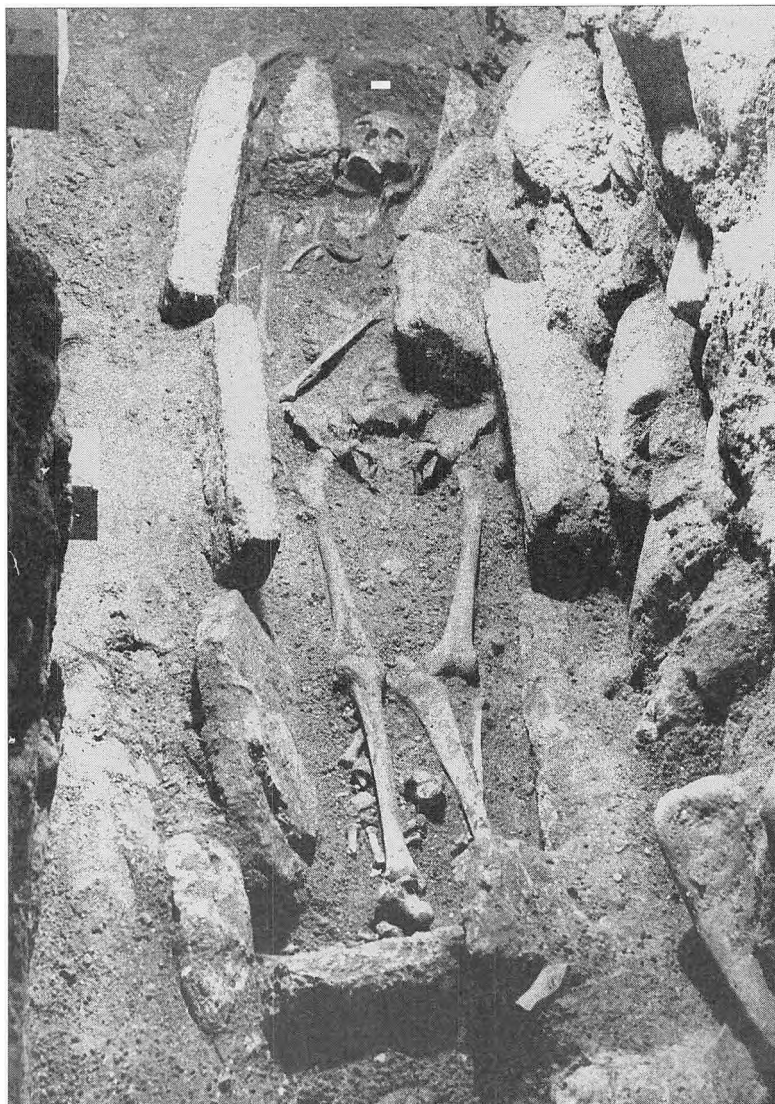
I fase 4 er der kommet to tilbygninger mod syd, nemlig dels våben-

huset foran den gamle mandsdør, men så også et sakristi, og det er usædvanligt, at det ligger på sydsiden. Begge tilbygninger er i røde munkesten, og på nordvæggen er kommet to støttestøtter – ligeledes i munkesten.

Skal vi lige vende tilbage til fase 2 – tilbygningen af tårnet. Tidsmæssigt er det blevet betalt af Sune Ebbesøn, eller af hans søn Ebbe, men jeg tror mest på Sune, for havde Ebbe været byggherre, var tårnet sikkert blevet bygget i munkesten, der var det fremherskende byggemateriale i perioden 1186 – 1208, hvor Ebbe skrev sig til Knardrup, jordbesidderens stamhus. Hvideslægten ejede stadig hele området her.

I 1282 dør fru Cecilie på Langesøhus. Hun var som sagt datter af Peder Ebbesøn på Knardrup, og hun var en så betydelig dame, at hendes død omtales i Ældre Sjællandske Krønike således: »1282, Dronning Margareta og Absalons hustru, fru Cecilia, døde.« Dronningen er Christoffer I's enke, Margrethe Sambiria.

I 1971 lavede man også en 90 cm bred søgegrøft tværs igennem tårnets gulvflade. Her opdagede man 6 grave. Det skal lige gentages, at tårnet jo blev bygget ud i en kirkegård et stykke tid efter selve kirkens opførelse, hvorved tidligere fritliggende grave kom ind i kirken. Søgegrøften afslørede 6 grave, hvoraf de 4 var jordgrave, medens en frådstensgrav

Herover ses mandsgraven i tårnrummets nordre side. Fundamentet er det oprindelige fra tårnets bygning, så beretningen fra 1767 om, at der blev lagt et nyt fundament i 4 alens dybde til tårnets genopbygning er ikke korrekt for indersiden. Knoglerne ligger 1,79 m under overfladen. Gravningen viste i øvrigt, at fundamentet var sten, sat i mørtel til en dybde af 1,19 m og i jord yderligere 40 cm ned.

og den vestlige del af en munkestensgrav blev opmålt.

Frådstensgraven er tidligere omtalt, idet den blev ramt, da fundamentet til tårnet i sin tid blev gravet og støbt, og nu viste den sig at være opbygget af ca. 10 cm tykke og 30-35 cm høje frådstensplader. De tre sten, der dannede hovedrummet, var dog 10 cm lavere. Graven var overdækket med frådstensplader af samme slags. Tilsyneladende var der ikke benyttet mørtel ved gravens bygning, men mørtel på pladerne viste, at de tidligere havde været anvendt som bygningssten/plader. Ved tårnets bygning var de vestligste sten i nordsiden væltet ind over skelettet. Graven dateres til tidsrummet mellem skibets og tårnets opførelse.

Da dækstenene var fjernet, udgravedes skelettet af en ca. 180 cm høj mand, der havde armene placeret ned langs med siden. Nogle mindre knogler var en del forstyrret, idet der fandtes hånd- og fodknogler, hvirvler og ribben løst i fylden, og højre lægben lå på tværs over brystkassen. Rotter og mus kan have skylden, men måske har graven også været åbnet, da tårnets fundamentsgrøft blev gravet. Gravens bund bestod af gult undergrundsler.

Hvem er så den gravsatte? Hvor ville det have været dejligt, hvis der var blevet fundet en lille blyplade med et navn indgraveret – f. eks. Ebbe de Bastethorpe – men man fandt intet, og Ebbe påstås i øvrigt at

være blevet begravet i Sorø Klosterkirke. Tidsmæssigt kunne graven ellers passe.

Måske har det været en af mandskabet fra Bastruptårnet – en befalingsmand – for det er en standsperseggrav. 180 cm er også en høj person for den tid – og Hviderne var høje, siges det.

Munkestensgraven lå lidt forskudt mod syd i forhold til tårnrums

midte, og den var opmuret af munkestene i tre skifter. Nordsiden var noget beskadiget af en senere trækistegrav. Hovedrummet var dannet af to munkestene på højkant i hver side. Overdækningen bestod af planker i gravens længderetning. De var sunket ned og lå direkte oven på skelettet. Mørtelspor på oversiden af stenene i den bevarede sydside kunne tyde på, at graven fra første færd var

Kvindegravens overkant lå 1,53 m nede med knoglerne i 1,87 m's dybde.

tegl-dækket, og at plankedækningen var sekundær. Der afdækkedes skelettet af en kvinde, som havde armen korslagt over brystet. Gravens bund bestod af et ca. 2 cm tykt mørkellag.

I denne grav lå der heller ikke noget navneskilt, men de korslagte arme over brystet kommer ind som gravskik i slutningen af 1200 tallet, og så kunne det måske være Cecilie Pedersdatter, borgfruen fra Langesøhus, der var gift med Absalon Andersson. Hun døde 1282. Desværre blev et af træstykkerne fra låget ikke dendrokronologiseret, så man kunne se, hvornår det var blevet fældet.

Alligevel synes jeg, at fru Cecilie er et godt bud.

I 1286 myrdes Erik Glipping, og dele af Hvideslægten falder i unåde. Knardrup konfiskeres, og velsagtens også Langesøhus, for Absalon Andersson flytter op til Hallenslevlund ved Tissø. Her dør han i 1288. Jon Litles gren af familien klarer frisa, sikkert på grund af de store tjenerer, Jon har gjort kongehuset siden 1248, hvor han omtales første gang.

Jon Litle har en søn ved navn Peder Jonsøn, der er gift med Regitze, en datter af grev Ernst af Gleichen. Peder Jonsøn ejer land omkring Ganløse og i vort interesseområde, for i 1337 optræder hans datter Ingefred i Esum Klosters gavebog.

Fru Ingefred af Galløse var gift med Lage Ågesøn Panter, der kendes fra 1302-20, og fra 1309-16 var han marsk under Erik Menved. De har ingen sønner, men en datter ved navn Sofie.

Under brev no. 93, dateret 25 Juni, 1337, findes et udskrift fra Landstinget i Ringsted, hvori fru Ingefred »på dommens dag, da alle vore gerninger, de fromme som de skændige, prøves og gengældes, ønsker at kunne høste det evige liv sammen med de troende, som skal stå ved dommerens højre side.

Derfor har jeg, sund på sjæl og stærk på legeme, skænket og frit overdraget de herrer og brødre, abbeden og konventet i Vor Frue Kloster i Esum at besidde min landsby Uggeløse i Lyng Herred, (stavet Vggelosæ in Lywngehæret i det latinske brev), med alle dens tilliggender, agre, enge, græsgange, skove, søer, kreaturer og alle redskaber, samt alt rørligt og urørligt, som hører mig til, roligt og indsigelsesfrit og med rette evindeligt under ubrødelig overholdelse af nedennævnte vilkår.»

Vilkårene begynder med anskaffelsen af et 7 marks voksløys i en stage, der skal brænde dag og nat, og fornyes, når nødvendigt, lige foran kirkens højalter, til evig tid. »Hver Tirsdag skal der for min og mine forældres sjæle holdes en sjælemesse for alle helgener, og hver Torsdag en messe til Kristi Legeme

ved Jomfru Marias alter, foran hvilket jeg har valgt mit gravsted«

For at holde ovenstående får konventet så en gang om året på ottende dagen efter Kristi Legems Fest en bespisning med 4 tønder tysk øl og tre tønder humleøl, med fem retter til middag, og tre til Vesperkost, bestående af fisk, og hvad der passer sig dertil af mælkeprodukter og hvedebrød. »Samme dag skal der gives de fattige i porten en tønde humleøl og 100 brød af passende størrelse til husværelse og lindring for min og alle troendes sjæle«.

Fru Ingefred sætter sit segl under sit brev, og det samme gør biskoppen i Roskilde, hr. Jens sammen med hertuginde Ingeborg af Sverige, Halland og Samsø, 2 abbeder, 2 præster, ridderen Niels Absalonsøn og 10 væbnere, af hvilke en er Jakob Karlsøn. Godset, der gives bort, består af 16 gårde og et gårdsæde.

Da Fru Ingefred jo er kvinde, der ikke har en søn, skal hun ifølge Sjællandske Lov have en værge, der kan føre de juridiske sager igennem systemet, og her udpeger hun ovennævnte væbner Jacob Karlsøn, som hun skal stå ved siden af og holde i ærmet, medens han forelægger hendes gaver for tinget. Det er ejendommeligt ved denne gave, at den først forelægges Landstinget i Ringsted, og dernæst tinget i Tre Herreder i Slangerup og dernæst Herredstinget i Uggeløse. En omvendt rækkefølge ville nok for mig have været mere

naturlig – lavere instanser før højere. Jacob Karlsøn udpeges som værge alle tre steder.

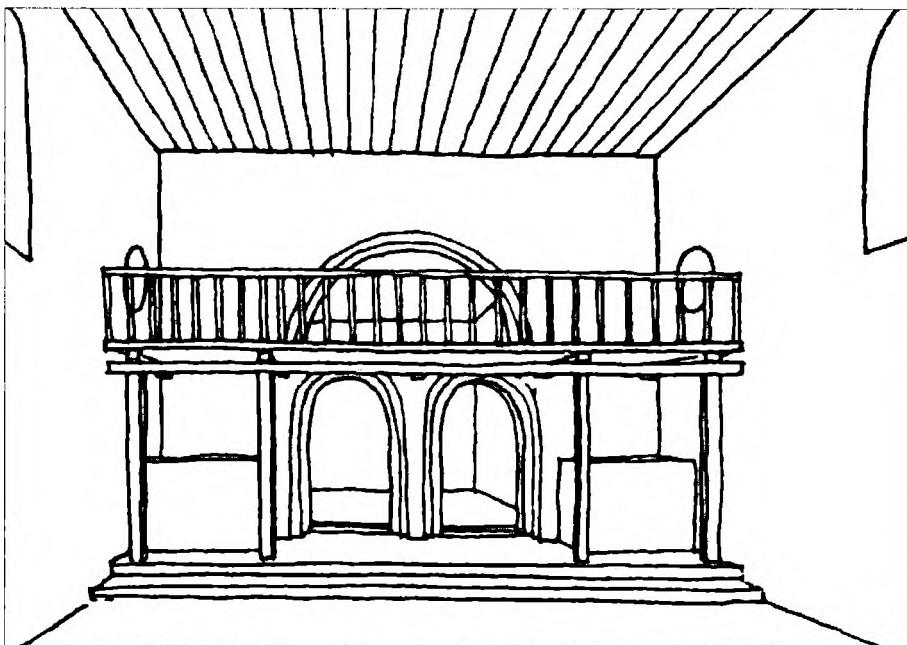
Esrum Kloster overtager nu landsbyen og kirken, og dette synes jeg ville være et logisk tidspunkt for fase 3 – udvidelsen mod øst af skib og kor. Ved arbejdet i kirken i 1971 finder man ud af den indre indretning, der er blevet ændret, således at koret er blevet adskilt fra skibet med en triumfmur, der kun har 2 døre. Korgulvet er blevet hævet, som før omtalt, og man finder aftryk efter bjælker til et pulpitur – et lektorium. Man kommer på sporet ved at finde revner efter tilmuring af nogle umoti-

verede, runde vindueåbninger højt oppe på væggen, og efterhånden faldt brikkerne i puslespillet på plads. Håndværkerne får i rapporten megen ros for at have været yderst skarpsindige.

Et lektorium er meget usædvanligt for en landsbykirke, men var vanligt i stifts- og klosterkirker, for i middelalderen var det nødvendigt i sådanne kirker at adskille – ved en mur med lukkede døre – præsteskabets i koret fra menigheden i skibet. Den faste mur dannede bagvæggen for det tømrede lektorium, der åbnede sig mod menigheden i skibet – mod vest – og dannede baggrund for sogne-

eller helligkorsalteret, der var menighedens alter, medens kirkens højalter skjultes i koret. Under lektoriet stod to altre, et i syd og et i nord. Lektoriet indgik som et fast led i de rituelle handlinger, der krævede et større præsteskab.

Hvorfor så et lektorium i en kirke, der kun har en præst? På det spørgsmål kan man jo kun gisne om svaret. Måske var det vigtigt for klostret at vise storhed i den by, hvor Herredstinget lå – selv om det kun var en landsby – for der kom jo prominente personer til tingsmøderne, og måske var der fremtidige donatorer iblandt dem, så i perioder har der måske været flere præster på de store kirkedage. Man kan gætte på mange muligheder. Lektorierne forsvandt med Reformationen i 1536, men inden da havde de udviklet sig til på midten at have et fremspringende parti, hvorfra præsten prædikede til menigheden – en lektorieprædikestol. Vi har to tilbage i Danmark fra 1500 tallet, i Ulfborg og Thise, begge i Jylland, men der findes også nogle i Skåne. Der har jeg besøgt den i Kropp Kirke, hvor den stadig sidder på sin oprindelige plads. Den er meget stor og tung i sin konstruktion med en trappeopgang i triumfmuren. Lektoriet i Uggeløse har været meget lettere i sin konstruktion, hvis man skal dømme efter bjælkesporene, og opgangen må have været en smal stige bag midterpillen mellem de to døre. Lektoriet har sikkert overlevet Reformationen.

Nationalmuseets bud på kirkens indre efter udvidelsen mod øst af skib og kor.

Jeg har tidligere omtalt, at fru Ingefred havde en datter. Hun er åbenbart ikke blevet tilgodeset, da klostret i 1337 får Uggeløse landsby, måske fordi hun var ung, og fordi fru Ingefred stadigvæk var velstående. Børn bliver jo hurtigt gifteklare, og Sofie bliver gift med en ridder af holstensk slægt, Hartvig Krummedige til Kærstrup på Tåsinge.

I 1345 dør så fru Ingefred, og Sofie skal arve, men der er ikke meget at arve, for dels er Uggeløse godt 7 år før blevet givet til Esum Kloster, og dels er Lindholm og Mørdrup 3 år senere blevet pantsat for 100 mark sølv. (Historien om Lindholm og Mørdrup er allerede fortalt). Hartvig Krummedige føler, at Sofie er blevet snydt, og han lægger sag an mod Esum Kloster. Det får han – som også allerede sagt – ikke noget finansielt ud af, men blot 18 års stridigheder med Esum Kloster. Han undskylder sig med uvidenhed om den gældende lov.

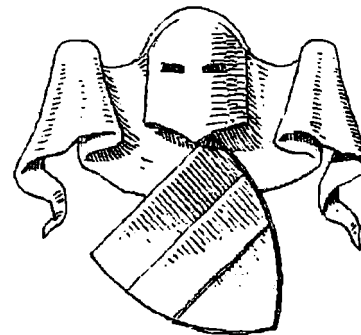
Esum Kloster beholder Uggeløse i 100 år – til 1437 – hvorefter landsbyen sammen med Uvelse bortforpagtes til Anders Nielsen af Dronningholm for hans livstid. Han er af slægten Jernskæg, der som våben fører en hvid muslingeskal – en Ibskal – i blå. Måske har hans datter, Cecilie overtaget forpagtningen, for hun nævnes til Dronningholm i 1457, men godset kan også være gået tilbage til Esum Kloster, indtil det den 14. Maj 1465 mageskiftes med gården

Tinkerup, der ligger i Græsted sogn. Den ejedes af Axel Lagesøn Brok, der også ejede Hil-lerødsholm og Græse Hovedgård. Tinkerup – som jeg ikke kan spore – må have været meget ønskværdig for munkene, for de giver både Ugge-løse, Uvelse, Lindholm og Mørdrup i bytte. Det er meget bekvemt for Axel Lagesøn, der så får besiddelser, der ligger meget tæt på hverandre.

På et senere tidspunkt må mageskiftet være gået tilbage til Esum Kloster, for i godsoptegnelsen derfra i 1497 nævnes Uggeløse med 17 gårde, Uvelse med 15 gårde og Mørdrup med 2 gårde. Lindholm er ikke med.

Efter Thiset gengiver jeg herunder våbenskjoldene for slægten Brok og for slægten Jernskæg.

Herunder Brok – en blå bjælke i hvidt. Niels Brok nævnes 1293.

EFF. THISET

Uggeløse Kirke i dag.

Derefter Jernskæg – en hvid Ibskal i blåt. På hjelmen 2 blå vesselhorn, ofte hver besat med 3 eller 4 hvide Ibsskaller. Slægten er uradel på Sjælland og uddøde i 1513.

Reformationen kom i 1536, og Kronen overtog den katolske kirkes og klostres ejendomme. Selv om munkene fortsat fik lov til at bo på Esrum Kloster, så skete der en ændring med patronatsretten til Uggeløse Kirke, idet den fra 1539 blev underlagt Helligøjsthuset i København. Det er selveste Johan Friis, kongens indenrigskansler, der stiller forslaget til Christian III, og det godkendes. Brevet lyder således på næsten nutidigt dansk:

»Prioren udi Helligøjsthus i København fik brev på Uggeløse Kirke med tienden og al anden rettighed, som med rette der tilliggende er, til de fattige deres ophold der sammesteds til evig tid. Med de sædvanlige klausuler og betingelser (på latin). Dato København fredagen næst efter Sankt Peter i lænker dag, år mdxxxix.

Relator Johan Friis, kansler.»

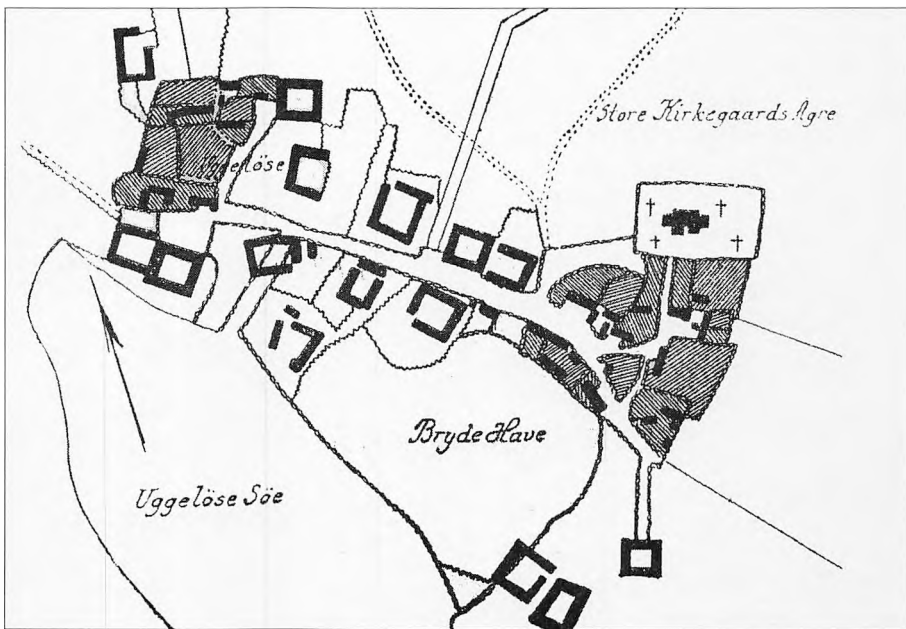
Omregnet til vor tidsudmåling bliver det den 8. August, 1539. Det kan synes pudsigt, at man reformerer kirken til at følge Martin Luther, men at man stadigvæk benytter de katolske mærkedage i kalenderen.

Helligøjsthuset i København blev grundlagt i 1296 som et hospital for syge og fattige af Københavns daværende biskop Johannes Krag. Under sit besøg i Rom 1475 fik Christian I pavens godkendelse til at lade det omdanne til et kloster under Augustiner ordenen, der så overtog pasningen af de syge. Hospitalet fortsatte efter Reformationen, men kom altså til at mangle penge, da munkene forsvandt, og fik derfor tienden fra Uggeløse – og sikkert også andre – kirker.

Ordningen kom nu ikke til vare til »evig tid«, men frem til 1570, og i denne periode holdt Helligøjsthuset en kapellan ved Uggeløse Kirke.

I øvrigt blev hospitalet – sammen med andre lignende institutioner – senere samlet til den stiftelse, der fik navnet Vartov. Den nuværende Helligåndskirke ligger ved siden af resterne af det gamle hospital nær ved Amagertorv. Helligåndskapellet er den sidste rest af klosteret, der heldigvis undgik luerne ved Københavns brand i 1728, og dermed blev middelalderens eneste overlevende bygning.

Herunder ses Uggeløse landsby i en plan fra før udflytningen i 1786. Det er faktisk en randbebyggelse rundt om området kaldet Bryde

Have, der strækker sig ned imod søen. En bryde er en bestyrer af en større gård. Måske har det gamle herredsting ligget her i haven – op mod vejen – med kirken som bagkulisser og med søen som forgrund. En landskabelig central og flot placering – kun et gæt.

Man kunne også gætte på pladsen mod vest lige neden for kirken, hvor der nu er parkeringsplads.

Herunder ses kirken fra nordøst. På koret anes udvidelsen mod øst, idet man kan se, at kampestenene afløses af munkesten. Det ses også, at skibets vægge er blevet højere.

Stræbepillen har ligeledes fået nogle kampesten indmuret for at

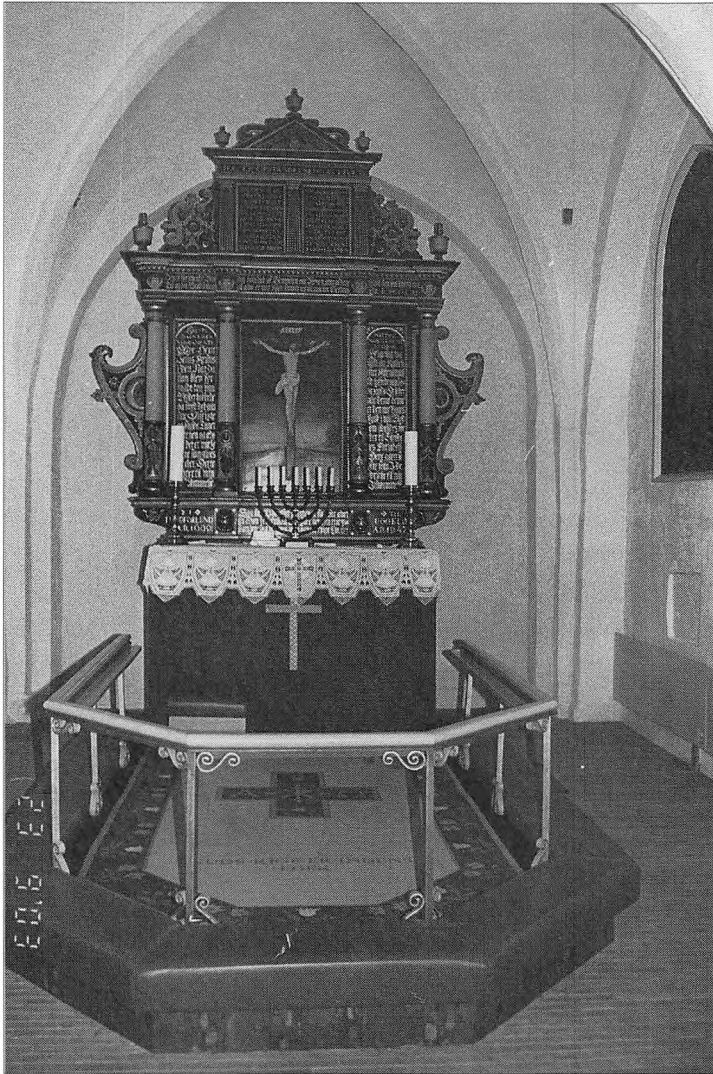
Herover den middelalderlige, svært forbuggede kalksandsten, der kan have dækket frådstens-graven, der blev fundet i tårnet. Senere blev den til understen for et trappe-trin til koret.

ligne det øvrige murværk, selv om den sikkert er kommet til på et langt senere tidspunkt.

Nu forlader vi middelalderen for at fortælle lidt om kirkens inventar.

Uggeløse blev i 1841 ramt af den "Skandinaviske fornyelsesbølge", der i Norden lagde mange middelalderkirker øde. Her var det heldigvis kun inventaret, der blev ofret. Det rigt udskårne alter fra 1597 og den fornemme prædikestol fra 1629 blev "udskiftet". Man solgte det gamle, og man fik nyt, der fulgte tidens mode. Det "nye" alter med tavle stod til 1946, hvor det blev udskiftet igen med et fra Nationalmuseets magasin. Det er fra 1600 tallet og var deponeret fra Lundforlund Kirke før 1916. Alterbilledet er dog fra 1947, Kristus

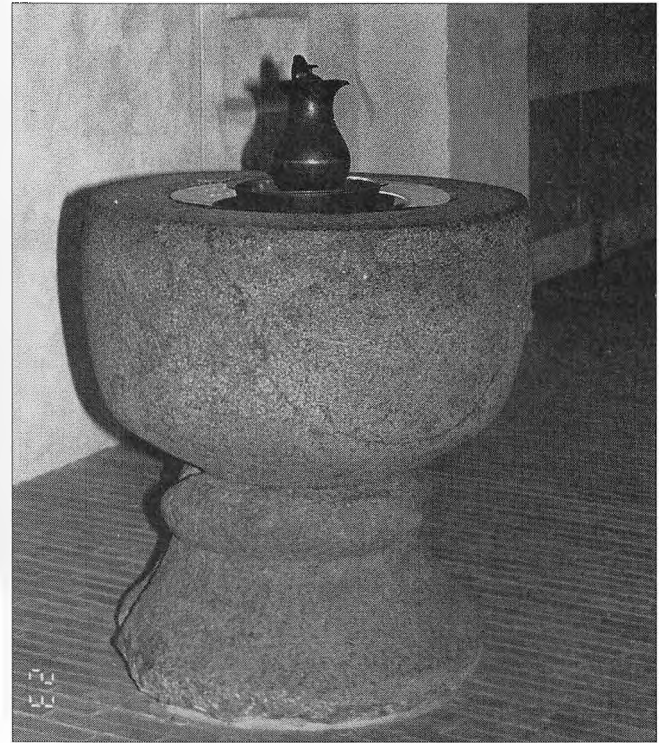

Her ses alterpartiet som det ser ud den 23. Sept. 2003.

på korset, men det kaldes oftest i folkemunde »Jesus med damelårene» – ikke just flatterende, men meget

beskrivende. Alterbilledet fra 1841-alteret, Jesus med 6 apostle, hænger nu i koret. Prædikestolen er stadig model 1841 – meget prunkløs.

Nedenfor ses den romanske døbefont. Den er meget enkel i sin udformning, og smukt udhugget i granit. Den er sikkert fra den første stenkirkens tid, men kunne stilmæssigt sikkert også have stået i den trækirke, vi ikke kender så meget til, bortset fra det føromtalte aftryk af dens hammerbånd.

Sankt Hans' gilde i Uggeløse

Det ældste gilde, jeg har kendskab til, er Sankt Peters Vasaller, der var aktivt på Svend Estridsøns tid. Han var selv medlem af det, og det samme var mange af hans mandlige arvinger. Det siges, at det var derfor, sønnen Svend deltog i det første korstog, hvor han i øvrigt omkom i 1097 i Lilleasien. Ellers er det mest kendte gilde sikkert Sankt Knuds Gilde i Slesvig, hvor gildebrødrene jo hævnedes Knud Lavards død ved at dræbe den besøgende kong Niels i 1134.

Gilderne hører til i bysamfund, oftest hører man om gilderne i købstæder. Ordet gilde kommer fra oldnordisk gialdæ, der betyder at yde tilskud eller betale, og mest benyttes ved festlige lejligheder, for eksempel holdtes der ofte i landsbyer gildefester med et religiøst indhold, høstgilder o.lign.

Ovennævnte gilde i Slesvig kaldtes desforuden et hezlagh, et edslag, og en gildebroder benævntes som en ethbrothær, en edsbroder, på latin en frater conjuratus, og det vil altså sige en samling mennesker, der ved aflæggelse af et løfte, en ed, har svoret at hjælpe hinanden. Det er en videreførelse af hedenskabets fostbroderskab, der dog oftest kun var mellem to personer, men som her

altså gælder for en hel gruppe. Gildets vedtægter var skrevet ned på et stykke skind – en skrå – og det kaldte man så vedtægterne, af hvilke en del er bevarede.

Gildet havde også et segl, med hvilket oldermændene beseglede gildets bestemmelser udadtil. På seglet afbildedes den helgen, til hvilken gildet var indviet. Det var tit nationale helgener, som f.eks. Knud Lavard, eller Knud den Hellige. Der var også i Rødding et gilde med Erik Plovpenning på seglet, og det skønt Erik aldrig blev officielt helgenkåret af paven. 2 eksempler på segl ses.

*Knudsgildesegl fra Slesvig c. 1225-50. Rytteren forestiller Knud Lavard som Hertug.
Efter »Tidskr. f. Kunstindustri« 1899.*

*Segl fra Eriksgildet i Rødding.
(Nationalmuseet).*

Der var også et Sankt Knuds Gilde på Læsø, og det stod for saltsydningen, samt for salget af det færdige produkt. Man ser en glidning fra gensidig hjælp i trængselstider til fælles indsats i handel, der kan give lokalsamfundet fælles goder, fordi der ved handel bliver penge til rådighed for fællesskabet.

En skrå er bevaret for Sankt Hans' gilde i Uggeløse, og den er fra 1375, men gildet kan være noget ældre. Gildets værnehelgen er Sankt Johannes den Døber, måske fordi han anses for at være den stærkeste og største forkynder efter Jesus. Andre muligheder er, at han har været hovedpersonen i de føromtalte landsbygilder med religiøst indhold,

eller måske, at han har været værnehelgen for Uggeløse kirke – vi ved det ikke, og grunden gives ikke i selve skræen.

Det var trængselstider for Danmark, idet Erik Menved med sine stormagtsdrømme havde kørt den danske stat bankerot. Han havde pantsat de fleste af kronens indtægtskilder til de holstenske grever mod kontantlån til pomp og pragt. Da Christoffer II kom på tronen ved Eriks død i 1319, var kassen næsten tom, så det var en umulig opgave at regere ordentlig, og hans afgang og tilbagekomst hjalp intet. Greverne Johan og Gert overtog det hele, og de kørte landet hårdt. Der var således rigeligt brug for et sikkerhedsnet for de betrængte borgere.

Christoffers søn, Valdemar, fik gradvis sat tingene på plads – så meget, at han fik tilnavnet Atterdag – det var en »atterdag« for det danske rige.

Uggeløse var jo ikke bare en almindelig lille landsby, men herredets tingstedsby. Herredet var godt nok opkaldt efter Lyngø, der normalt anses for at være den ældste by, men Uggeløse Kirke har haft et lektorium, et pulpitur, der i skibets østre ende har strakt sig fra dets nordmur til dets sydmur i højde med triumfbuens underkant. Det ses normalt ikke i andet end stifts- og klosterkirker. Det kan have haft noget at gøre med kirkens placering i forhold til Bastrup tårnet og Langesøhus, hvor slægten

Hvide har resideret. At man inde i kirkens sydmur fandt et aftryk af en planke, der har været benyttet som hammerbånd i en stavkirke, bekræfter jo kun, at Uggeløse er en meget gammel by.

Vi skal tilbage til skræen, der er affattet på latin, og den er udgivet af C. Nyrop i Danmarks gilde- og lavskræer fra middelalderen, 1 bind, pag. 101 ff. Teksten lyder således:

I Faderens, Sønnens og den hellige Ånds navn, Amen.

Dette er love og retsbestemmelser for gildet i Ygheløse, som oldermanden og de andre gildebrødre i samme gilde endrægtigt har udfundet og bestemt til ære for den almægtige Gud og hans moder, den hellige Jomfru Marie, og den hellige Johannes den Døber, og for deres sjæles frelses skyld.

§ 1. For det første er det bestemt, at gildet selv skal stå åbent for de gode og være lukket for de onde, og skal skaffe hver uberygtet mand hans ret.

§ 2. Item den, der vil komme ind i gildet, skal være en uberygtet mand og en bekvem person, og ved indtrædelsen give 1 øre penge. (Her er tilskrevet med anden hånd: 3 skilling.)

§ 3. Item den kvinde, som optages, skal give en tønne øl på sådant vilkår, at hun aldrig skal »rede gerd.« (Dvs. bidrage til de fælles gæstebud.)

§ 4. Item skal der være 4 gildeskaffere, og den af dem, der nægter at »rede gerd«, når turen dertil rettelig

kommer til ham, skal betale 2 øre og rede næste gang. Men hvis han nægter det anden gang, skal han betale en halv mark i mulkt.

§ 5. Item den, der afhugger sin gildebroders lemmer eller dræber sin gildebroder eller offentlig gribes i tyveri, af disse tre grunde skal han udstødes af gildet.

§ 6. Item den, der sårer sin broder eller rammer ham med sin lanse, han skal bøde en halv mark til brødrene.

§ 7. Item den, der giver sin broder et slag i ansigtet, eller trækker ham efter hårene, når brødrene drikker sammen, han skal betale en halv mark.

§ 8. Item, hvis en gildebroder, hvad Gud forbyde, dræber en anden, som ikke er gildebroder, da skal hver af brødrene hjælpe ham med 1 skilling penge. Og således til hele bøden, nemlig 40 mark, skal hver af brødrene udrede 1 skilling.

§ 9. Item, hvis nogen af brødrene får en så svær sag, at han ikke kan forsvare sig på mark eller eng, da skal oldermanden sige alle brødrene dette, på det at de skal komme sammen til ham med deres våben til hjælp, og så mange skal der udvælges ham efter oldermandens råd, som er nok til at hjælpe ham mod hans fjender, og den, der unddrager sig, han skal betale en øre penge.

§ 10. Item hver broder, der skal udrede en bøde, som er mindre end 40 mark, med ham skal en hver broder udrede 5 penninge.

§ 11. Item den, der for retten ikke yder sin broder hjælp, om han ved derom (d.v.s. at broderen trænger til hjælp), han skal bøde 2 øre penge. Men den, der ikke hjælper sin broder i en retssag, når denne er i sit hjem, han skal betale 15 penninge.

§ 12. Item enhver, der kan hjælpe sin broder, når han er stedt i nød, og ikke hjælper ham, han skal betale to øre.

§ 13. Item den gildebroder, som i et så svært tilfælde, eller et tilfælde, hvor han ikke kan være sikker i sit eget hus, ham skal brødrene, hvis han får lejlighed til at slippe bort og beder om deres hjælp, følge til havet og vente på strandbredden, så længe, til åren ikke kan ses længer, eller til skoven en mil ind i den, og den, som ikke gør det, om han har fået sikkert bud derom, så skal han bøde en halv mark.

§ 14. Item, hvis en gildebroder dømmes en anden broder, som også er medlem af gildet, efter lovene, så skal han sammen med ham betale en trediedel af hele hans bøde.

§ 15. Item, hvis en broder stævner en anden for retterting eller mægtige mænd uden oldermændens tilladelse, så skal han betale en halv mark.

§ 16. Item den, der hemmeligt anklager sin broder for mægtige herrer, han skal anklages og forsvare sig efter samme gildes love, eller betale en halv mark til brødrene.

§ 17. Item den, der påbyrder sin broder en sag, der tidligere er bødet

og afgjort, han skal betale 1 øre penge.

§ 18. Item, hvis nogen bagvasker sin broder med onde ord, skal han betale to øre, dog oldermænden og skriveren dobbelt. (Denne paragraf er overstreget).

§ 19. Item hver af brødrene, der lider ildebrand, ham skal enhver hjælpe med fem (seks) penninge. Den, der ikke gør det, skal bøde 1 skilling.

§ 20. Item den, der bliver ved at tale uden oldermændens tilladelse, han skal betale en skilling.

§ 21. Item den broder, der falder i fattigdom, og i alt har overholdt gildets love, han skal drikke frit, og både i liv og efter sin død få støtte af broderskabet.

§ 22. Item hver af brødrene, som har begået drab, den som ikke, når han er kaldt til hjælp, følger ham til retterting for at skaffe ham fred, han skal betale en halv mark.

§ 23. Item, hvis nogen broder bliver fangen, eller lider voldelig overlast på sin person eller sine ejendele, den der ikke hjælper ham, skal betale to øre.

§ 24. Item, hvis nogen broders hoppe (økanøt) dør fra midten af april, indtil der er udsået, ham skal hver af brødrene hjælpe een dag med eet økanøt eller 5 penninge. Den, der gør anderledes, skal betale 1 skilling.

§ 25. Item, hvis nogen af brødrene bliver syg i tiden fra Hellig Olafs dag

til Mikkelsdag (29/7 – 29/9.D.J.) ham skal enhver hjælpe med tre penninge eller een dags hjælp i høsten.

§ 26. Item, hvis en gildebroder dør, skal brødrene våge over ham og følge ham til graven. Den, der handler anderledes, skal betale 15 penninge uden lovligt forfald. Lovligt forfald er følgende: sygdom, søgen efter bortløbet kvæg, og stævning for en dommer eller mægtig mand.

§ 27. Item den, der ikke våger med, han skal betale 5 penninge.

§ 28. Item den, der ikke kommer, før båren bæres ud, han skal betale 10 penninge.

§ 29. Item den, der ikke kommer før graven kastes til, han skal betale 15 penninge.

§ 30. Item skal der holdes messe på begravelsesdagen af gildet for den døde, og læses Psalmer af alle brødrene i 7 dage; den, der handler anderledes, skal bøde 1 skilling.

§ 31. Item mærk, at der er tre fællesmøder, St. Hansdag (24/6), Mortens Dag (11/11) og den fjerde dag i påsken. Den, der ikke møder, han skal betale en skilling.

§ 32. Item dagen efter St. Hansdag skal der holdes messe, og den som ikke møder til den på samme dag, han skal betale en skilling.

§ 33. Item hvis nogen skaffers bænke, medens gildet drikkes, falder eller går i stykker, skal han betale 1 øre og gøre bænken i stand igen.

§ 34. Item den, der fordriver en broder eller en søster fra vedkommen-

des plads, han skal betale 1 øre penge.

§ 35 Item den, der er efterladende i sin bestilling, hvad den så er, skal betale 1 skilling.

§ 36. Item den, der kaster op eller gør noget andet afskyeligt i gildehuset, skal give 1 øre.

§ 37. Item den, der spilder af drikkehornet, skal give 5 penninge, og for at spilde så meget som et bæger af drikken, skal han give 1 penning.

§ 38. Item den, den kaster sin gildebroder omkuld i hans bolig, i to brødres nærværelse, han skal bøde en halv mark penge til brødrene, og holde ham skadesløs, som han har kastet omkuld.

Herefter med en noget senere hånd:

§ 39. Mærk, at enhver af brødrene på en gildebroders begravelsesdag, skal udrede eller tilbyde een penning, og til at læse Psalmer to penninge.

§ 40. Item omkring St. Hansdag (24/6), når gildebrødrenes sammenkomst, som kaldes Stephnæ, holdes, skal hver gildebroder udrede 4 penninge til messer og til at læse Psalmer for alle de afdøde gildebrødre. Den, der ikke udreder dem, skal betale to øre.

Herefter med en tredje hånd:

Anno Domini 1537.

§ 41. På dansk: Item, hvo som gildebroder er og ej tilbærer og ej

søger sin mad med, han skal bøde 1 td. øl til alle brødrene.

Herefter med en fjerde hånd, ældre end den tredje:

§ 42. Item 10 sk. »sielletørdtt« (en pengegave, der ofres i messen for den døde broder) på dagen efter St. Hansdag, når der holdes stævne.

Han må gå ud fra, at når kvinder optages i gildet, så burde de samme regler gælde for dem, måske med undtagelse af, at komme til hjælp med våben. Jeg har dog lidt svært ved at forestille mig stoute bondekoner sidde og drikke af samme ølhorn som mændene. Der har nok været andre regler for kvinderne.

Brødrene i gildet, der overholdt alle skræns paragraffer, er kommet til at kende hinanden temmelig godt, og har der været brodne kar, er det hurtigt blevet opdaget, og de er blevet luget ud af fællesskabet. I store bysamfund regnedes gildebrødre derfor for mere end almindelige mennesker. Ved en rettergang på landet krævedes det, at den sigtedes mededsmænd blev udtaget blandt hans slægtninge, i en købstad krævedes det, at den sigtede skulle værge sig med et nævn af hans højeste lag, d.v.s. det fornemste af de gilder, han var medlem af. Det står i Jyske Lov. Senere ses det, at 6 gildebrødres ed svarer til en ed af 12 mænd, der ikke var gildebrødre.

Gilderne var også en del af det kristne liv. Hvor man i hedenskabets

tid ved fester havde drukket et minne for Thor eller Frø, drak man nu et minne for Jomfru Maria eller for den helgen, gildet var viet til. Det var pålagt brødrene at øve kærligheds/barmhertigheds gerninger, og de havde meget ofte et alter i stadens kirke.

Måske har det søndre sidealter i Uggeløse Kirke været indviet til Sankt Johannes den Døber, og det nordre som sædvanligt til Jomfru Maria. Vi får det næppe nogensinde at vide.

Jeg ville umådelig gerne have bragt et billede af seglet fra Sankt Johannes den Døbers gilde i Uggeløse, men det har været mig umuligt at finde. Ej heller har jeg kunnet finde andre Sankt Johannes gilder i andre byer. Sankt Knuds gilderne er de mest almindelige – enten de så er til minde om Kong Knud den Hellige eller Hertug Knud Lavard, og jeg har udvalgt nogle specielle sigiller.

Herover et segl, hvor den latinske tekst lyder: »Sigillum Conviviarum

Otzensius Sci Kanuti de Rings.» Jeg vil oversætte det som »Segl for den Odensianske Sankt Knuds fællesskab i Rings«, og så står der »t a d« til højre for den afbildede figurs hoved, og så bliver det til Ringstad, eller Ringsted – Sjællands tingstedsby. Den afbildede figur er så kongen, siddende med scepter i højre hånd og et mærkeligt rigsæble i venstre. Gravøren har ikke været for god til teksten, siden der ikke var plads til de tre sidste bogstaver, og rigsæblet minder lidt om en sportspokal. Ifølge min gamle kildebog, hvor jeg har billedet fra, skulle det være »Knud Hertugs gilde i Odenses segl.« Jeg er ikke enig i den tekst.

Herover et senere segl, hvor der står: »Sigillurn Conviviis Sancti Kanuti Ringstadensus«, som jeg oversætter til : »Segl for det Ringstedske fællesskab for Sankt Knud.« Det er sikkert efterfølgeren til det første segl, hvor kongen sidder i en stol, der minder

meget om vikingetidens – medens tronen på det andet segl er mere pompos, og scepter og rigsæble korrekte. Hvis det første er fra 1200 tallet, så er det andet ca. 1450.

Gravøren har her været meget sikker.

Herunder endnu et segl fra Knud den Helliges gilde. Den latinske tekst siger: »Segl for Sankt Knuds fællesskabet i Aalborg«. Byen staves Alebur.

Knud den Helliges Gilde i Aalborg.

Knud den Helliges Gilde på Læsø.

Til sidst seglet fra Læsø. Her sælger Knud den Hellige Syde Salt, der fremstilles ved inddampning af havvand ved kogning – og man brugte i middelalderen så meget brænde til fremstillingen, at Læsø blev skovløs i mange år.

Billedet stammer fra en saltpose med havsalt, som jeg fik foræret for et par år siden. Man har genoptaget den gamle fremstillingsmetode, men brændet kommer udefra, og saltet sælges til turister.

Det er godt, at ikke alle gamle traditioner forsvinder.

Lynge kirke og landsby

Den 21. Maj 1085 har vi den første bevarede skriftlige omtale af navnet Lynge, og det endda ikke som by, men som del af navnet på herredet – Lynge Herred. Det sker i et gavebrev, som Knud den Hellige udsteder, hvori han skænker et par gårde i Børstingerød til domkirken i Lund, sammen med en hel del andre ejendomme på Sjælland, af hvilke domkirken så får indtægterne.

Sigillet fra gavebrevet.

Både gavebrev og segl er gået tabt. Som krigsbytte var de bragt fra Lund til Stockholm, og da Drottningholm Slot brændte i 1797, brændte gavebrevet også – med sit store vokssegel. Heldigvis var der taget kopier af brevet, og voksseglet var blevet aftegnet i naturlig størrelse – ca. 15 cm i diameter – og der var motiver på begge sider. Visse heraldikere mener, at Knud den Hellige havde ladet sit segl lave efter en model, der efter 1066 blev benyttet af Vilhelm Erobreren af England – forsiden visende kongen siddende som regent med rigsæble, (Vilhelm har også scepter i sin højre hånd), og kontrasigillet – bagsiden – visende kongen til hests. Knud er på jagt med sin falk, medens Vilhelm er krigsmand med lanser. Knud planlagde jo et erobringstogt til England, som blev udsat til foråret 1086, og der skulle seglet så have været i brug. Det endte, som bekendt, med et oprør, Knuds flugt og hans senere drab i Sankt Albani Kirke i Odense.

Vi kan nu gå ud fra, at i 1085 fandtes Lynge by, som herredet er blevet navngivet efter, idet man som regel opkalder det efter områdets ældste by. I øvrigt viser fundet af de tre parlurer i Brudevælde Mose, at der allerede i bronzealderen har været et rigt kulturområde her omkring.

Om den første landsby har haft en trækirke, ved vi ikke, for der er ikke fundet spor af en i den nuværende kirke. Den første stenkirke i Lynge var ikke nogen imponerende kirke – et skib på ca. 10 meter i længden med et lille kvadratisk kor. Den var bygget i kampesten med frådstens indfatninger omkring døre og vinduer. Loftet har sikkert været et fladt træloft. Der har været de to små sidealtre ved korbuen, mod nord indviet til Jomfru Maria og mod syd til kirkens værnehelgen – hans navn har vi ikke mere. Der har sikkert været murede hænke i vest, nord og syd til de svagelige, for i den katolske gudstjeneste stod man mest op – eller lå på knæ. Døbefonten har sikkert stået i skibets midtakse ud for kvinde/mandsdørene. Kirkens hovedalter har været gemt bag den lukkede dør i triumfbuen, for i koret kom kun præsterne. Den første kirke har ikke haft tårn. Alt sammen det normale mønster for en landsbykirke.

Det hævdes, at Skjalm Hvides søn, Toke, omkring 1160 – 70 har skænket landsbyen Lynge til Sorø Kloster. Det kan udmærket være tilfældet, og hvis det er rigtigt, så er det også meget sandsynligt, at Toke har betalt den første kirke. Jeg har set et årstal – 1140 – måske er det rigtigt. Der

ligger også en landsby ved navn Lyngø i Alsted Herred, meget tættere på Sorø, måske er det den? Absalon, der nævnes som donor i Sorø's gavebog, kan have byttet sig til den. Tilbage til vores Lyngø.

I slutningen af 1200 tallet bliver kirken udvidet med ca. 5 m mod vest, og man indsætter nye vinduer mod nord og syd oppe ved korbuen – med karme af kridtsten.

Hvideslægtten havde også godser på Stevns, og man benyttede meget tit kridtsten til kirkerne dernede, men vi ser det ikke så tit her oppe. Kridtsten er jo blød at arbejde i, så måske er det stenmesterens eget ansigt, der pryder den ene karm.

Kirken følger moden – og omkring år 1450 – lidt før eller lidt senere – bliver der slået hvælv i Lyngø kirke, og koret bliver ombygget. Skibet får 3 hvælvfag i munkesten, koret og sakristiet 1 fag hver. Isefjordmesteren (1460-80) dekorerer kirkeskibets og korets hvælvinger.

Kirkens tårn må også være kommet på omkring dette tidspunkt, for kirkens første klokke vides at have været fra 1431 – o.k. – den kan have stået i en klokkestabel, men jeg tvivler. Den blev vist afleveret i 1602 for at blive omstøbt til kanoner. Christian IV manglede våben. Den lille klokke er fra 1490, og den store fra 1599.

Mærkeligt nok omtales tårnet som værende bygget over et træskelet – altså i bindingsværk. Som mange andre steder i landet vedligeholdt man

ikke murværket. I »1669 måtte tårnet forankres til kirken med 16 huller« (protokolcitater), og i 1714 byggede man en skalmur på 2 stens tykkelse på dets nord-, vest- og sydside – 8 m op – som man igen forankrede ind i den gamle mur, og man dækkede fortykkelsen af med tagsten. Det har set mærkeligt ud – med den øverste del i bindingsværk, der dog blev pudset. Endelig i 1721 beslutter man, at nu skal der bygges et nyt tårn, for det gamle gabte »over 1/2 alen fra kirkens murværk« – og det går man så i gang med i 1723. Det bliver det tårn, vi kender i dag, og det bliver behørigt udsmykket med de kongelige monogrammer for Frederik IV og hustru Anna Sophie, samt årstal.

I 1769 var skibets sydmur ved at styrte sammen, men den blev genopsat af de gamle kampesten. 20 år senere gik det rigtigt galt. Der havde længe været et stort hul i taget, regn og fugt trænger ned og hvælvingerne i skibet er ved at falde ned. Da de fjernes, går Isefjordmesterens kalkmalerier til grunde, og i 1790 er der lagt et nyt træloft i kirkens skib.

Under Uggeløse Kirke har vi beskæftiget os meget med det der-værende pulpitur. Faktisk nævnes et pulpitur i Lyngø kirke i 1704, hvor det trænger til maling, og det bliver malet i 1706. I 1732 fjernes det tværgående pulpitur, da det tager syn og høreelse fra koret og prædikestol, og det sættes over på nordvæggen over

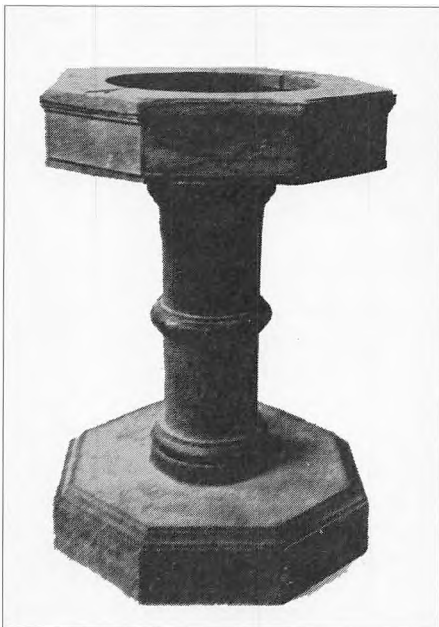

Kirken i Lyngø.

kvindestolene», hvor det males igen i 1740. Det forsvinder helt i 1789 sammen med hvælvingerne. Vi kan altså konstatere, at pulpituret i Lyngø ikke har fungeret som lektorieprædikestol, for en separat prædikestol nævnes udtrykkeligt. Det har siddet på kirkeskibets vestvæg, op imod tårnet, og har altså blot været flere pladser i kirken.

I 1827 sendes den gamle trædøbefont til Frederiksborg Slot. Den kan stamme fra 1600 årene, men efter stilen kan den være fremstillet helt frem til 1767. Den har sikkert afløst den romanske sandstensdøbefont, der havde stået som blomsterkumme i haven, og som i 1907 skænkes til den nyopførte Høsterkøb Kirke. Sandstensfonten har ikke været helt intakt, for ved opstillingen i Høsterkøb fik den nyt fodstykke. Træfonten overlevede branden på Frederiksborg Slot i 1859, så den må have stået i slotskirken, men den blev så i 1964 fra slottets depot afleveret til Nationalmuseet, der for ganske nylig håndfast har nægtet at tilbagelevere den til kirken i Lyngø, hvor den oprindeligt stod.

Da man i 1865 i synsprotokollen skrev: »Det var ønskeligt, om altertavlen og døbefonten måtte blive ombyttede med nye, da de nuværende ere meget smagløse og forældede og til dels uanstændige«, så fik man kort tid efter arkitekt Meldahl til at tegne en døbefont i romansk stil, og den blev udført i det nye materiale –

Herover ses den gamle døbefont til venstre og Meldahls cementfont til højre.

»kunststen«, hvilket er det, vi i vore tider kalder »cement og grus«.

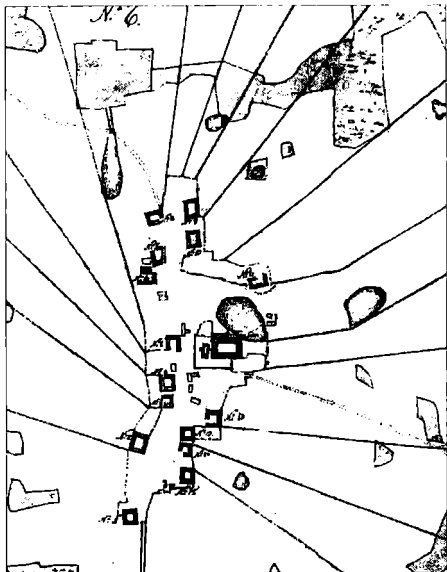
Så meget om kirken, men hvad med landsbyen, der er grundlaget for kirken?

Tidlige oplysninger er yderst sparsomme, og vi kender end ikke antallet af de gårde, som Sorø Kloster overtog med Toke Skjalmsøns gave. Normalt beskrives alt meget nøjagtigt af munkene, så de er i stand til at forsvare deres rettigheder overfor eventuelle arvinger, der måtte bestride, at deres arvegods formindskes. Der kendes eksempler fra Sorø Kloster, hvor det tog 90 år fra det øjeblik Esbern Snare testamenterede

– og tre generationer af arvinger bestred gaven ved ikke at overdrage – indtil Sorø Kloster omsider overtog godset – og de dermed forbundne indtægter. Måske stod kirken stærkere i 1160 end den gjorde i 1203, og Tokes brødre havde rigeligt selv.

Esbern Snares sønner havde ry for at være grådige. Johannes Marsk døde i Lübeck i 1213, Absalon Bælg (eller Fed, han kaldes begge dele) døde 1232, og han var nok den mest griske. Den tredje søn, Niels Mule, der var staller – passede kongens hestehold – var mere moderat. Han havde en søn – Esbern Mule (eller Snerling), der sammen med biskop

Absalon bekostede bygningen af Nørre Åsum Kirke i Skåne. Skønt det sker i 1190'erne, er det mindet med en sten i kirken, der er skrevet med runer. Det er et sent tidspunkt at benytte runer på, for de var jo vikingetidens skriftsprog.

Udskiftningskort.

Ser vi på kortet over Lynges første udskiftning i 1779, så er der 23 gårde og 8 gårdsæder. Man foretog i Lynges første udskiftning, hvilket vil sige, at 15 af gårdene kunne blive liggende, og at deres jorder strakte sig ud fra centrum som strålerne fra en sol. 8 gårde måtte flytte ud på deres marker. Der er ikke vanligt at løse problemerne på denne måde, så bylauget må have kunnet arbejde godt sammen.

I øvrigt var det ved en af de udflyttede gårde, Fuglerupgård, at ejeren, Ole Pedersøn, i et lille mosehul, kaldet Brudevælte, fandt først de seks førromtalte bronzelurer i Juni 1797, og fjorten dage senere deres mundstykker, utvivlsomt ved tørvegravning.

Hvis vi tager antallet af gårde ved udskiftningen i landsbyerne Uvelse og Uggeløse og sammenligner dem med de tal, vi kender fra tidlig middelalder, så er der kun en forskel på en eller to gårde, og hvis vi gør det samme med Lynges, så kommer vi altså til ca. en god snes gårde, plus nogle gårdsæder. Lynges har altså været den største landsby i vort

område i middelalderen, med undtagelse af Slangstrup, der måske allerede havde fået købstadsrettigheder, stærkt hjulpet af den anseelse, som oprettelsen af Cistercienser Nonneklosteret gav.

Stenmesterens signatur.

Lynges Kirke, set mod alteret.

Græse Hovedgård

Græsegård tilhørte under Christoffer II, ca. 1326, Johannes Uffesøn Neb, hvis våben er et sort anker i hvidt. Hans fader, Uffe Nielssøn, kendes 1268, og han havde været drost. Han døde i 1293, men det er usikkert, om han havde ejet Græse Hovedgård. Vore kilder er mangelfulde.

Gården gik i arv til Johannes Uffesøns to døtre, af hvilke den en var gift med Niels Hak, den anden med Johannes Lavesøn Panter.

Niels Hak ægtede siden Marine Jensdatter Galen, som 1396 solgte gården til Johannes Absalonsøn Ulfeld. Johannes Lavesøns datter ægtede Jens Andersen Brok, til hvis efterkommere Græsegård, ligesom Hillerødsholm, gik i arv.

I begyndelsen af det 16'ende århundrede ejedes den således af Mette Albrechtsdatter, gift med Mogens Gøye, (1472- 1544). Han blev rigsråd i 1503 og marsk i 1518. Han havde mange evner, og blev uhyre rig, dels ved arv, men også ved at erhverve købegods. Han blev efterhånden den ledende skikkelse inden for adelen, og blev brobygger til de nye tider, der indtraf efter Reformationen i 1536. Han kunne ikke døje Mor Sigbrit, og han forlod derfor Christian II i 1523, og samme år blev han Rigshofmester. I 1526 gik han

over til Protestantismen, og i 1533 gik han straks over til Christian III og blev dennes første Rigshofmester. Hans datter, Eline Gøye, førte en jordebog over familiens og egne besiddelser, og derfra ved vi, at han byggede et stenhus på hovedgården. Jordebogen er tidens bedste kilde-skrift. Ved hans død arvede hans anden datter, Birgitte Gøye, Græse Hovedgård. Hun var gift med Rigsadmiral Herluf Trolle, og de boede på Hillerødsholm. Ved mageskifte i 1560 overdrog de Græse Hovedgård til Frederik II sammen med Hillerødsholm i bytte for Skovkloster, det senere Herlufsholm.

Som bekendt lod Frederik II Græsegård nedbryde for at benytte materialerne til opbygning af Frederiksborg Slot. Det drejede sig i dette tilfælde kun om munkestenene, for ved kongebrev af 1586 fik borgerne i Slangerup lov til at bruge de ved Græse liggende hugne sten til deres kirkes bygning. (Slangerup Kirke var færdigbygget i 1588). Det har altså været granitkvadrene fra fundamenterne, for de har været for tunge til at transportere til Hillerød, hvor der i øvrigt sikkert har været mere brug for mursten.

Nationalmuseet gravede på borg-banken i 1903, og man fandt funda-

menter af kamp med munkestens rester af et firkantet kernetårn. Det må have været det »stenhus«, Mogens Gøye byggede, og der var rester af andre bygninger i nærheden. Borgbanken var oprindeligt et næs, der gik ud i den sydlige ende af Græse Sø, men den er nu afvandet, så vi har her en borg, der fik samme skæbne som den allerede omtalte Hagerup. Derfor ikke mere om Græse Hovedgård her. Den kom kun med, fordi den havde leveret materialer til Slangerup Kirke.

Slægten Nebs segl 1321, efter H.Petersen.

Hvideslægtens dronninger i Sverige

Vi må begynde ganske tidligt i den svenske tronfølge for at se forbindelserne til Danmark. I slutningen af 1120'erne dør den svenske konge Inge den yngre, og dermed uddør den Stenkilske kongeæt. Området han regerede over var Svealand og Götaland. Den danske kong Niels var gift med Margareta Fredkulla, der var datter af kong Inge den ældre, og deres søn – Magnus den Stærke (vi kender ham som Knud Lavards banemand) var konge i Götaland et stykke tid, men i 1130 vælges Sverker den ældre til konge over de to områder.

I 1156 myrdes kong Sverker den ældre af sin staldkarl, da han er på vej til Julemorgenmesse den 25/12. Han opholdt sig på sin kongsgård ved Alvastra, og bag mordet stod et komplott med dansk baggrund. Kong Niels havde en broder, der kaldtes Svend Tronkræver. Han havde så travlt med at komme til Viborg ting for at blive udråbt til konge, da tronen blev ledig efter Erik Ejegod, at han fik et slagtilfælde og døde. Svend Tronkræver havde en søn, der hed Henrik Skadelår, fordi han haltede. Han hørte til kredsen omkring Niels og Magnus Nielsson, og han støttede Magnus efter mordet på Knud Lavard. Henrik Skadelår havde

to sønner. Den ældste, Magnus Henriksøn, var komplottets bagmand. Det røbede staldkarlen, da han blev fanget, og siden som straf for mordet blev nedsænket i en stor gryde med smeltet bly, »til han deraf døde,« medens bedeslagene lød fra den samme kirke, som kong Sverker havde været på vej til, da han blev myrdet.

1157 vælges Erik Jevardsøn til konge over Svearne, medens

Göterne vælger Sverkers søn Karl til konge. 1160 slår komplottet til igen – Erik Jevardsøn myrdes foran alteret i Uppsala Domkirke af Magnus Henriksøn, der så overtager den ledige trone. Han er nu blevet gift med den norske konge Harald Gilles datter Birgitta. I 1161 bryder Karl Sverkersøn med en hær ind i Svealand, og han slår Magnus Henriksøn, der dør i slaget, og Karl Sverkersøn er nu konge over begge landskaber, som

Jeg besøgte i 1997 Nääs Borg på Visingsø, hvor der kun er ruiner tilbage af den fordums glans. Der er rester af et stort firkantet kernetårn og et mindre rundt. De ligger lige ud til vandkanten.

hans fader var det. Erik Jevardsøn bliver kanoniseret til Erik den Hellige – Sveriges nationalhelgen, ligesom det skete i Danmark med Knud den Hellige efter mordet i Albani Kirke i Odense, hvor han blev Danmarks nationalhelgen.

Karl Sverkersøn må så have været i Skåne og der mødt Stig Tokesøn Hvidelæder og Margrethe Knudsatter, samt deres datter Kristine, som han bliver gift med i 1163.

I 1167 opholder kongefamilien sig på Nääs borg på sydspidsen af Visingsø i Vättern. Hellig Eriks søn, Knud Eriksøn overfalder med en flok mænd kongen og dræber ham, medens det lykkes dronning Kristine at flygte sammen med deres spæde søn, Sverker, »der er i svøb«, og de når til Danmark. Her vokser han op og opdrages hos Kristines frænder, hvilket vil sige, at han utvivlsomt har tilbragt mange timer i Knardrup hos Sune Ebbesøn og hans familie, og siden hos Ebbe Sunesøn, og han bliver gift med Ebbes datter, Benedikte.

I Sverige prøver Karls brødre at genvinde tronen lige efter mordet på Karl, men de bliver slået, og Knud regerer til han dør i 1196, hvorefter jarl Birger Brosa tilbyder tronen til Sverker, der modtager og flytter til Alvastra kongsgård med Benedikte, medens Knuds søn, Erik, flygter til Norge.

Benedikte dør i 1199, måske i barselsnød, og året efter gifter kong Sverker sig med Birger Brosas datter. De får sønnen Johan. 1202 dør Bir-

ger Brosa, der har været jarl siden 1174 og den faste hånd i styret. Hans kone, Birgitta, er den datter af den norske konge Harald Gille, der tidligere var gift med komplotmager Magnus Henriksøn, nævnt tidligere.

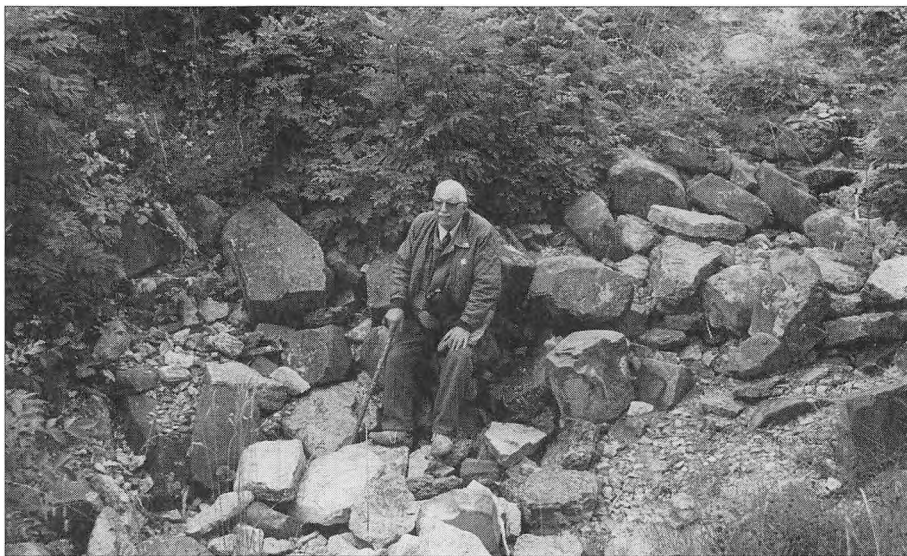
1206 begynder et oprør mod Sverker, ledet af Erik Knudsøn, og Sverker flygter igen til Danmark efter hjælp. Knardrup linien må have kunnet lide Sverker, for de udruster et hjælpekorps – en lille privat hær – ledet af Ebbe Sunesøn, sammen med brødrene Lars, Jacob af Møn og biskop Peder, samt Grev Engelbrecht, der nævnes i en folkevise for sin umådelig store tapperhed og våbenfærdighed. Han er svigersøn til

Ebbe Sunesøn og svoger til kong Sverker, og man skriver om ham i den førnævnte folkevise:

Og jeg vil låne dig Engelbrecht med sine forgyldte horn.
Han mejer Vestgöternes kæmper som bønderne, de mejer korn.

Fra Sjælland sejler man til Halmstad, og korpset trænger frem igenem Nissan dalen – den almindelige handelsvej – op mod grænsefæstningen, der ligger ved byen Lena, der nu hedder Kungslena.

Fæstningen ligger på et lavt bjerg, Varvsberget, der blot er knapt 300 m højt, men nede fra byen er stigningen op til fæstningen ca. 30 grader –

Her sidder jeg midt i ruinerne af det, der var Lenaborg i 1208. Man aner, hvor murene har stået, og kældrene er tydelige. Alt er meget overgroet. Det har været en stærk borg, som Birger Jarl senere udbyggede.

opad, og distancen er små 600 m. (Jeg har besøgt slagmarken 5 gange.)

Man er kommet for sent hjemmefra, for inden styrken – måske 3.000 mand med heste og vogne – når frem til Lena, er det blevet vinter, og først den 31. Januar 1208 er man klar til at storme – opad i måske 1 meter sne, i kampudstyr, ringbrynje, sværd og skjold – og nogle riddere måske endda på hesteryg. Naturligvis må det gå galt. Forsvarerne behøver blot at hælde vand ud over klipperne, så bliver de til glidebaner, og så er der alle palisaderne, og bygningerne bagved. Få hundrede mand kan forsvare sig mod tusinder, når de har de odds med sig. Sune Ebbesøn og hans broder Lars dør i kampen. Jeg er sikker på, at de har været blandt de forreste, der angreb. Kong Sverker overlever dette slag, og resterne af den slagne hær trækker sig tilbage til Danmark. Folkevisen slutter:

De kvinder stande på Højenloft,
de vente, deres mænd skulle komme.
Hestene komme så blodige hjem,
og sadlerne, de vare tomme.

Det er nu måske ikke helt rigtigt, for ligene af Sune og Lars bringes tilbage til Danmark, men naturligvis er det ikke sikkert, at man har surret dem til hestene på den samme måde, som U.S. Cavalry benyttede med de døde soldater, når de havde været ude at slås med indianerne.

De to Sunesønner begravnes i Sorø Klosterkirke i Benedikt og Bernhards

Kapel, det sydligste af de 4 sidekapper. Her lå i forvejen Torbern, der døde i Venden i 1198.

»Ravnen flyver over val,
varsler om blodig leg.
Vingen peger mod dalen ned
og den er sort som beg.«

I 1910 - i 700 året - for slaget ved Gestilren satte man denne mindesten, hvor man mener, at slaget fandt sted. Øverst er et sværd, krydset med en armbrøst og en stridsøkse. Slagmarken er en svagt kuperet slette.

Kong Sverker prøver igen i 1210. Han får rejst en hær, men der er ingen Knardrup Hvider med. Han prøver at angribe grænsefæstningen fra en anden side – fra Dala – men det går ham ikke bedre, og denne gang dræbes han selv. Erik Knudsøn forbliver svensk konge til han dør i 1216. Derefter vælges Johan Sverkersøn – uden kamp – og han dør barnløs i 1222, 21 år gammel, som sidste mand af Sverkerdynastiet. Både Erik Knudsøn og Johan dør mærkeligt nok på Nääs borg, hvor Eriks far dræbte Karl Sverkersøn. Erik Knudsøns søn, der også hedder Erik, overtager tronen. Han får tilnavnene Læspe og Halte, hvilket skulle passe til hans personlighed.

I 1229 gøres der oprør mod Kong Erik Læspe og Halte. Oprøret ledes af en stormand ved navn Knut Holmgerdsøn Långe. Kong Erik flygter til Valdemar Sejr i Danmark. Knut Långe sad i kongens råd, og han havde arvemæssige slægtskrav på tronen, men det, der gør ham særligt interessant for mig, er, at han er gift med Helene, en datter af Ingeborg af Kalundborg og Peder Strangesøn. Helene bliver dermed den 3die Hvide-datter, der bliver svensk dronning, efter Kristine Stigsdatter og Benedikte Ebbesdatter. Knut Långe dør i 1234, og kong Erik vender tilbage til sin trone, hvor han regerer, indtil han dør barnløs i 1249. Nu begynder Birger Jarls æra – en helt anden historie, der falder uden for vort interesseområde.

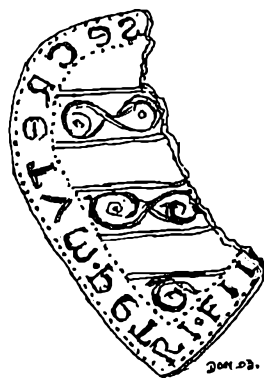
For Hvidernes Knardrup linie er slaget ved Lena et stort tab. Ebbes søn Peder overtager stamhuset, men der er uro i Danmark efter Valdemar Sejrs død i 1241, og Peder Ebbesøn, der er foged på Sjælland, rager uklar med Erik Plovpenning. Til gengæld får han et godt forhold til Abbed Vilhelm på Æbelholt Kloster. Peder Ebbesøn dør i 1256. Han efterlader to sønner, Torbern og Peder, samt en datter, Cecilie, der bliver gift med Absalon Andersson, og de flytter til Langesøhus. Cecilie dør i 1282.

I 1286 myrdes Kong Erik Glipping, og Knardrup bliver beslaglagt af kronen som forbrudt ejendom, fordi medlemmer af Hvideslægten blev dømt som medvidere i kongemordet. Vi ved faktisk ikke med sikkerhed, hvem der overtog Knardrup efter Peder Ebbesøn, men jeg har et bud.

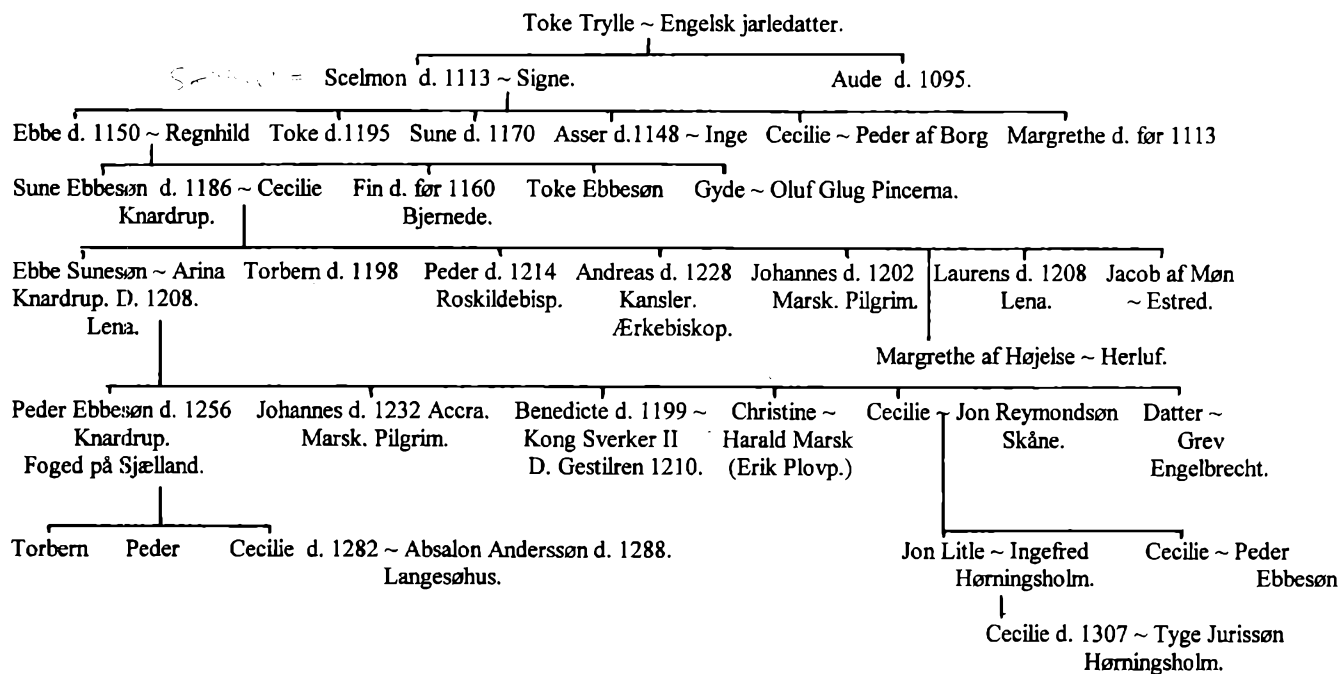
Oppe ved Hallenslevlund, der ligger ved Tissøs sydlige ende, har man gravet i 2001 og fremefter. Her boede Absalon Andersson i 1288, så måske blev Langesøhus også taget af kronen efter 1286. Det mest spændende er imidlertid, at man fandt en med vilje brudt seglstampe med et Hvidevåben og en tekst: »SECRETUM PETRI FI...«. Man brød altid en persons seglstampe itu, når personen døde, således at det var umuligt at fukse dokumenter og gøre dem legale med et segl, som om de var udfærdigede inden personen døde.

Normalt begynder indskriften på et segl med et »S« og et tegn. S'et er en

forkortelse for ordet SIGILLUM, der betyder segl på latin. Enkelte gange står der CLIPEUS, der betyder (våben)skjold, og derefter kommer personens navn i genitiv. Secretum, som der står på denne stampe, kan også betyde et »diskret opholdssted«, hvilket kunne betyde – »Peder...søns diskrete opholdssted.« Er denne person nu Peder Pedersøn, så kunne det betyde, at han har boet på Knardrup, da den er blevet overtaget af kronen, og at han derefter er flyttet op til svogeren på Hallenslevlund. Der er måske nogle historikere, der er uenige i denne konklusion, men det er sikkert, at han er død der, siden man finder en del af hans brudte seglstampe.

Oprindelse og Knardrup linien

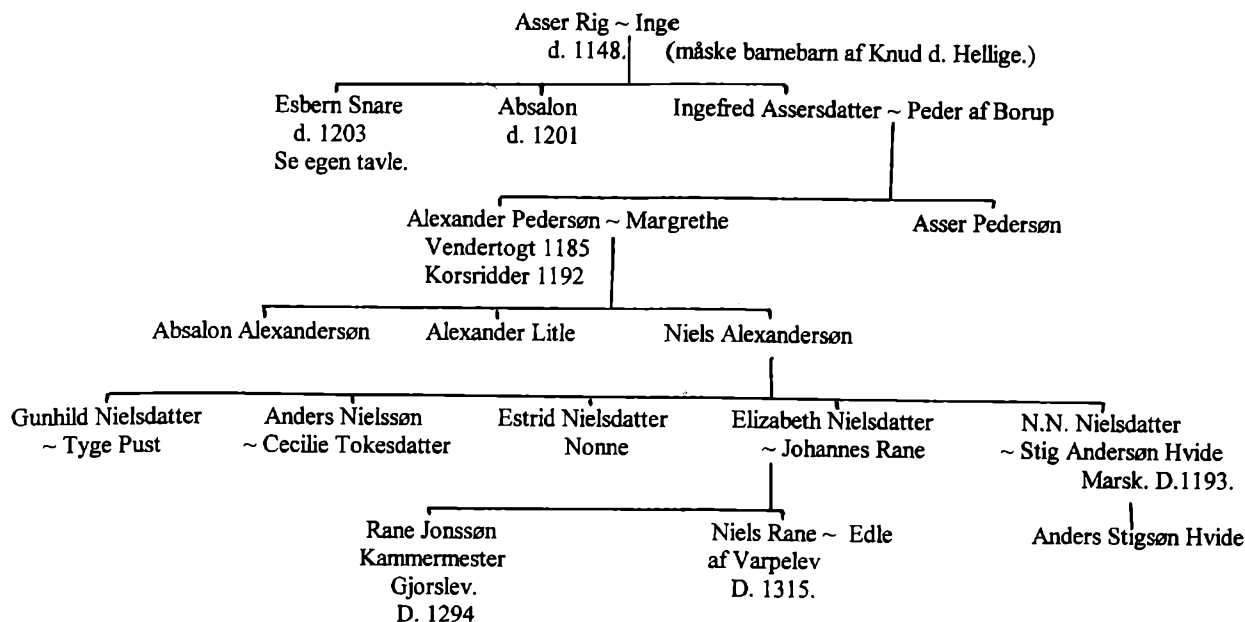

Bortset fra Absalon, der endte som ærkebiskop i Lund, og samtidig var biskop i Roskilde Stift, så er Knardrup linien den mest betydningsfulde med flest familiemedlemmer i de højeste stillinger. Sune Ebbesøn er Danmarks rigeste mand, da han dør i 1186. Af hans sønner arver Ebbe godset, Peder bliver Roskildebisp, da Absalon dør i 1201, og Andreas, der

var kongens kansler, bliver ærkebiskop i Lund. Johannes er marsk, Jacob af Møn bliver en dreven forhandler med børn i vigtige stillinger i kongens administration, Laurens og Ebbe dør begge i slaget ved Lena 31/12 – 1208. I næste led bliver Peder Ebbesøn på Knardrup foged på Sjølland, Johannes bliver marsk, Benedicte bliver svensk dronning,

Christine bliver gift med Erik Plovpenning's marsk Harald, og Cecilie, der bliver gift med Jon Reymondsøn, bliver moder til den ældste af alle riddere, Jon Litle, der samtidig altid er kongernes mand i næsten 40 år. Det kan ikke gøres flottere.

Asser Rigs Fjenneslev Linie

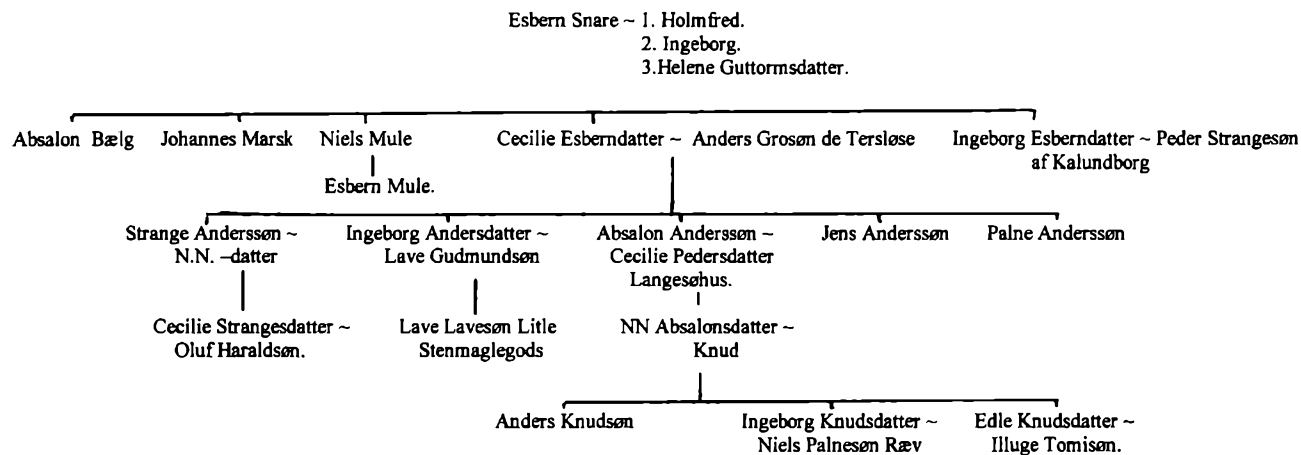

Det er i denne linie, at vi finder de fleste modstandere af Christoffer I, Erik Glipping og Erik Menved. Tyge Pust blev gjort delagtig i mordet på Erik Plovpenning, Rane Jonssøn «forsvarede Erik Glipping som en skalk» i Finderup Lade og blev fredløs 1287, Niels Rane blev henrettet for forræderi mod Erik Menved, og endelig

Marsk Stig, der blev anklaget for mordet på Erik Glipping, og blev fredløs 1287. Det var en politisk sag, for Christoffer I havde uretmæssigt taget kronen i stedet for Abels søn, Valdemar, som sad fanget i Køln hos Ærkebisp Konrad von Hochstadt, der krævede 6.000 Mark sølv i løsepenge. Da pengene senere blev

betalt af Valdemars onkler, greverne af Holsten, blev Valdemar Hertug af Sønderjylland, og det var sikkert ham, der stod bag mordet på Erik Glipping. Ironisk nok blev han nu Rigsforstander under Erik Menveds barndom.

Esbern Snares linie

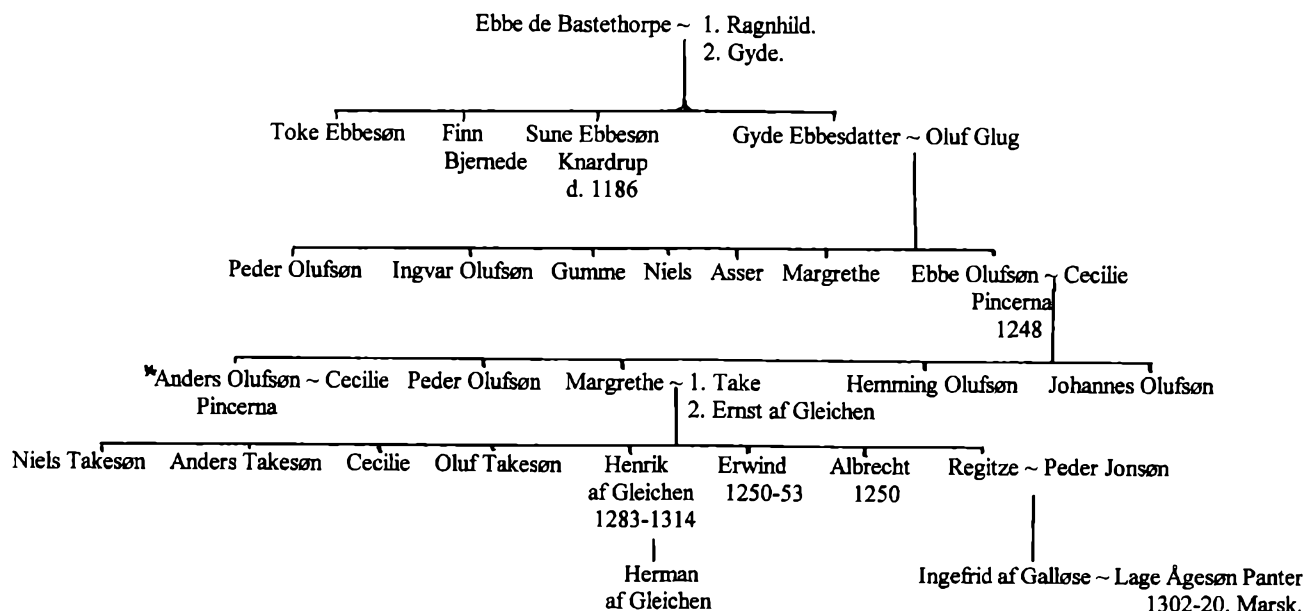
Esbern Snares sønner og svigersønner er nok mest kendt for deres uvilje mod at aflevere det gods, som deres fader havde testamenteret til Sorø Kloster. Især tog det lang tid med Stenmagle/Øksneskov godset, som Lave Litle besad, men det blev ham frataget, da han var involveret med Erik Glippings påståede morderskare. Erik Menved gav det omsider – 90 år efter Esberns død – til Klosteret. Lave Gudmundsøn påstås at have myrdet Erik Plovpenning på Slien på Abels opfordring. Christof-

fer I påstås myrdet med forgiftet altervin under en nadver på Ryd Kloster 1259, og Ingeborg af Kalundborg fik frataget Kalundborg Slot i 1260, fordi hun var anti-Christoffer. Hendes mand, Peder Strangesøn, var død i Esbjerg i 1241 på vej som pilgrim til Det Hellige Land.

Nu er det jo altid sejrherrene, der skriver historien, så de mørke gerninger er næppe blevet lysere i overleveringerne – tværtimod. Uviljen mod at aflevere det testamenterede

gods til Sorø Kloster i andet og tredje arvingeled, kan skyldes mangel på penge til at leve standsmæssigt, for Kronen konfiskerede store mængder gods fra Hvideslægten medlemmer – retmæssigt eller uretmæssigt. Er man vant til luksus, er det nok svært at spænde livremmen ind. Sidste led af arvinger måtte samtidig slås med pesten, Den Sorte Død, og forringede eksportmuligheder for korn til udlandet.

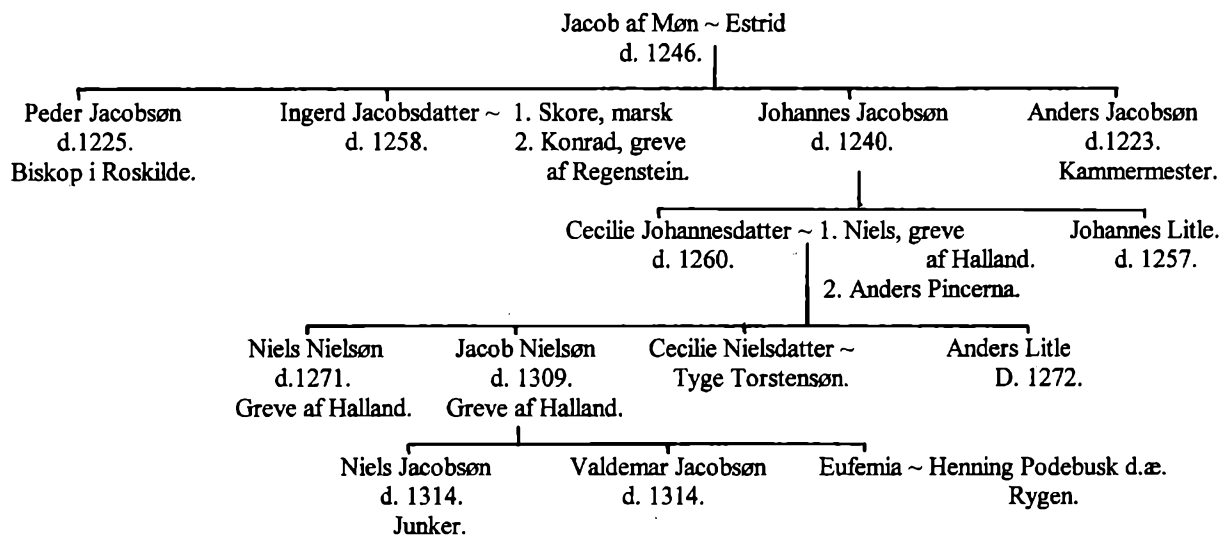
Pincerna slægtens stamtavle

Anders Olufsen Pincerna var gift med Cecilie, datter af Johannes Jacobsøn og første gang gift med Grev Niels af Halland. Anden gang blev hun gift med grev Erwind af Gleichen efter speciel pavelig tilladelse, og altså tredje gang med Anders Olufsen.

Jacob af Møn's linie

Jacob af Møn ses i tredje led på tavlen om Knardruplinien, hvor han står sidst. I forbindelse med Valdemar Sejrs omtales han tit.

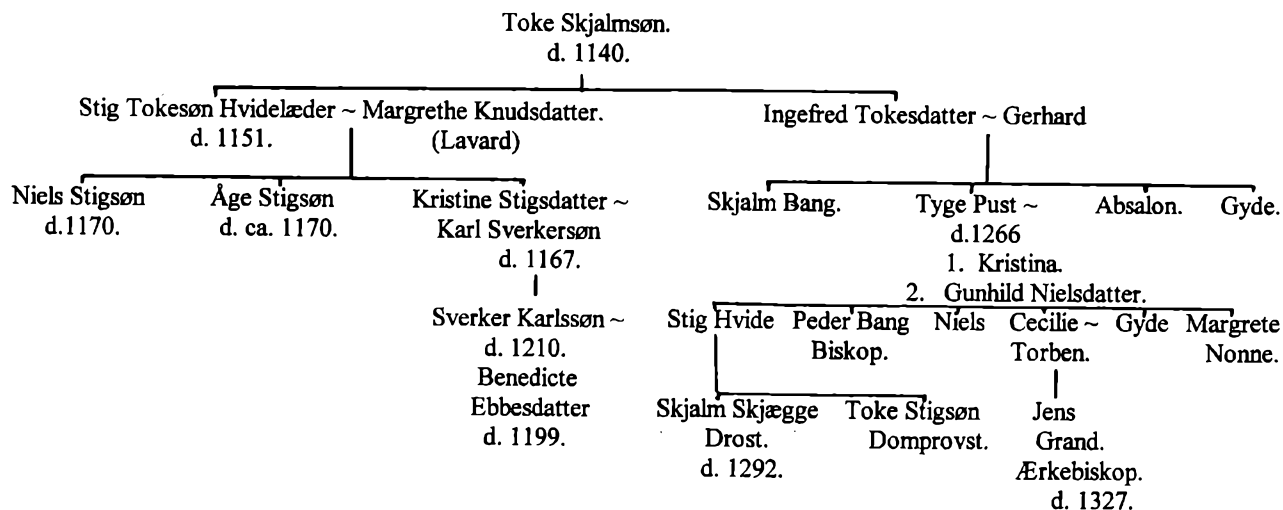

Jacob af Møn beklædte tilsyneladende aldrig et kongeligt embede, men har levet som godsejer. Han førte forhandlingerne med Sorte Grev Henrik efter kidnapningen af Valdemar Sejrs på Lyø i 1223, og han stod som personlig garant for betaling af løsesummen. Hans segl hænger under løsladelsesdokumentet fra 1224. Peder Jacobsøn afløser Peder

Sunesøn som biskop i Roskilde i 1214, og sidder til han drager på pilgrimstogt i 1225. Hans skib strander udfør den hollandske kyst, og forkommen bringes han til det hollandske kloster Ter Horst, hvor han dør. Ingerd behandles under de biografiske noter. Marsk Skore forsejler sammen med Jacob af Møn. Anders Jacobsøn påstås at være død på den

samme dato som den, hvor Valdemar Sejrs blev kidnappet. Måske forsøgte han at forsvare sin svært berusede monark og blev nedkæmpet. Greverne af Halland nedstammede fra et af Valdemar Sejrs erotiske sidespring. Grev Jacob Nielsøn blev dømt landflygtig efter mordet på Erik Glipping i 1286.

Toke Skjalmsøns linie

Stig Tokesøn Hvidelæder var gift med Knud Lavards datter, Margrethe, og blev dermed svoger til Valdemar d. Store. Han virkede i Skåne som embedsmand, og der må Karl Sverkersøn have mødt Kristine, som han siden ægtede. Da familien leverer 2 dronninger til Sverige til henholdsvis Karl Sverkersøn og til Sverker Karlssøn, og der siden kommer endnu en, vil jeg behandle emnet i et særskilt afsnit. Ingefred og Gerhards søn, Tyge Pust, var i Abels

teneste, da denne endnu var hertug, og Tyge blev kammermester, da Abel blev konge i 1250. Tyge er siden blevet udråbt – sammen med Lave Gudmundsøn – til at være Erik Plovpenningens mordere. Sejrherrene skriver historien.

Drosten Skjalm Skjægge blev dræbt af den sønderjyske hertug Erik Langben, en yngre søn af afdøde kong Abel, i kong Erik Menveds nærværelse ved hoffet. Hvorfor? Ingen kan give svaret i dag. Jens

Grand er den meget iltre og genstridige Roskildebisp og siden ærkebisp, der i hele sin gejstlige karriere sloges med kongehuset. Han sad fængslet på Søborg Slot, og hans flugt, hvor han hjulpet af Morten Madsvend, kom ud fra fængslet, ned af borgens ydermur i lagentove, over en frossen voldgrav, og ned til en fiskerbåd, der sejlede ham til hans borg, Hammershus, på Bornholm er beskrevet i mange annaler.

Biografiske noter om nogle af de nævnte personer

Jon Jonsøn Litle

Under de respektive anetavler har jeg omtalt lidt om nogle af personerne. Enkelte af dem fortjener lidt fyldigere oplysninger, og det prøver jeg så at give i den følgende tekst.

Jon Jonsøn Litle er nok den person, der har tjent de regerende monarker mest trofast i den tid, hvor han har levet. Han har tjent embedet – ikke personen. Han blev født ca. 1230 i Tommarp i Skåne – og voksede op under Valdemar Sej, og han skiftede mødrene arvegods med Esum Kloster i 1248 under Erik Plovpenning. Han markerede sig ikke politisk under Abel, 1250-52, eller Christoffer I, 1252-59. I 1264 beklæder han en tid embedet som gældker - Præfectus Lundensis - i Skåne under Erik Glipping, og så hører vi om ham tiere fremover, hvor han bevidner breve med sit segl. Han står på regentens side efter mordet på Erik Glipping i 1286, og han er over 70, da han i begyndelsen af 1300 tallet rejser til Rom for at tale kongens – Erik Menveds – sag overfor paven i processen mod ærkebisp Jens Grand. Han dør i sommeren 1307 og begraves foran højalteret i Esum Kloster.

Hans Fader hed Jon Reymondsøn, og han var gift med Ebbe Sunesøns

datter ,Cecilie, der døde i 1248, hvor Jon Litle arvede det gods, som han, som tidligere omtalt, skiftede med Esum Kloster. Jon Reymondsøn var skåning og havde gods omkring Tommarp, hvor Jon sikkert er vokset op med talrige besøg til moderens familie på Knardrup. Hans slægtsnavn er ikke Litle, men når fader og søn hed det samme, satte man Litle efter sønnens navn i betydningen junior. På Jon Litles først kendte segl fra 1264 står der »Jon, søn af Jon, ridder«, men han fører et Hvideskjold med tre afkrydsede bjælker, som han må have fra sin mødrende side. Slægten førte et skjold med tre blå bjælker i gult. I 1285 kaldes han Jon Litlæ de Scania, hans segl er blevet mere elegant, de afkrydsede bjælker har i stedet fået et rankemotiv, og i 1293 er motivet det samme, men nu

omgivet af en perlekant indenfor og udenfor teksten, der lyder »Segl for Jon Jonsøn kaldt Litlæ«. Alle nævnte segltekster står på latin.

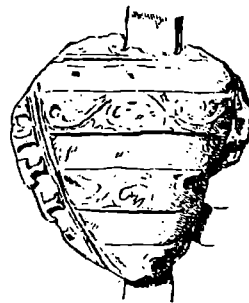
Efterhånden som hans dygtighed erkendtes af omverdenen, nævntes han i breve både foran drost og marsk. Han var i øvrigt selv drost en kort tid i 1293 – sikkert for at udfylde jobbet efter drost Skjalm Skjægge, der var blevet dræbt af hertug Erik Langben ved hoffet i kongens nærhed, og indtil der kunne vælges en ny – og det blev et genbrug af Peder Nielsen Hoseøl.

Han var gift med fru Ingefred, og de havde 4 sønner og en datter. De boede på Hørningsholm – Hørsholm – som datten, Cecilie, arvede i 1307.

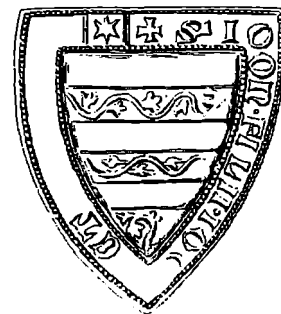
Herunder de tre segl efter Henry Petersen:

1264.

1285.

1293.

Peder Strangesøn

Peder Strangesøn blev født omkring 1170 som søn af stormanden Strange, der efter 1182 blev kong Knud VI's staller. Han var således opvokset tæt på den skare mennesker, der omgav kongen, og det har sikkert præget ham. I 1193 hørte han til kongens nærmeste følge, og han opholdt sig ofte hos kongehusets slægtninge, greverne af Orlamünde og greverne af Gleichen. Valdemar den Stores datter Sofie var blevet gift med grev Siegfried (III) i 1181, og deres søn Albrecht blev statholder i og greve af Holsten under Valdemar Sejr.

Grev Siegfried førte som sit våben en stående gul løve i blå, og efter sit giftemål med Sofie tilføjede han en krans af røde hjerter, således som Valdemar den Store førte dem i sit våben. Endnu står Orlamündeborgens kernetårn – Kemenaten – i særdeles god stand. Det er 25 m langt, 12 m bredt og 20 m højt. Højden er inddelt i 6 etager, og indgangen var i 3die og 4de etage. Murværket er for nede 2,75 m tykt og foroven 90 cm. Oprindeligt var der øverst en kamtattet krenelering med en skyttegang, men fra 1426 er der kommet tag over øverste etage og kamtattningen er muret op til hele vægge.

Jeg havde lejlighed til at besøge borgen i August 2003, og jeg hørte tydeligt historiens vingesus i de sale på 3die og 4de etage, hvor Peder Strangesøn med Sofie og Siegfried har leget med den unge Albrecht, for

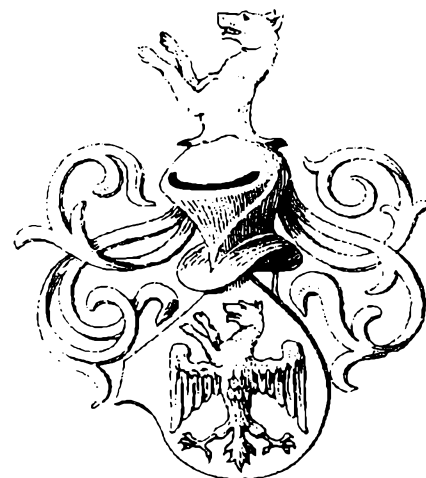
kun der var der mulighed for varme om vinteren. Ligeledes var der på de to etager en "hemmelighed" – et toilet – i ydervæggen med nedfald i voldgraven.

Peder Strangesøn blev gift med Ingeborg, der var datter af Esbern Snare og hans tredje kone, Helene, der igen var datter af den svenske jarl Guttorm. Sammen med Jacob af Møn var Peder også garant for betalingen af løsesummen for Valdemar Sejr. Peders og Ingeborgs datter, der også hed Ingeborg, blev gift med grev Ernst af Gleichen, som Peder utvivlsomt har mødt i Orlamünde hos Siegfried og Sofie. To andre døtre blev nonner, og en søn, Anders blev marsk/mundskænk hos Abel i perioden 1250-52, da han var konge.

Sammen med sin svoger, Anders Grosøn af Tersløse, der var gift med Cecilie Esberndatter, bestred Peder Strangesøn længe udleveringen til Sorø Kloster af testamenteret gods fra nære slægtninge. I 1241 angrede han og ville tage på pilgrimsrejse til Jerusalem, men han døde i Esbjerg på vej til indskibningen. Ingeborg fik frataget Kalundborg i 1260 som Abelinie sympatisør, og hun døde 1267 i Slesvig.

Peder Strangesøn førte i sit våben en rød valrav i hvidt. Det blev et symbol, som slægten Ulfeldt senere overtog, og det var det samme våben som Strange Anderssøn førte. Det var forskelligt fra hans broders, Absalon

Anderssøns, våben, som tidligere anført. Strange og Absalon var begge sønner af Peder Strangesøns svoger, Anders Grosøn af Tersløse.

THISET.

Gengivet efter Thiset.

Ingerd Jacobsdatter

Ingerd Jacobsdatter var datter af Jacob af Møn, måske den yngste af Sunesønnerne, men ham, der levede længst. Hun var sikkert født omkring år 1200, men vi kender ikke det nøjagtige årstal. Hun er opvokset i Danmarks rigeste familie, så hun har været veluddannet, og hun blev gift med marsk Skore, der kendes fra et gavebrev til Ringsted Kloster i 1186, og han drog med bl.a. Ærkebiskop Absalons nevø Alexander o.a. på korstog til Jerusalem i 1191. Det var nu en lidt rodet affære, for man sej-

lede lidt frem og tilbage mellem Norge og Danmark, inden man kom af sted, og kampene var overstået, inden man kom til Jerusalem. Muslimerne havde vundet, men kristne kunne besøge deres hellige steder, hvis de ikke bår våben. Dog var meningen god nok – ånden var redebon, og de kom også godt hjem igen.

Da Valdemar Sejr var blevet kidnappet i 1223, den 6 maj om natten, og ført til Tyskland, var det Skore, der sammen med Ingerds fader, Jacob, sad ved forhandlingsbordet i 1224 for at få kongen frigivet igen. Igen i 1229 træffer vi ham som vidne, da Valdemar den Unges kone, Eleonora, får det sydlige Fyn foræret af Valdemar Sejr, og da er han »fordums marsk«. I 1230 er han igen vidne, da de unge prinser Erik, Abel og Christoffer skal løslades. De var taget til fange i slaget ved Bornhøved i 1227, da »kronen faldt af Valdemars hoved«, og landets nedtur begyndte. Da er Skore igen marsk – og så forsvinder han helt. Han er sikkert død nogle år efter. Ingerd bliver dermed enke.

Hun har været formuende, men ikke overvældende rig, og hun besluttede at bruge en del af sin formue på kirken, for hun var blevet betaget af den hellige Frans af Assisis tiggermunkeorden, også kaldet Gråbrødrene. De måtte ikke eje ejendom, som de andre munkeordner gjorde, hverken jord eller bygninger,

og de virkede kun i byer. Det var denne ydmyge fromhed, der betog fru Ingerd. Donoren kunne derfor købe et hus i en by og indrette det til brug, munkene flyttede ind – og så var der et kloster. I 1232 vandrede de første gråbrødre ind i Danmark på bare ben og med et reb om munkekutten, og 5 år efter oprettede fru Ingerd et kloster i Roskilde, og siden et i København, og derefter i Kalundborg og Næstved i 1239. I alt oprettedes 20 klostre i Danmark – de 4 første var fru Ingerds.

Under forhandlingerne om Valdemar Sejrs frigivelse i 1223 hed den tyske chefforhandler Grev Konrad af Regenstein. Han havde været med på det 3die korstog i 1191 og havde besøgt Jerusalem på samme måde som marsk Skore. Konrad var hofvant i Tyskland, både hos greverne af Pfalz og hos greverne af Brandenburg og Lüneburg. Nu møder han fru Ingerd, og de bliver gift. Han stopper sin diplomatiske karriere, og de tager til Tyskland – til hans fædrene borg i Harzen, der er en tung, umoderne forsvarsborg, der ligger på toppen af et ca. 300 m højt bjerg. Den har næppe passet fru Ingerd, så de lejer i stedet et hus i Halberstadt, der er den nærliggende bispeby. Hun har medbragt sin store interesse for Fransiskanerne, og hun kommer derfor i kontakt med de kredse i Tyskland, der deler den, bl.a. Agnes af Böhmen, der i 1232 grundlagde det første Fransiskanerkloster nord

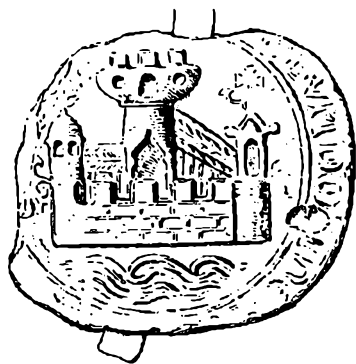
for Alperne, og som var stærkt påvirket af den hellige Clara af Assisis ideer om klosterdrift. Paven godkendte senere Franciskanernonneklostre, der kunne eje jord.

Jacob Sunesøn af Møn dør i 1246, og han kone Estrid dør kort tid efter, så Ingerd må komme hjem for at dele boet med de øvrige søskende. Der er uro i landet, Erik slås med Abel og Christoffer om land og magt. Ingerd får en søsterlod, for to af hendes brødre var døde barnløse, og en broderlod skal deles mellem hendes broders to børn, Cecilie og Johannes. Hun er derfor nu en meget velstående kvinde, så hun kan planlægge at stifte et Fransiskanernonnekloster, og hun vælger den model, der kan eje jord. Hun går straks i gang med at få pavelig støtte til sine planer, men det tager tid, og først i 1256 kan hun i forbindelse med oprettelsen af sit testamente indstifte Sankt Clara Kloster i Roskilde med et underlæg på ca. 160 gårde. Hendes nevø Johannes og niece Cecilie protestere, og hun indgår forlig med dem, så Sankt Clara får ca. 110 gårde og de to andre deler resten. Hun indtræder selv i klostret, med beskyttelse af både bisp og pave for de gaver, hun giver det.

Når jeg har skrevet så meget om Ingerd Jacobsdatter af Regenstein, er det fordi, hun er den bedst dokumenterede ejendomsbesidder i hele den periode. Hendes testamenter er meget detaljerede. Hun dør i begyn-

delsen af 1258, og hun blev begravet, som hun havde ønsket det, i det første kloster, hun havde stiftet – Fransiskanermunkelklostret i Roskilde. Der er en rapport fra 1530 om hendes gravsten i klosterkirken, men denne blev revet ned efter reformationen, og stenen er ikke genfundet.

Når kvinder skrev testamenter eller breve, underskrev de også med et segl. I midten af 1200 tallet benyttede de ikke deres slægtsvåben i seglet, men det havde tit et religiøst motiv.

Herover ses Ingerd af Regensteins segl fra 1256. Det viser en borg med tre tårne, omskyllet af vand. Det er oprindeligt blevet udlagt til at være Stegeborg på Møn, hvor Ingerd iflg. nogle oplysninger skulle være vokset op, men for nylig har jeg læst en tolkning, der påstår, at det forestiller det himmelske Jerusalem. Jeg har nok lidt svært ved at forklare vandet,

hvis denne tolkning er korrekt. Det kan heller ikke være borgen Regenstein, for den ligger på toppen af et 300 m højt bjerg.

Teksten lyder: (Sigil)lum Domine I(ng.....) Comitisse....., der kan oversættes til: »Segl for fru Ingerd grevinde.«

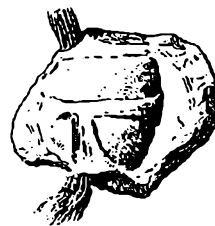
Fru Ingerd af Regenstein har utvivlsomt været en dygtig og handlekraftig kvinde.

Fra traktaten om Valdemar Sejrs frigivelse kender vi et par segl – eller stykker af segl – fra 1224 og 1225. De har hængt under dokumentet, men da de er af voks, er de skrøbelige, men heldigvis er de så på et senere tidspunkt blevet afbilledet. Disse herunder er de tidligste, vi har bevaret viden om.

Alle segl er gengivet efter H. Petersen: Danske sigiller.

1225. Fru Ingerds fader, Jacob af Møn.

1224. Fru Ingerds første mand, marsk Skore. Motivet er ubestemmeligt.

Tidligmiddelalderens pengesystem

1 grot er 9 penninge.

1 skilling er 12 penninge. 1 skilling grot er $12 \times 9 = 108$ penninge.

1 engelsk er 3 penninge.

1 mark er oprindelig 1/2 pund sølv. I 1300 tallet er 1 mark 16 skilling a 12 penninge.

Skyldjord. 1 mark a 8 øre a 3 ørtug a 12 penninge.

1100 tallet. 1 mark a 8 øre a 3 ørtug a 10 penninge.

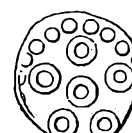
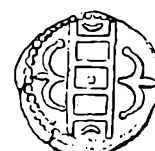
Valdemar Sejr kom kobber i sølvet.

År 1300, under Erik Menved, brød møntvæsenet sammen.

Mønter fra 1241 – 1332 var ringe, jo tættere på 1332 des ringere. Fra 1400 gik det fremad. Erik af Pommern slog sølvsterling, der dog snart blev slået i kobber. Philippa, hans dronning, slog søsling, der blev internationalt anerkendt.

Christoffer af Bayern flyttede møntvæsenet til Malmø. Man slog Skilling og Hvid.

1 Skilling a 3 Hvid a 4 Penninge.

*Mønter fra Erik Plovpenning og Abel (øverste række),
Christoffer I og Erik Klipping (midterste række)
Erik Menved og Christoffer II (nederste række).
Efter »Årbøger for nordisk oldkyndighed«. 1884.*

Litteraturliste

De fleste af mine oplysninger, der er samlet siden 1956 på biblioteker, har jeg i noteform fra f. eks. Biografisk Leksikon.

Frederiksborg Amts Årbøger fra begyndelsen af 1900 tallet har været en god grundkilde. Mange af oplysningerne derfra kan så suppleres med nyere forskningsresultater eller arkæologiske vidnesbyrd. Jeg har læst mange Danmarks Historier, især er Fabricius fra 1889 god for tidlig middelalder, Det Danske Folks Historie fra 1927 er også udmærket, ligeså Schultz' Danmarkshistorie, der udkom i 1941, hvor vi skulle til at være nationale igen efter 1930'ernes nedgøring af f. eks. Saxo som værende ren propaganda. Palle Laurings 10 bind fra 1961-79 ikke at forglemme, samt Politikens Danmarkshistorie, 14 bind, fra 1961 – 63.

Jeg har også mange udklip fra aviser, men journalistik – især i den nyere tid – er meget overfladisk eller politisk tendentiøs, hvilket dog har mindre betydning, når blot man tager højde for det.

Ulsigs »Danske adelsgodser i middelalderen« har sammen med Codex Esromensis i Otto Niensens udgave fra 1881 været ryggraden i mine oplysninger sammen med Traps Danmark, men de sidste årtier

har bragt et væld af nye bøger frem.

Jeg nævner i flæng:

Rikke Agnete Olsen:

Borge i Danmark, forlaget Fremad, 1996.

Rikke Agnete Olsen:

Serien »Danmark i verden«, især bind 3, 4, og 5 for min periode. Fremad.

Rikke Agnete Olsen:

Sjællandske Krønike. Wormanium. 1981.

Rikke Agnete Olsen:

Roskildekrøniken. Wormanium 1979.

Rikke Agnete Olsen:

Jyske Krønike. Wormanium 1995.

Rikke Agnete Olsen:

Riddertid og romantik. Fremad 1998.

Mikael Kræmmer:

Den hvide klan. Spektrum. 1999.

Jysk arkæologisk selskab:

Marsk Stig og de fredløse på Hjelm. Moesgård/Nationalmuseet, 2002.

Marianne Johansen og Helle Halding:

Thi de var af Stor slægt.

Skippershoved. 2001.

Selskabet til historiske kilders oversættelse:

Esrum Klosters Brevbog. Museum Tusulanum, 2002.

og mange flere...

Da Hvideslægten også virkede i Skåne, har jeg arbejdet med:

Niels Peter Stilling:

Danske Kulturminde i Skåne. Politikens Forlag, 2002.

Stiftelsen Lundaguide:

Medeltidens Lund. Lund 1999.

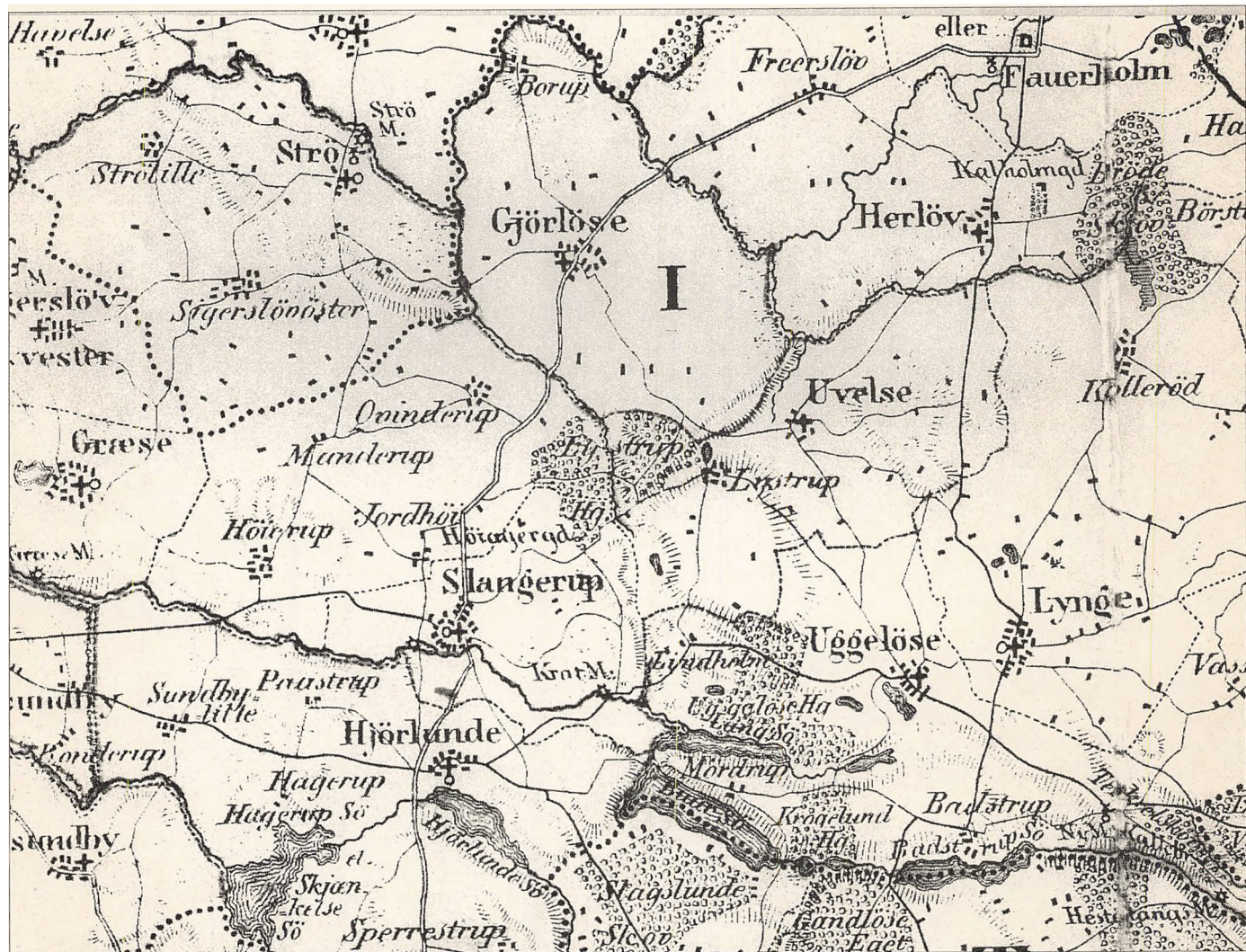
Jan Arvid Hellström:

Kyrkofursten som blev klosterbrøder. Skeabförlag 1982.

John Görnebrand:

Skånska slott och borgar. Grafika förlag 1999.

Selv har jeg rejst i Hvideslægtens fodspor fra Helsingborg til Ivö og Lena flere gange, samt ofte besøgt Cisterciencerklostrene – eller deres ruiner/ombygninger/kirker – i Herisvad, Alvastra, Nydala, Vreta, Gudhem og Varnhem, når jeg har været i deres nærhed.

Mansas kort - udsnit af nordøst Sjælland. 1837.

TRIEDERSCHE.
VERCK. SEITE

TRIEDERSCHORGER. REVIER.

MOERSEE.

D

Geometrisch
Grund-Teigning
Langgras-Perill
Triederscher Amt
Ober
Haupts-Königly Majest
König
Friedrich der Ferte
aller nahegelegte Oerter
Hans Christoph von Wismar Consequenz
Rath, ex Ober-Jugen-Meister von Gram-Linn
Ochtagel, der meiste Thavet, Director
von der Triederschen Forst-Delectation
1770
mit Triederscher-Regierung mit Altkamer
1770
September den 12. Aug 1770.

Maale. Stock
of